

ο

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ.

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ.

ΤΟΜΟΣ ΙΖ΄.

1882-83.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ,

1886.

Ἔδρα τοῦ Συλλόγου·

Πέραν, Ὀδὸς Τοπτσιλάρ, ἀριθ. 18.

Πράκτορες διὰ τὸ ἐξωτερικόν·
Lorentz und Keil, Librairie internationale
Πέραν, Μεγάλη Ὀδὸς, ἀριθ. 457.

ΤΥΠΟΣ Σ. Ι. ΒΟΥΤΥΡΑ.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.

ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ.

Ίδρυσι (1861).....	Σελ. γ' — δ'
Τακτικά μέλη.....	» ε' — ιθ'
Ἐπίτιμα μέλη.....	» ιε' — ιη'
Ἀντεπιστάλλοντα μέλη.....	» ιθ' — κβ'
Μεγάλοι Ἐυεργεταί.....	» κγ'
Ἐυεργεταί.....	» »
Μεγάλοι Δωρηταί.....	» »
Δωρηταί.....	» »
Πρόεδροι τοῦ Συλλόγου.....	» »
Κοσμήτορες (1882-83).....	» »

ΜΕΛΗ ΤΩΝ ΔΙΑΡΚΩΝ ΕΠΙΤΡΟΠΩΝ (1882-83).

Α'. Φιλολογικῆς.....	Σελ. κδ'.
Β'. Ἐκπαιδευτικῆς.....	» »
Γ'. Ἀρχαιολογικῆς.....	» »
Δ'. Συντακτικῆς.....	» »
Ε'. Ἐπιστημονικῆς.....	» »
Σ'. Οἰκονομικῆς.....	» »

ΕΠΙΜΕΛΗΤΑΙ

— Ἐπιμελητῆς τῆς ὀργανοθήκης.....	» »
— Ἐπιμελητῆς τῶν ἀρχαιολογικῶν συλλογῶν.....	» »

ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΑ

Κ. ΣΑΛΘΟΠΟΥΛΟΥ..... Τὰ Ἠθικὰ Νικομάχεια τοῦ Ἀριστοτέλους.....	Σελ. 1—36
Γ. ΚΑΡΟΛΙΑΔΟΥ..... Περὶ τῆς τῶν νεωτέρων καὶ ἰδίᾳ τῆς Σοπεναυέρου ἀπαισιοδοξίας.....	» 37—49
Α. ΠΑΠΑΔΟΠ. ΚΕΡΑΜΕΩΣ. Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας.....	» 50—93
Κ. ΜΑΚΡΗ..... Περὶ τοῦ μεταξοσκώληκος καὶ τῶν ἀσθενειῶν αὐτοῦ.....	» 94—116

ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. "Εκθεσις περί τοῦ Ζωγραφείου ἀγώνος.	Σελ.	117—130
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. "Εκθεσις περί τοῦ Καρκαπνείου ἀγώνος.	»	131—138
ΚΑΡΚΑΠΝΕΙΟΥ ΑΓΩΝΟΣ. . . . Γενικόν πρόγραμμα περί ἐκδόσεως μεθοδικῶν βιβλίων πρὸς γρήσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων.	»	138—139
» » » Ἰδιικόν πρόγραμμα πρὸς σύνταξιν γραμματικῆς.	»	139—141

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

'Απὸ τῆς Α' ἕως τῆς Ψ'IV' συνεδριάσεως.	Σελ.	145—213
---	------	---------

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΑΘ' ὙΛΗΝ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΠΡΑΚΤΙΚΟΙΣ.

Α'. ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ

ΑΘ. ΠΕΤΡΙΔΟΥ.	Περί τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μορναίας νῦν Μορφοτάδας καὶ περί τοῦ ὀνόματος τοῦ Μωρείως.	Σελ.	146—147
ΣΤ. ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ.	Περί τινος ἀνεκδότου νεκρῆς τοῦ Φωκῆ.	»	148—149
Μ. ΠΑΡΑΝΙΚΑ.	Περί τοῦ Δέρκων Διονυσίου τοῦ Σαμουρκάση (1772).	»	153
Φ. ΤΑΓΗ.	Περί τῆς σημασίας τῶν ὀνείρων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.	Σελ.	154—155, 158
Κ. ΚΟΝΤΟΠΟΥΛΟΥ.	Περί ζώντων μνημείων τῆς ὀμηρικῆς γλώσσης.	Σελ.	156—157
ΗΡ. ΒΑΣΙΛΑΔΟΥ.	Περί τοῦ Ασοκῶντος τοῦ Λεσιγγίου.	»	174—175
» »	Περί τοῦ Φιλοκτήτου τοῦ Σοφοκλέους.	»	189, 203

Β'. ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΑΝΑΓΝΩΣΜΑΤΩΝ

'Επὶ τῆς «περί τῆς ἀνακαλύψεως τῆς ἀρχαίας πόλεως Μορναίας νῦν Μορφοτάδας καὶ περί τοῦ ὀνόματος τοῦ Μωρείως» πραγματείας τοῦ κ. Αθ. Πετρίδου.	Σελ.	147
'Επὶ τῶν Ἠθικῶν Νικομαχείων τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Ξανθοπούλου.	»	152
'Επὶ τῆς «περί τῆς σημασίας τῶν ὀνείρων παρὰ τοῖς ἀρχαίοις» πραγματείας τοῦ κ. Φ. Τάγη.	»	155, 158
'Επὶ τῆς «περί μεταξοσκώληκος καὶ τῶν ἀσθενειῶν αὐτοῦ» πραγματείας τοῦ κ. Κ. Μακρῆ.	»	161

Γ'. ΠΡΟΣΛΑΛΙΑΙ

Κ. ΚΑΛΛΙΑΔΟΥ. Προσλαλικά ἐναρκτήριος τῆς προεδρείας αὐτοῦ. . . . Σελ. 145—146

Δ'. ΕΚΘΕΣΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Ἐκθέσις περὶ τοῦ πονήματος τοῦ κ. Σ. Μανασσίδου Μουσικῆς Παιδαγωγικῆς. Σελ. 161—163

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚ. ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Περὶ τοῦ ἀλφαβηταρίου τοῦ κ. Κ. Μαρουδῆ. » 166—173

» » Περὶ τοῦ Ἀναγνωσματορίου τοῦ κ. Μηνᾶ Χαμουδοπούλου. » 179—183

» » Περὶ τῶν ἐτησίων αὐτῆς ἐργασιῶν. » 190—191

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Περὶ τῶν ἐτησίων αὐτῆς ἐργασιῶν. » 191—192

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚ. ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Ὡς ἡ ἄνω. » 193—196

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚ. ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Ὡς ἡ ἄνω. » 196—198

ΣΥΣΤΑΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Ὡς ἡ ἄνω. » 198—199

ΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ. Περὶ τῆς τοῦ ταμείου καταστάσεως. » 200

ΤΑΜΙΟΥ. Περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ταμείου. » 200 - 201

Ε'. ΠΡΟΣΦΟΡΑΙ ΧΡΗΜΑΤΩΝ

Θ. Α. Μαυρογορδάτου. Σελ. 185

Ἐκπαιδευτικῆς καὶ Φιλανθρωπικῆς Ἀδελφότητος ἐνταῦθα. » 201

Εὐσταθίου Εὐγενίδου. » »

Ϛ'. ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Περὶ τῶν σχέσεων τῶν ἐπιτροπῶν πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὸν Σύλλογον. » 175—177

Περὶ τῆς Μαυρογορδατείου Βιβλιοθήκης. » 187—188

Ζ'. ΜΑΥΡΟΓΟΡΔΑΤΕΙΟΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Τὰ κατ' αὐτήν. Σελ. 185—188

Θ'. ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΕΟΡΤΗ

Κ. ΚΑΛΛΙΑΔΟΥ Λόγος προεδρικός ἡ γενικὴ ἐκθεσις τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ ἔτος 1882-83 Σελ. 203

Η'. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1882-83 προσενεχθέντων βιβλίων πρὸ Συλλόγου. Σελ. 214

ΠΙΝΑΞ τῶν περιεχομένων. » 223

Ε.Υ.Δ τῆς Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ.

ΑΠΟ ΜΑΪΟΥ 1882 ΜΕΧΡΙ ΜΑΪΟΥ 1883.—ΤΟΜΟΣ ΙΖ'.

ΤΑ

ΗΘΙΚΑ ΝΙΚΟΜΑΧΕΙΑ

ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ.

Ἐνεγνώσθη ἐν ταῖς ΧΝΔ', ΧΞΔ', ΧΟΗ', ΧΠ', ΧΙΠ', ΧΠΖ', ΧΨΒ' συνεδριάσεσιν.

Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τῆς ἐπὶ τοσοῦτον ἀναπτύξεως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὧν αἱ πρόοδοι καὶ τῆς ποιητικῆς σχεδὸν φαντασίας τὴν πτῆσιν ὑπερβάλλουσαι καταπλήττουσιν ἡμᾶς δικαίως, πραγματεῖα τις καὶ μελέτη περὶ ἠθικῆς ἴσως ἰωλόν τι καὶ κενὸν ἤθελε φανῆ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ὑπὲρ τὸν ὀρώμενον καὶ φαινόμενον τοῦτον κόσμον, περὶ τὸν μηχανισμὸν τοῦ οὐοίου ἐνασχολοῦνται αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, κεῖται ὁ ἠθικὸς κόσμος, ὁ κόσμος τοῦ λόγου, ὃν οὐδεμία θετικὴ λεγομένη ἐπιστῆμη ἢ ἀρνηθῆ λογικῶς δύναται, ὡς στηριζόμενον εἰς τὴν ἰσωτάτην τῆς συνειδήσεως πείραν, τὸ ἀναμφιλεκτον ἐκάστου συναίσθημα, τὸ θετικώτατον πάντων ὄσων γνωρίζομεν καὶ ἀντιλαμβανόμεθα, ἀνάγκη πολλάκις καὶ περὶ αὐτοῦ νὰ γίνηται λόγος. Διότι ἀνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς, ἥ τις πηγάζει ἀπὸ τοῦ ἰσωτάτου τούτου κόσμου, οὔτε ὁ καθ' ἕναστος ἀνθρώπος οὔτε ἡ κοινωνία ἐν συνόλῳ ὑγιῶς ἔχει, ἀλλ' οὔδὲ πολιτεία καὶ κράτος νὰ παγιωθῆ καὶ προαχθῆ δύναται.

Διὰ ταῦτα πᾶσα περὶ τὴν ἠθικὴν μελέτη καὶ θεωρία πάντας, νομίζομεν, ἐνδιαφέρει τοὺς εὐφρονούντας, ὅσον καὶ πᾶσα ἀλήθεια καὶ πᾶν κάλλος αἰώνιον, εἰ καὶ ἡ πράξις αὐτῆς εἶνε τὸ τέλος.

Τί εἶνε ἀληθῶς ἡ ζωὴ ὅλη τοῦ ἀνθρώπου (ΕΛΛ. ΦΙΛΟΛΟΓ. ΣΥΛΛΟΓ. ΤΟΜ. ΙΖ').

ἀνευ τῆς ἀρετῆς; Τί εἶνε ἡ ἐπιστῆμη καὶ αἱ γνώσεις αἱ οἰαδιήποτε; Αὕτη εἶνε τὸ ὑπέρτατον τῆς ἀνθρωπότητος ἀγλάισμα, τὸ φῶς καὶ ἡ θερμότης τοῦ ἰσωτάτου αὐτῆς κόσμου, τὸ κέντρον τῆς παγκοσμίου ἱστορίας.

Ὅθεν καλὸν ἐνομίσαμεν ἀνάγνωσμα ἐν τῷ ἱερῷ τούτῳ περιβόλῳ τὴν περιληψὶν τῆς πλήρους καὶ ἀκριβεστάτης θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ἠθικῆς, καλουμένης ἠθικῆς Νικομάχεια, ὧν κατὰ βιβλία καὶ κεφάλαια ἐκτιθέμενοι τὴν ἐννοίαν καθ' ἣν οὗτος ἀκολουθεῖ μέθοδον, θὰ ζητήσωμεν ἐπὶ τέλους νὰ εὐρωμεν ποῦ κυρίως στηρίζει τὸ ἄκρον ἀγαθὸν καὶ τὴν ἀρετὴν, ὅπερ καὶ θὰ εἶνε τῆς ὅλης μελέτης ἡμῶν τὸ συμπέρασμα.

Ἡ ὅλη αὕτη τοῦ Ἀριστοτέλους περὶ ἠθικῆς πραγματεία, τὰ ἠθικὰ Νικομάχεια, διηρημένη εἰς δέκα βιβλία, ἀνάγεται εἰς τὴν τάξιν τῶν πρακτικῶν συγγραμμάτων τοῦ μεγάλου τούτου φιλοσόφου, ἧτις περιλαμβάνει τὰ ἠθικά, τὰ οἰκονομικά καὶ τὰ πολιτικά.

Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ περιφανοῦς Ἀγγλοῦ Δοναλδῶνος, τοῦ συνεχίσαντος τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας τοσοῦτον εὐδοκίμως, οὐδὲν τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραμμάτων διατηρεῖ τὴν ἑαυτοῦ ἀξίαν μᾶλλον ἀκεραίαν τῶν ἠθικῶν Νικομαχείων, καὶ ἰδίως ἐὰν ἐξετασθῶσι

παραλλήλως πρὸς τὰ πολιτικά. Καὶ ἀληθῶς ὁ κλάδος οὗτος τῆς φιλοσοφίας, προσεπιλέγει, ὡπισθοδρόμησε μᾶλλον ἢ προήχθη. Συστηματικῶς δὲ ἐξεταζόμενα τὰ ἠθικά τοῦ Ἀριστοτέλους δύνανται νὰ παραβληθῶσι πρὸς πάντα τὰ νεώτερα περὶ τοῦ θέματος τούτου συγγράμματα.

Τὰ ἠθικά ταῦτα τοῦ Ἀριστοτέλους δυνατόν νὰ διαιρεθῶσι κατ' αὐτὸν εἰς τρία μέρη κατὰ τὰς ἐν αὐτοῖς κρατούσας ιδέας. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον μέρος περιλαμβάνον τὰ δύο πρῶτα βιβλία καὶ πέντε κεφάλαια τοῦ τρίτου πραγματεύεται περὶ τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ἢ τοῦ τῆς εὐδαιμονίας καὶ τῆς ἀρετῆς. Τὸ δεύτερον ἐν τοῖς ἐφεξῆς τρισὶ βιβλίοις δ', ε', ς' καὶ τῷ ὑπολοίπῳ τῷ γ' διερευνᾷ τὰς διαφόρους ἀρετάς. Τὸ τρίτον μέρος (ζ', η', θ', ι') πραγματεύεται τὴν ἐξωτερικὴν τῆς ἀρετῆς ἐφαρμογήν, τοῦτέστι τὴν ἐγκράτειαν, τὴν φιλίαν καὶ τὴν ἡδονήν. Μετὰ δὲ τὴν ἔρευναν τούτων ἐπανέρχεται ὁ φιλόσοφος εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πρῶτου βιβλίου, εἰς τὸ περὶ εὐδαιμονίας, ἐν ᾧ μετὰ ἀνακεφαλαίωσιν πάντων τῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου εἰρημένων ποιεῖται τὴν εἰς τὰ πολιτικά, τὴν περὶ πολιτείας πραγματείαν αὐτοῦ, μετάβασιν.

Αὕτη ἡ γενικὴ τοῦ συγγράμματος τούτου ἀποψις. Ἐξ ὑπαρχῆς δὲ ὁ φιλόσοφος ὡς πανταχοῦ κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐμπειρικὴν μέθοδον ἀπὸ τοῦ συνθέτου καὶ συγκεκριμένου ὁρμώμενος προβαίνει ἀναλυτικῶς μετ' ἐπιμόνου ἀκριβείας εἰς τε τὴν περὶ ἀρετῆς καὶ ἄκρου ἀγαθοῦ θεωρίαν ἐν γένει, καὶ εἰς τὴν ἐκάστης ἀρετῆς ἰδίαν. Ταύτην ὡς οἷόν τε σαφῶς θὰ συνοψίσωμεν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, ὡς ἐξῆς.

Ἐπειδὴ, λέγει, πᾶσα τέχνη καὶ πᾶσα ἐπιστήμη καὶ πράξις ἀγαθόν τι ἐπιδιώκει, οἷον ἡ ἰατρικὴ τὴν υἰεῖαν, ἡ γυμναστικὴ τὴν εὐρωστίαν, ἡ ναυπηγικὴ τὸ πλοῖον, ἡ οἰκονομικὴ τὸν πλοῦτον, καὶ τὰ λοιπὰ ὁμοίως, ἔπεται ὅτι πολλὰ καὶ διάφορα εἶνε τὰ ἐπιδιωκόμενα ἀγαθὰ, ὡς εἶνε πολλαὶ καὶ διάφοροι αἱ τέχναι καὶ αἱ πράξεις, αἱ ταῦτα σκοποῦσαι.

Ἐπιθυμημένου λοιπὸν ὅτι ὑπάρχει τις ἀνώτατος σκοπός, δι' ὃν πάντα τὰ ἄλλα εἶνε μέσα, ἐπιθυμητὰ οὐχὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, ἀλλ' ἀπλῶς πρὸς ἐπίτευξιν ἀναγκαῖα τοῦ ὑπερτάτου ἐκείνου σκοποῦ, συνάγεται ὅτι ὁ ἀνώτατος οὗτος σκοπός εἶνε τὸ ἄκρον ἀγαθόν, ὑπερ ἐν τῷ βίῳ ἐπιδιωκόμενον καὶ ποθοῦμεν τὸ ἄκρον δὲ τοῦτο ἀγαθὸν δεῖν νὰ ὑποτεθῇ ἐφικτὸν ἐνταῦθα, ἐν

τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἵνα μὴ χωρῆ ἡ ἔφεσις τοῦ ἀγαθοῦ ἐπ' ἀπειρον καὶ ἐπομένως ἐπὶ τὸ ἀνεφικτὸν.

Φρονεῖ δὲ ὅτι ἡ γνῶσις τοῦ ἄκρου τούτου ἀγαθοῦ μεγάλην ἔχει ῥοπὴν ἐπὶ τὸν βίον, ὡς ὁ σκοπός τῷ τοξότη, ἵνα γινώσκῃ βεβαίως ποῦ νὰ σκοπεύσῃ καὶ ἐλπίσῃ μᾶλλον ἐπιτυχίαν.

Ἐρωτᾷ εἴτα τίνος τέχνης ἢ τίνος ἐπιστήμης ὁ σκοπός περιλαμβάνει πάντα καὶ εἶνε πάντων ἀνώτατος καὶ διὰ τοῦτο τέλειος καὶ ἐντεῦθεν ἄκρον ἀγαθόν. Εὐρίσκει δὲ ὡς τοιοῦτον τὸν σκοπὸν τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτείας· διότι αὕτη τυγχάνει οὔσα πασῶν ὑπερτάτη· ὑπὸ ταύτην ὑπάγονται πᾶσαι καὶ ἐπιστήμαι καὶ τέχναι καὶ πράξεις· οἷον ἡ οἰκονομικὴ, ἡ στρατηγικὴ, ἡ ῥητορικὴ, ἡ νομοθετικὴ καὶ εἰ τις ἄλλη. Ὡστε ὁ τῆς πολιτικῆς σκοπός περιέχει καὶ τοὺς τῶν ἄλλων καὶ δὴ ὑπερέχει αὐτῶν, ὡσπερ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ περιλαμβάνει τάσας ἄλλας τέχνας καὶ δυνάμεις πρὸς παράστασιν τοῦ ἰδεώδους αὐτῆς.

Τεθέντος λοιπὸν τοῦ τῆς πολιτικῆς σκοποῦ ὡς τοῦ ἄκρου ἀγαθοῦ, ὅπερ, εἰ καὶ τυγχάνει ὄν τὸ αὐτὸ καὶ πρὸς τὸν ἕνα καὶ πρὸς τὴν πόλιν καὶ τὸ ἔθνος, τοὺς πολλούς, τελειότερον ὅμως εἶνε καὶ κάλλιον καὶ θεϊότερον, ἐὰν ἀναφέρηται τῇ πόλει καὶ τῷ ἔθνει, καθόσον τὸ ἀγαθὸν τῶν πολλῶν κείται ἀνώτερον τοῦ ἑνός, ζητεῖται τί ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη ἐπιδιώκει καὶ τί ἄρα εἶνε τὸ ἀκρότατον πάντων τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν.

Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν πλειστῶν, λέγει, ἡ εὐδαιμονία εἶνε τὸ ἀγαθόν τοῦτο τὸ ἐπιδιωκόμενον· καὶ ὅτι τὸ εὖ ζῆν καὶ τὸ εὖ πράττειν εἶνε ἴσον τῷ εὐδαιμονεῖν.

Ἄλλὰ συμφωνοῦντες, λέγει, οἱ πολλοὶ εἰς τὸ ὄνομα διαφωνοῦσι περὶ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ τούτου· διότι ἄλλοι μὲν εὐδαιμονίαν ὑπολαμβάνουσι τὴν ἡδονήν, ἢ τὸν πλοῦτον ἢ τὴν δύξιν, ἄλλοι δὲ ἄλλο τι· πολλάκις δὲ καὶ ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἄλλοτε ἄλλο νοσήσας μὲν εὐδαιμονίαν νομίζει τὴν υἰεῖαν, πενόμενος δὲ τὸν πλοῦτον, ἀμαθῆς δὲ ὢν ζηλεῖ τοὺς λογίους. Παρὰ τούτους ἔτι νομίζουσιν ὅτι ἐκτὸς τῶν πολλῶν τούτων ἀγαθῶν ὑπάρχει ἄλλο τι καθ' ἑαυτὸ ἀγαθόν, δι' ὃ καὶ ταῦτα πάντα τὰ ἄλλα εἶνε ἀγαθὰ. Ἐνταῦθα δὲ παρατηρεῖ ὁ φιλόσοφος ὅτι ὅπως κρίνῃ τις ὀρθῶς περὶ καλῶν καὶ δικαίων καὶ ἐν γένει περὶ τῶν πολιτικῶν, δεῖν νὰ εἶνε καλῶς παιδαγωγημένος, νὰ συνειθίσῃ δηλονότι ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἀνατροφῆς εἰς τὰ καλά· διότι ἄλλως οὔτε νὰ νοήσῃ οὔτε νὰ

προσικειωθῆ τὰ καλὰ καὶ δίκαια εἶνε δυνατόν. Ἐἴτα ἐπανερχόμενος εἰς τὸ περὶ εὐδαιμονίας ἐκτίθησι πῶς τριχῶς διαιροῦνται οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τούτου. Πρῶτον οἱ πολλοὶ ἀγαπῶσι τὸν ἀπολαυστικὸν βίον· οὗτοι δὲ παντελῶς ἀνδραποδώδεις φαίνονται προαιρούμενοι τὸν βίον τῶν βοσκημάτων, ἐπειδὴ τὴν ἡδονὴν τὴν ὕλικὴν θεωροῦσιν ὡς ἄκρον ἀγαθόν. Δεύτερον οἱ ὀλιγώτεροι καὶ δὴ μεμρφωμένοι πῶς καὶ πρακτικοὶ περὶ τὸν πολιτικὸν βίον θεωροῦσι τὴν τιμὴν καὶ τὴν δόξαν ἄκρον ἀγαθόν· ἀλλ' ἐπικρίνει καὶ τούτους, λέγων ὅτι καὶ τὸ νομιζόμενον ἀγαθὸν τοῦτο παρ' αὐτοῖς φαίνεται ἐπιπόλαιον· διότι ἀνήκει μᾶλλον εἰς τοὺς τιμῶντας, ὡς καὶ ἐξαρτᾶται ἀπ' αὐτῶν, ἐνῶ ἡ εὐδαιμονία ὑποτίθεται οἰκειόν τι καὶ ἀναφαίρετον ἀγαθόν. Πλὴν τούτου παρατήρει ὅτι φαίνονται τούτων τινὲς ἐπιδιώκοντες τὰς τιμὰς, ἵνα πιστευθῶσιν ὅτι εἶνε ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι, διό καὶ ζητοῦσι νὰ τιμῶνται ὑπὸ τῶν φρονίμων καὶ τῶν ἐντίμων καὶ ἐπὶ ἀρετῇ· ὥστε καὶ κατ' αὐτοὺς τούτους ἡ ἀρετὴ εἶνε ἀνωτέρα, ἐπειδὴ εὐδαιμονίαν νομίζουσι τὸ τιμᾶσθαι ὡς ἐνάρετοι· οὕτω δὲ ἐξωθεν ζητῶντες τὸ ἀγαθὸν φαίνεται ὅτι θὰ ἦτο δυνατόν καὶ ἀπρακτῶν τις νὰ ἔχη τὴν ἀρετὴν ἢ καὶ κακοπαθῶν, ὅπερ ἄτοπον. Τρίτον ὅτι πάντες ὀλιγοὶ εὐδαίμονα βίον νομίζουσι τὸν θεωρητικόν· ἀλλὰ τὴν ἐξέλεγχιν τούτου παραλείπει ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὑποσχόμενος νὰ ἐπανέλθῃ, ὅπερ καὶ πράττει ἐν τῷ τελευταίῳ βιβλίῳ.

Διελθὼν τοὺς τρεῖς ἐν ἀνθρώποις βίους, τὸν ἀπολαυστικόν, τὸν πολιτικόν καὶ τὸν θεωρητικόν, ἀποδοκιμάζει καὶ τὸν χρηματιστικὸν βίον διὰ βραχέων· διότι ὁ πλοῦτος δὲν εἶνε, λέγει, τὸ ζητούμενον ἀγαθόν, ἡ εὐδαιμονία, καθόσον ὁ πλοῦτος εἶνέ τι χρήσιμον καὶ χάριν ἄλλου καὶ οὐχὶ αὐτὸ τὸ ἀγαθόν. Ἀλλὰ καὶ τὸ καθόλου ἀγαθόν καὶ τὴν ιδέαν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τοῦ ἀγαθοῦ, ὡς ὁ Πλάτων, οὗτος δὲν παραδέχεται· διότι, λέγει, καὶ ἂν ὑπάρχη ἐν τι ἀγαθόν, κοινῶς κατὰ πάντων κατηγορούμενον, ἢ ἂν ὑπάρχη χωριστόν τι ἀγαθὸν αὐτὸ καθ' αὐτό, τὸ ἰδανικὸν ἀγαθόν, ἡ ιδέα, δὲν θὰ εἶνε κατορθωτὸν οὐδ' ἀποκτητὸν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου· ἐνῶ ζητεῖται τοιοῦτόν τι, ὅπερ ὁ ἄνθρωπος νὰ δύνηται καὶ νὰ πράξῃ καὶ ν' ἀποκτήσῃ.

Οὕτως ἐπανερχόμενος εἰς τὸ ζήτημα τί ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία καὶ τὸ ἄκρον ἀγαθόν, παρατήρει ὅτι· ἐπειδὴ τὰ διάφορα ἀγαθὰ εἶνε τὰ μὲν κατώτερα, τὰ δὲ ἀνώτερα καὶ ὅτι τὰ μὲν εἶνε μέσα, ὡς ὁ πλοῦτος, οἱ αὐλοί, ὡς ὄργανα δι' ἀνώτερον σκοπὸν, τὰ δὲ σκοπός, συμπεραί-

νει ὅτι πάντα τὰ ἀγαθὰ δὲν εἶνε τέλεια, δηλονότι τελευταῖα καὶ ὅτι τὸ πάντων ἀριστον εἶνε τὸ τέλειον ἀγαθόν, ἡ εὐδαιμονία, ὅπερ ἀνάγκη νὰ εἶνε ἐν ἑκ πολλῶν ἀρίστων καὶ ὅπερ προαιρούμεθα αὐτὸ καθ' αὐτὸ καὶ οὐδέποτε δι' ἄλλο· τοιοῦτον δὲ εἶνε ἡ εὐδαιμονία. Καὶ ὡς λέγεται ἐν τοῖς Μεγάλοις Ἠθικοῖς ἀτέλειόν ἐστὶν, οὐ παραγενομένου μηθενός ἐτι προσδεόμεθα· ἀτελὲς δὲ οὐ παραγενομένου προσδεόμεθα· τινος· οἷον τῆς δικαιοσύνης μὲν μόνον παραγενομένης πολλῶν προσδεόμεθα, τῆς δὲ εὐδαιμονίας παραγενομένης οὐθενός ἐτι προσδεόμεθα. Τοῦτο ἄρα ἐστὶ τὸ ἀριστον ἡμῖν, ὃ ζητοῦμεν, ὃ ἐστὶ τέλος τέλειον· τὸ δὲ τέλειον τέλος ἀγαθόν ἐστὶν».

Ἐκ πάντων συνάγεται ὅτι ἡ εὐδαιμονία εἶνε ὁ τελειότατος καὶ ἀνώτατος τοῦ βίου ἡμῶν σκοπός, ἐνῶ πᾶν ἄλλο ἀγαθόν εἶνε καὶ σκοπός καὶ μέσον πρὸς ἀνώτερόν τι πάντοτε, οἷον ἡ τιμὴ, ἡ ἡδονή, ὁ νοῦς αὐτός, αἱ γνώσεις καὶ ἄλλη οἰαδήποτε ἀρετὴ καὶ ἰκανότης εἶνε μὲν ἀγαθὰ καὶ προαιρούμεθα αὐτὰ δι' αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, ἀλλὰ ζητοῦμεν ταῦτα χάριν κυρίως τῆς εὐδαιμονίας, ὑπολαμβάνοντες ὅτι δι' αὐτῶν θὰ εὐδαιμονήσωμεν. Τὴν εὐδαιμονίαν ὁμως οὐδεὶς ζητεῖ δι' ἄλλο τι ἀνώτερον. Ὅθεν εἶνε καὶ αὐτάρκης καθὸ τέλειος. Ἐὰν δὲ προστεθῇ εἰς τὴν εὐδαιμονίαν ἄλλο τι ὑποδεέστερον ἀγαθόν, γίνεται βεβαίως προτιμώτερον καὶ ἐκ πολλῶν ἀγαθῶν συγκείμενον, ἐφόσον προστίθεται τι.

Τεθείσης οὕτω τῆς εὐδαιμονίας κατὰ τὴν κοινὴν ἀπάντων ὁμολογίαν ζητεῖ νῦν σαφέστερον νὰ δηλωθῇ τί εἶνε αὕτη. Ἐπὶ τούτῳ δὲ νομίζει δέον νὰ ἐξετασθῇ τί εἶνε τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου, καθὸ ἀνθρώπου. Ὡς π. χ. ὑπάρχει ἔργον τοῦ μουσικοῦ καὶ τοῦ ἀγαλματοποιοῦ καὶ παντὸς ἄλλου τεχνίτου καὶ ἐπιστήμονος· τὸ δὲ ἔργον πάντων τούτων ἐπιδοκιμάζεται καὶ κρίνεται καλόν ἢ ἀποδοκιμάζεται καὶ κατακρίνεται· ὁμοίως καθὼς καὶ τῶν μελῶν τοῦ σώματος, οἷον τοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ τῆς χειρὸς καὶ τοῦ ποδός· ὑπάρχει ἔργον ἴδιον, οὕτω δὲ ὑπάρχει καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀνθρώπου ἴδιον ἔργον τι. Ἄρα ζητητέον τί εἶνε τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ ἀνθρώπου. Εἶνε ἄρα τὸ ζῆν; ἀλλὰ τὸ ζῆν κοινὸν τυγχάνει ὄν καὶ τοῖς φυτοῖς· ἄρα εἶνε τὸ αἰσθάνεσθαι; ἀλλὰ τοῦτο κοινὸν καὶ τοῖς ζώοις. Τί ἄλλο λοιπὸν μένει ἔργον τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου ἢ τὸ πράττειν μετὰ λόγου ἢ μὴ ἀνευ λόγου; Ἐπειτα διαίρει αὐτὸς τὸν λόγον εἰς πειθόμενον (ὡς ἐπιπειθὲς λόγῳ) καὶ εἰς λόγον αὐτενερ-

γούντα καὶ διανοούμενον· καὶ κατὰ τὴν διαίρεσιν τῆς λογικῆς ψυχῆς εἰς νοῦν νοητικὸν καὶ εἰς λόγον ἐποπτικὸν δέχεται ὅτι ἔργον τοῦ ἀνθρώπου ὡς τοιοῦτου εἶνε ἢ κατὰ λόγον ἐνέργεια τῆς ψυχῆς ἢ μὴ ἄνευ λόγου, καὶ ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο εἶνε τὸ αὐτὸ ἐπὶ παντός ἀνθρώπου ἐν γένει, τοῦ τυχόντος ἀνθρώπου καὶ τοῦ σπουδαίου ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ προστεθῆ μόνον ἢ κατὰ τὴν ἀρετὴν ὑπεροχὴ καὶ διαφορὰ τοῦ ἔργου τοῦ τυχόντος ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ σπουδαίου ἀνθρώπου· διότι ὡς τὸ ἔργον τοῦ καθαριστοῦ καὶ τοῦ σπουδαίου καθαριστοῦ εἶνε μὲν τὸ αὐτὸ, τὸ καθαρίζειν, ἀλλὰ δέον νὰ προστεθῆ ἢ κατὰ τὴν ἰκανότητα ὑπεροχὴ τοῦ ἔργου· ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ ἔργον ἀμφοτέρων εἶνε τὸ καθαρίζειν, τοῦ σπουδαίου καθαριστοῦ εἶνε τὸ εὖ καὶ καλῶς καθαρίζειν· τοιοῦτοσποῦτως ἂν τὸ ἔργον παντός ἀνθρώπου εἶνε τὸ μετὰ λόγου τινός πράττειν ἢ μὴ ἄνευ λόγου, τοῦ σπουδαίου ἀνθρώπου εἶνε τὸ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου πράττειν.

Οὕτω τίθησι τὸ ἔργον τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν τινα, δηλαδὴ ἐνέργειαν καὶ πρᾶξιν τῆς ψυχῆς μετὰ λόγου τινός, τοῦ δὲ σπουδαίου μετὰ λόγου ὀρθοῦ καὶ καλοῦ. "Ὅθεν συμπεραίνει ὅτι τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθὸν εἶνε ἐνέργεια ψυχῆς κατ' ἀρετὴν· ἐπειδὴ δὲ πλείονες αἱ ἀρεταὶ (αἱ ἰκανότητες), κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ τελειοτάτην ἀρετὴν καὶ ἐν βίῳ τελείῳ καὶ συνεχεῖ, ἐπειδὴ ὀλίγος χρόνος δὲν δύναται βεβαίως νὰ χαρακτηρίσῃ τὴν ἐνέργειαν ταύτην. Ἀλλὰ τίς ἢ ἀρίστη καὶ τελειοτάτη τῆς ψυχῆς ἀρετὴ ἢ ἰκανότης; τοῦτο ἀφίνει ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπροσδιόριστον.

Ὅρισας δὲ οὕτω γενικῶς τὴν εὐδαιμονίαν, ἐξετάζει νῦν τὸ πρᾶγμα καὶ ὑπ' ἄλλην ἐποψιν. Διαιρῶν τὰ ἀγαθὰ τριχῆ, εἰς ἐξωτερικὰ ἀγαθὰ, εἰς τὰ περὶ τὸ σῶμα καὶ εἰς τὰ περὶ τὴν ψυχὴν, θεωρεῖ τὰ ψυχικὰ ἀγαθὰ κυριώτατα συμφώνως τῇ γνώμῃ πάντων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ πράξεις καὶ αἱ ἐνέργειαι αἱ ψυχικαὶ ἀνάγονται εἰς τὴν ψυχὴν, συνάγει ὅτι ὀρθῶς κατὰ τὸν δοθέντα ἤδη ὀρισμὸν τῆς εὐδαιμονίας αὕτη δὲν εἶνε ἐξωτερικὸν ἀγαθόν. Ἐπειδὴ δὲ αὕτη οὕτω καθὼ τῆς ψυχῆς ἀγαθὸν περιλαμβάνει καὶ ἀρετὴν καὶ φρόνησιν καὶ σοφίαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν εὐχαρίστησιν ἢ ἡδονήν, καὶ πάντα ταῦτα ἐνέργεια καὶ οὐχὶ δύναμις καὶ εἴξει ἀπλή, ἔπεται ὅτι ἡ εὐδαιμονία οὕσα ἐνέργεια τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν τελειοτάτην ἀρετὴν εἶνε τὸ ἀρίστον καὶ κάλλιστον καὶ ἡδιστον πρᾶγμα.

Καὶ ὅμως νομίζει ὅτι ἔχει χρεῖαν τινὰ αὐ-

τῆ καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀγαθῶν, ἐπειδὴ θεωρεῖ ἀδύνατον ἢ οὐχὶ ῥᾶδιον τὸ πράττειν τὰ καλὰ ἄνευ μέσων· μέσα δὲ τοιαῦτα πρὸς τὸ πράττειν τὰ καλὰ εἶνε καὶ φίλοι καλοὶ καὶ πλοῦτος καὶ πολιτικὴ δύναμις. Ἐπὶ τούτοις οἷον κόσμον τῆς εὐδαιμονίας θεωρεῖ τὴν εὐγένειαν, τὴν εὐτεκνίαν καὶ τὸ κάλλος· οὐδὲ λίαν εὐδαιμονικὸν νομίζει τὸν παναίσχην, ἢ δυσγενῆ ἢ μονώτην καὶ ἄτεκνον.

Διαπορεῖ δὲ εἰ ἔστι μαθητὸν ἢ ἄλλως πως ἀσκητὸν ἢ θεόσδοτον ἢ καὶ διὰ τύχην τινὰ ἡ εὐδαιμονία· παραδέχεται δὲ μᾶλλον ὅτι εἶνε θεόσδοτος ἢ τῶν θειοτάτων· διότι τὸ τῆς ἀρετῆς ἄθλον φαίνεται ἀρίστον καὶ θεῖόν τι καὶ μακχρίον, καὶ ὅτι εἶνε καὶ δυνατόν ν' ἀποκτηθῆ ὑπὸ πάντων, διὰ τινος μαθήσεως ἢ ἐπιμελείας, τῶν μὴ βεβλαμμένων πρὸς ἀρετὴν· λίαν δὲ πλημμελὲς ὑπολαμβάνει νὰ ἐπιτρέψῃ τις τῇ τύχῃ τὸ κάλλιστον καὶ μέγιστον τοῦτο ἀγαθόν.

Ἐπὶ τούτοις ἐπικρίνει τὸν Σόλιωνα εἰπόντα μηδένα πρὸ τοῦ τέλους μακαρίζειν· τὸ ἐπακολουθεῖν ταῖς τύχαις καὶ κατὰ ταύτας εὐδαιμονίζειν τινὰ οὐδαμῶς νομίζει ὀρθόν· ἐπειδὴ τὸ εὖ ἢ τὸ κακῶς πράττειν καὶ ἐνεργεῖν, ἡ εὐδαιμονία, δὲν κείται ἐν αὐταῖς, ἀλλὰ προσδεῖται τούτων ὁ ἀνθρώπινος βίος· αἱ κατ' ἀρετὴν ὅμως ἐνέργειαι εἶνε τὸ κύριον τῆς εὐδαιμονίας, αἱ δὲ ἐναντία τοῦ ἐναντίου, τῆς κακοδαιμονίας. Καὶ οὐχὶ μόνον τὸ κύριον τῆς εὐδαιμονίας εἶνε αὗται, ἀλλὰ καὶ τὸ βεβαιότατον πάντων τῶν ἀνθρωπίνων· διότι περὶ οὐδενός, λέγει, τῶν ἀνθρωπίνων ὑπάρχει οὕτω βεβαιότης, ὡς περὶ τῆς ἐνεργείας τῆς κατ' ἀρετὴν· καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπιστημονικῶν γνώσεων αὗται δοκοῦσιν αὐτῷ μονιμώτεραι, καθόσον βεβαιοῦνται ἀμέσως ὑπὸ τῆς συνειδήσεως. Ἐπομένως ὁ κατ' ἀρετὴν ἐνεργῶν, λέγει, αἰεὶ ἢ μάλιστα πάντων θὰ πράττῃ τὰ κατ' ἀρετὴν καὶ θὰ θεωρῆ αὐτὰ, τὰς δὲ διαφόρους τύχας θὰ φέρῃ κάλλιστα καὶ ἐξάπαντος ἐμμελῶς ὁ ἀληθῶς ἀγαθὸς καὶ τετράγωνος ἄνευ ψόγου· διότι τὰ μὲν μικρὰ εὐτυχήματα ὡς καὶ τὰ δυστυχήματα δὲν ἔχουσι βεβαίως ῥοπὴν ἐπὶ τὸν βίον, τὰ δὲ μεγάλα καὶ πολλὰ, ἂν μὲν εἶνε εὐτυχήματα, θὰ καταστήσωσι τὸν βίον μακαριώτερον, ἐπειδὴ συνεπικουροῦσι τὸν βίον καὶ χρῆσις γίνεται αὐτῶν καλὴ καὶ σπουδαία· ἂν δὲ συμβαίνωσι τὰ ἐναντία, θλίβουσι βεβαίως καὶ βλέπτουσι τὴν μακαριότητα καὶ λύπας ἐπιφέροντα καὶ πολλὰς ἐνεργείας κωλύοντα. Καὶ ὅμως καὶ ἐν τούτοις, λέγει, διαλάμπει τὸ καλὸν καὶ ἡ ἀρετὴ, ὅταν ὑποφέρῃ τις πολλὰς

καὶ μεγάλας ἀτυχίας εὐκόλως οὐχὶ δι' ἀναλγησίαν, ἀλλ' ἐκ γενναιότητος καὶ μεγαλοφυχίας. Οὐδέποτε δὲ ὁ ἀληθῶς ἀγαθὸς καὶ ἔμφορων θὰ πράξῃ τὰ μισητὰ καὶ φαῦλα, ἀλλὰ πᾶσας τὰς τύχας εὐσχημόνως θὰ ὑποφέρῃ ἐκ τῶν ἐνότων αἰεὶ πράττων τὰ κάλλιστα, ὡς περ καὶ ὁ ἀγαθὸς στρατηγὸς ὃν ἔχει στρατὸν μεταχειρίζεται πολεμικώτατα, καὶ ὁ σκυτοτόμος δὲ ἐκ τῶν δοθέντων αὐτῷ σκυτῶν κατασκευάζει κάλλιστον ὑπόδημα· συνελόντι δ' εἰπεῖν οὔτε ποικίλος οὔτε εὐμετάβλητος εἶνε ὁ εὐδαίμων· οὔτε ἐκ τῆς εὐδαιμονίας ῥαδίως θὰ μετακινήθῃ οὔτε ὑπὸ τῶν τυχόντων ἀτυχημάτων συμπεράσῃ δὲ καλῶν εὐδαιμόνα τὸν κατ' ἀρετὴν τελείαν ἐκτεροῦντα καὶ τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς ἱκανῶς χεχορηγημένον, μὴ τὸν τυχόντα χρόνον, ἀλλὰ εἰς τέλειον βίον.

Μετὰ ταῦτα διαπορῶν πως φαίνεται παραδεχόμενος τὴν εὐδαιμονίαν καὶ πέραν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς· διότι λέγει ὅτι εἴ τι φθάνει πρὸς τοὺς τεθνηκότας εἴτε ἀγαθὸν εἴτε τουναντίον, θὰ εἶνε ἀσθενές τι καὶ μικρὸν καὶ τοσοῦτον βέλβια καὶ τοιοῦτον, ὥστε νὰ μὴ καταστήσῃ εὐδαιμόνας τοὺς μὴ ὄντας, μηδὲ τοὺς ὄντας μακαρίους ν' ἀφαιρήσῃ τὴν μακαριότητα.

Θεωρεῖ δὲ καὶ τῶν ἐπαινῶν ἀνωτέρους τοὺς εὐδαίμονας καὶ τὴν εὐδαιμονίαν θεϊότερον καὶ βέλτιον τῶν κοινῶς ἐπαινουμένων.

Ἐντεῦθεν μεταβαίνει εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀρετῆς, ἐπειδὴ τὴν εὐδαιμονίαν ὥρισεν ἐν ἐργείαν ψυχῆς κατ' ἀρετὴν τελείαν. Ζητεῖ λοιπὸν τίς ἡ τελεία ἀρετὴ καὶ δὴ ἡ κατ' ἀνθρωπὸν ἀρετὴ· λέγει δὲ ἀνθρωπίνην ἀρετὴν οὐχὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ σώματος, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς, ὡς εἶπε καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ψυχῆς ἐν ἐργείαν. Διὸ καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν πολιτικός, ὁ βουλόμενος τοὺς πολίτας νὰ ποιῇ ἀγαθοὺς καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους, δεόν νὰ γνωρίζῃ τὰ περὶ τὴν ψυχὴν, τουτέστι ψυχολογίαν ὡς ὁ τῶν ὀφθαλμῶν ἰατρός καὶ ἐν γένει τοῦ σώματος ὀφείλει ἐντελέστατα νὰ γνωρίζῃ ταῦτα.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐξ ἄλλης αὐτοῦ πραγματείας περὶ ψυχῆς ἀρκεῖται ἐνταῦθα λαμβάνων ὅ,τι χρήσιμον. Οὕτω λοιπὸν θεωρεῖ τὴν ψυχὴν μίαν καὶ ἀδιαίρετον οὔσαν διττῶς, τὸ μὲν αὐτῆς ἄλογον, τὸ δὲ λόγον ἔχον· καὶ ἄλογον μὲν μέρος τῆς ψυχῆς λέγει τὸ αἴτιον τοῦ τρέφεισθαι καὶ αὐξάνεσθαι, ἧτοι τὴν θρεπτικὴν καὶ ζωτικὴν δύναμιν· καὶ ὅτι αὐτὴ ἡ δύναμις κοινὴ οὔσα καὶ φυτοῖς καὶ ζώοις δὲν ἰδιάζει τῷ ἀνθρώπῳ. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι πλὴν τούτου ὑπάρχει καὶ ἄλλη τις φύσις τῆς ψυχῆς, τὸ

ὀρεκτικόν, ὁμοίως ἄλογον, ὅπερ ὅμως μετέχει κάπως λόγου, ὡς δηλοῦται εἰς τὸν ἐγκρατῆ καὶ ἀκρατῆ, οἵτινες ἔχουσι λόγον ἐν τῷ ὀρέγεσθαι, καὶ ὁ μὲν πείθεται εἰς αὐτόν, ὁ δὲ ἀπειθεῖ· διότι, ὡς φαίνεται, πέφυκεν ἐν τούτοις καὶ ἄλλο τι παρά τὸν λόγον, ὃ μάχεται καὶ ἀντιτείνει εἰς τὸν λόγον.—Αὕτη δὲ καθ' ἡμᾶς εἶνε καὶ ἡ τῆς Γραφῆς προπατορικὴ ἁμαρτία καὶ ἡ τῶν ποιητῶν αἴτη.—Διὰ τοῦτο, λέγει, συμβαίνει ἐν τῇ ψυχῇ ἀπαράλλακτον, οἷον εἰς τὰ παράλυτα μέλη τοῦ σώματος, ἐνῶ προαιροῦνται π. χ. τὴν παράλυτον χεῖρα νὰ κινήσῃ πρὸς τὰ δεξιὰ, αὕτη τὸναντίον φέρεται εἰς τὰ ἀριστερά, ὡς καὶ αἱ ὀρμαὶ τῶν ἀκρατῶν· ἀλλὰ τὸ συμβαίνον εἰς τὸ σῶμα εἶνε ὀρατόν, ἐνῶ τοῦτο ἐν τῇ ψυχῇ γινόμενον δὲν βλέπομεν, διὰ τοῦτο δεόν νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχει τι παρά τὸν λόγον, ἐναντιούμενον δὲν ἐξετάζει δὲ πῶθεν τοῦτο· ἀλλὰ καὶ τὸ τοιοῦτον φαίνεται μετέχον πως λόγου, ὡς ἀποδεικνύεται ἐπὶ τοῦ ἐγκρατοῦς, ὅπου ὑπακούει εἰς τὸν λόγον, ὁμοίως ἐπὶ τοῦ σώφρονος καὶ ἀνδρείου ἔτι μᾶλλον.

Διττὸν λοιπὸν παραδέχεται τὸ ἄλογον, τὸ μὲν φυτικόν ἢ θρεπτικόν οὐδαμῶς κοινωνοῦν λόγου, τὸ δὲ ὀρεκτικόν μετέχον πως λόγου, καθόσον ὑπακούει καὶ πείθεται· ἐπὶ τούτῳ δὲ παρατηρεῖ ὅτι στηρίζεται καὶ πᾶσα νουθέτησις καὶ παράκλησις. Ἐντεῦθεν διττὸν τίθησι τὸ λόγον ἔχον τῆς ψυχῆς, τὸ μὲν κυρίως καὶ ἔσωθεν καὶ ἐν ἑαυτῷ, τὸ δὲ ἔξωθεν καὶ ὡς τι ὑπήκοον ἢ μᾶλλον δεκτικόν λόγου. Κατὰ ταῦτα δὲ διαίρει καὶ τὰς ἀρετάς εἰς δύο τάξεις, εἰς διανοητικὰς καὶ ἠθικὰς, καὶ τὴν μὲν σοφίαν καὶ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν σύνεσιν καλεῖ διανοητικὰς ἀρετάς, καθόσον αὗται εἶνε τοῦ ἔσω καὶ καθαροῦ λόγου ἀρεταί, τὴν δὲ ἐλευθεριότητα π. χ. καὶ τὴν σωφροσύνην καλεῖ ἠθικὰς ἀρετάς.

Διαιρέσας οὕτω τὴν ἀρετὴν εἰς διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ἀποφαίνεται ὅτι ἡ μὲν διανοητικὴ ἀρετὴ τὸ πλεῖστον ἐκ διδασκαλίας καὶ γεννᾶται καὶ αὐξάνει, δι' ἐμπειρίας ἄρα καὶ χρόνου· ἡ δὲ ἠθικὴ ἀρετὴ προσγίνεται ἐξ ἔθους, ὅθεν ἔχει καὶ τὸ ὄνομα. Ἐκ τούτου φανερόν ὅτι οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀρετὴν ὑπὸ τῆς φύσεως ἐγγίνεται· διότι τὸ φυσικόν δὲν μεταβάλλεται διὰ τῆς συνηθείας· ἀλλ' οὔτε παρά φύσιν γίνονται αἱ ἠθικαὶ ἀρεταί· ὥστε συνάγεται ὅτι ἡ φύσις ἡμῶν εἶνε ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπιδεκτικὴ τῆς ἀρετῆς ὡς καὶ τῆς κακίας, καὶ ὅτι διὰ τοῦ ἔθους γίνεται καὶ τελειοποιεῖται· ὅπερ ἐπὶ τῶν αἰ-

σθήσεων π. χ. δὲν συμβαίνει· διότι δὲν βλέπομεν, διότι πολλάκις καὶ ἐπανειλημμένως εἶδομεν, οὐδὲ ἀκούομεν, διότι πολλάκις ἠκούσαμεν· ἀλλὰ τούναντίον ἐπειδὴ ἔχομεν τὰς αἰσθήσεις ταύτας, ἄρα φύσει τὰς μεταχειριζόμεθα καὶ τὰς μετεχειρίσθημεν, οὐχὶ δὲ διότι τὰς μετεχειρίσθημεν, διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἀπεκτένησαμεν. Ἐνῶ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς ἀποκτῶμεν, ἐνεργήσαντες πρότερον, ὡς συμβαίνει καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν. Ὅσα δέον μαθόντες νὰ ποιήσωμεν, ταῦτα μαθάνομεν ποιῶντες· οἷον οἰκοδομοῦντες γινόμεθα οἰκοδομοὶ καὶ καθαρίζοντες γινόμεθα καθαριστῆς. Βεβαίως κατ' ἀρχὰς κακῶς καὶ μάλιστα οἰκοδομοῦντες καὶ καθαρίζοντες, βαθμηδὸν δὲ καὶ κατ' ὀλίγον καλλίτερον, ἕως οὗ γινόμεθα καλοὶ καθαριστῆς. Οὕτω καὶ τὰ δίκαια πράττοντες γινόμεθα δίκαιοι καὶ τὰ σώφρονα σώφρονες καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἐντεῦθεν συμπεραίνει ὅτι ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν δηλαδὴ ἐθισμῶν γίνεται πᾶσα ἀρετὴ ἠθικὴ καὶ φθείρεται, ὁμοίως καὶ τέχνη· οἷον ὁ συνειθίζων ἐπιπολαίως καὶ ἀπροσέκτως τὴν τέχνην, οἷον τὸ καθαρίζειν, γίνεται κακῶς καθαριστῆς, ὡσπερ ἐκ τοῦ ἐναντίου γίνεται ὁ καλὸς καθαριστῆς· καὶ οἱ τεχνῆται πάντες, ὅπως διδάσκονται καὶ γυμνάζονται, τοιοῦτοι καὶ ἀποβαίνουν· καὶ ἐπὶ τῶν ἀρετῶν συναλλαττόμενοι οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἀλλήλους γινόμεθα οἱ μὲν δίκαιοι, οἱ δὲ ἄδικοι, καὶ γυμνάζομενοι εἰς τὰ δεινὰ καὶ ἐθιζόμενοι ἢ νὰ φοβώμεθα ἢ νὰ θαρρῶμεν, οἱ μὲν γινόμεθα ἀνδρείοι, οἱ δὲ δειλοὶ. Καὶ περὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ τὰς ὀργάς, οἱ μὲν γίνονται σώφρονες καὶ πρᾶοι, οἱ δὲ ἀκόλαστοι καὶ ὀργίλοι, ἐκεῖνοι μὲν διότι οὕτω πως ἀνκτρέφονται, τουτέστι ἐθίζονται εἰς αὐτά, οὗτοι δὲ οὕτως. Ἐνὶ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται ὁμοίαι· διὸ πρέπει αἱ ἐνεργεῖαι καὶ οἱ ἐθισμοὶ νὰ ὦσι ποιαί τινες, διότι κατὰ τὰς διαφορὰς αὐτῶν ἀκολουθοῦσιν αἱ ἕξεις· διὸ καὶ ἐπιλέγει «οὐ μικρὸν οὖν διαφέρει τὸ οὕτως ἢ οὕτως εὐθὺς ἐκ νέων ἐθίζεσθαι τοὺς ἄνθρώπους, ἀλλὰ πᾶμπολυ, μᾶλλον δὲ τὸ πᾶν».

Διαιρέσας τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν, στοιχείων οὖσαν τῆς κατ' ἀνθρώπον εὐδαιμονίας, ὡς ὥρισε ταύτην ἐνέργειαν ψυχῆς κατ' ἀρετὴν τελείαν, εἰς διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν, καὶ παρατηρήσας ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ ἐξ ἔθους ἡμῖν προσγίνεται, οὖσιν ἐπιδεικτικῶς ταύτης, συνάγει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνεργῶν γίνεται κάτοχος τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ὡσπερ τέχνης τινός.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ ποιῆς τινος ἐνεργείας καὶ πράξεως πηγάζει ἡ ἀρετὴ, καὶ δὲν εἶνε ἀπλῆ θεωρίας καὶ γνώσεως προϊόν, κρίνει ἀναγκαῖον νὰ σκεφθῆ περὶ τοῦ πῶς δέον ἐκέστοτε νὰ πράττη τις καὶ κατὰ ποῖον κανόνα, ὅπως ἐκ τῆς τοιαύτης πράξεως καὶ ἐνεργείας γείνωσι καὶ αἱ πράξεις ποιαί τινες καὶ ἐνέκρητοι.

Ἄλλ' ἀρχόμενος τῆς θεωρίας τῶν πρακτικῶν ἀρετῶν ἀποφαίνεται ὅτι ὁ περὶ αὐτῶν λόγος δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἀκριβὴς οὔτε ὁ καθόλου οὔτε ἐτι μᾶλλον ὁ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα· διότι ἂν τεθῆ ὡς γενικὸς κανὼν τούτων τὸ πράττειν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ζητεῖται εὐθὺς τί εἶνε ὀρθὸς λόγος, ὅστις εἶνε πολὺ γενικὸς καὶ ἀόριστος καὶ εἰς ὃν ἐπανερχεται ἔπειτα, ὅτε ἐπισκοπεῖ τὰς διανοητικὰς ἀρετὰς.

Ὅθεν ἐπινοεῖ ἄλλον ἴδιον κανόνα τῶν πράξεων, τὸν τοῦ μέτρου ἢ τῆς μεσότητος, τὸν μεταξὺ ἐνδείας καὶ ὑπερβολῆς· διότι ἐνῶ ἡ ἐνδεια καὶ ἡ ὑπερβολὴ βλάπτει, ἡ μεσότης σώζει, ὅπως ἐν τοῖς σωματικοῖς, οὕτω καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς, οἷον ἐνῶ τὰ ὑπερβολικὰ γυμνάσια ὡς καὶ τὰ ἐλλιπῆ βλάπτουσι τὴν ἰσχὺν τοῦ σώματος, καὶ ὡς τὰ ποτὰ καὶ τὰ σιτία πλεόναστα ἢ ἐλάττονα τοῦ δέοντος βλάπτουσι τὴν ὑγείαν, τὰ σύμμετρα δὲ ὠφελοῦσιν. Ὅμοίως ἐπὶ τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν, π. χ. ἐπὶ τῆς ἀνδρείας καὶ σωφροσύνης, ἐνῶ ὁ πάντα φοβούμενος καὶ φεύγων εἶνε δειλός, καὶ πάλιν ὁ μηδὲν ὄλως φοβούμενος εἶνε θρασύς, μόνον ὁ μεταξὺ τούτων εἶνε ὁ ἀνδρείος· ὡς καὶ ὁ πάσης ἡδονῆς ἀπολαύων καὶ μηδεμιᾶς ἀπεχόμενος εἶνε ἀκόλαστος, ὁ δὲ πάσας φεύγων εἶνε ἀναίσθητος, ὁ μεταξὺ τούτων εἶνε ὁ σώφρων· ὥστε ἀνδρεία καὶ σωφροσύνη, ὡς καὶ ἄλλαι ἀρεταί, εἶνε μεσότης μεταξὺ δειλίας καὶ θρασύτητος, ἀκολασίας καὶ ἀναίσθησίας.

Ἄρα ἡ μεσότης ἀρετὴ ἠθικὴ ἐνισχύεται δὲ, λέγει, ἡ ἀρετὴ διὰ τῆς ἕξεως καὶ τῆς ἐπαναλήψεως τῆς τοιαύτης ἐνεργείας. Ἀπεχόμενοι τῶν ἡδονῶν γινόμεθα σώφρονες καὶ ἀποκτῆσαντες ταύτην τὴν ἕξιν τῆς σωφροσύνης, εὐκολώτατα δυνάμεθα ν' ἀπέχωμεν τῶν ἡδονῶν. Ὅμοίως ἐθιζόμενοι νὰ καταφρονῶμεν τὰ φοβερά καὶ νὰ ὑπομένωμεν, γινόμεθα ἀνδρείοι· ἀποκτῆσαντες δὲ τὴν ἕξιν ταύτην τῆς ἀνδρείας, μάλιστα θὰ δυναθῶμεν νὰ ὑπομείνωμεν τὰ φοβερά. Εἶνε σημεῖον τῆς ἕξεως ἡ ἡδονὴ ἢ ἡ λύπη, ἣτις συνοδεύει τὰς πράξεις· βλέπομεν ὅτι ὁ σώφρων χαίρει καὶ ἡδεται ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν, ἐνῶ ὁ ἀκόλαστος λυπείται· διότι πᾶν ὅ,τι συνειθίζει τις εἶνε προσφιλέ.

φύσει δὲ ὁ ἄνθρωπος ἐπιδιώκει τὴν ἡδονὴν καὶ ἀποφεύγει τὴν λύπην, καὶ διὰ τοῦτο διὰ τὴν ἡδονὴν μὲν πράττει τὰ φαῦλα, διὰ τὴν λύπην δὲ ἀπέχει τῶν καλῶν. Διὸ δέον, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ Πλάτων, εὐθύς ἐκ νεότητος νὰ συνειθίζῃ τις οὕτω πως, ὥστε νὰ ἡδῆται καὶ νὰ λυπηθῆται εἰς ὅσα πρέπει.

Λέγει λοιπόν, ὅτι ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ εἶνε μεσότης, καὶ ὅτι ἐνισχύεται καὶ δέον νὰ ἐνισχύηται διὰ τῆς συνηθείας, δι' ἧς καὶ καθίσταται προσφιλέως, ὅπως μὴ συντραβῆ εἰς τὸν σκόπελον τῆς ἡδονῆς καὶ λύπης.

Κατόπιν παρατηρεῖ ὅτι τὰ κατὰ τὰς ἠθικὰς ἀρετὰς χυνομένα καὶ πραττόμενα δὲν ἀρκεῖ νὰ εἶνε τοιαῦτα ἢ τοιαῦτα, δίκαια π.χ. ἢ σώφρονα ἔργα, ἀλλὰ χρειάζεται καὶ ὁ πράττων νὰ ἔχη συνείδησιν (νὰ γνωρίζῃ) τί πράττει πρῶτον, δευτέρον προαίρεσιν καὶ προαίρεσιν δι' αὐτὰ ταῦτα, καὶ τρίτον σταθεράν καὶ ἀμετακίνητον βούλησιν. Ἐκ τῶν τριῶν δὲ τούτων χαρακτηριστῶν τοῦ ἐναρέτου λέγει ὅτι τὸ μὲν εἰδέναι ἐλάχιστον ἢ οὐδὲν ἰσχύει, τὰ δὲ ἄλλα, ἡ προαίρεσις καὶ ἡ βούλησις, ἰσχύουσι τὸ πᾶν αὐτὰ δὲ ἀποκτᾶ τις διὰ τῆς ἐξεως· διότι ἐκ τοῦ πολλῆς πράττειν τὰ σώφρονα καὶ τὰ δίκαια γίνεται τις σώφρων καὶ δίκαιος καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ εἰδέναι τί ἐστὶ σωφροσύνη καὶ τί δικαιοσύνη· ὥστε ὀρθῶς ἔχει τὸ ἄσκει δικαιοσύνην, σωφροσύνην, ὡς τὸ ἄσκει τὸ σῶμα.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι τὰ μὲν πράγματα ἦτοι αἱ πράξεις εἶνε δίκαιαι ἢ καλαί, ὅταν εἶνε τοιαῦται, ὅποιας ἠθελε πράξει ὁ δίκαιος ἢ ὁ φιλόκαλος· ἀλλ' ὅμως ὁ ταύτας πράττων δὲν εἶνε δίκαιος ἢ φιλόκαλος, ἂν δὲν πράττῃ ταῦτα ὡς εἴρηται, ἡγουν μετὰ συνειδήσεως προαιρέσεως καὶ βουλήσεως σταθερᾶς· ἀλλ' ἡ προαίρεσις καὶ ἡ βούλησις ἢ σταθερὰ ἀποκτᾶται ἐκ τῆς ἐπανειλημμένης τῶν δικαίων καὶ καλῶν πράξεως, ἐκ τῆς ἀγαθῆς ἄρα ἐξεως, ἐξ ἧς καὶ χαίρουσι πράττοντες. Ἄρα δέον ἵνα γείνη τις δίκαιος, νὰ πράττῃ τὰ δίκαια καὶ ἀποκτήσῃ τὴν ἔξιν ταύτην. Πλὴν δυστυχῶς, παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἐνταῦθα, ὅτι οἱ πολλοὶ δὲν πράττουσι τὰ δίκαια, ἀλλ' ὀμιλοῦσι καὶ φιλοσοφοῦσι περὶ τῶν δικαίων καὶ περὶ δικαιοσύνης, νομίζοντες ὅτι οὕτω θὰ εἶνε σπουδαῖοι.

Ἀποκρούει δὲ εἶτα τὸν ὀρισμὸν τινῶν τῆς ἀρετῆς, ὅτι αὕτη εἶνε ἀπάθεια καὶ ἡρεμία. Ἐξ ἐναντίας κατ' αὐτὸν ἡ ἀρετὴ ὡς ἀρετὴ στρέφεται περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας πράττουσα τὰ βέλτιστα καὶ ἡ κακία τούναντίον· ἐνῶ δηλαδὴ

εἰς πᾶσαν πράξιν κεῖται εἰς αἵρεσιν τὸ καλόν, τὸ συμφέρον καὶ τὸ ἡδύ, καὶ εἰς ἀποφυγὴν τὸ αἰσχρόν, τὸ ἀσύμφορον καὶ τὸ λυπηρόν, ὁ ἀγαθὸς καὶ ἐνάρετος περὶ ταῦτα κατορθώνει τὸ δέον, ὁ δὲ κακὸς ἀμαρτάνει, μάλιστα περὶ τὴν ἡδονὴν· διότι ἡδονὴ τις σωματικὴ παραφέρει αὐτὸν εἰς τὸ νὰ πράξῃ τὸ αἰσχρόν καὶ τὸ ἀσύμφορον.

Ποιεῖ δ' ἔπειτα ἱκανὸν λόγον περὶ ἡδονῆς καὶ ὅτι ἐκ νηπιακῆς ἡλικίας ἔχομεν σύντροφον τὴν φιληδονίαν καὶ ὅτι χαλεπώτερον ἡδονῇ μάχεσθαι ἢ θηρίῳ, καὶ ὅτι περὶ τὸ χαλεπώτερον χρειάζεται καὶ τέχνη καὶ ἀρετὴ. Ἐντεῦθεν πᾶσα ἡ περὶ ἠθικῆς πραγματεία καὶ ἡ περὶ πολιτικῆς, διότι καὶ αὕτη εἰς τὴν ἠθικὴν στηρίζεται, στρέφεται περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας, ποίας ἡδονὰς ἐπιδιωκτέον καὶ ποίας λύπας ἀποφευκτέον· ὥστε ἡ ἀρετὴ εἶνε ἱκανότης περὶ ἡδονὰς καὶ λύπας καὶ ὅτι ὑπὸ μὲν τῆς καλῆς ἐξεως γίνεται καὶ αὐξάνει ἡ ἀρετὴ, ὑπὸ δὲ τῆς κακῆς ἐξεως φθείρεται καὶ μεταβάλλεται, καὶ οὕτως ἐξ ὧν γίνεται ἡ ἀρετὴ, ὑπὸ τούτων καὶ αὐξάνει καὶ φθείρεται.

Ἐνταῦθα παρεκβατικώτερον παρατηροῦμεν διαλάμπουσαν τὴν ἐξῆς ἀλήθειαν· λαὸς τις ἀπαξ διαφθαρεῖς ἐνεκα διαφορῶν αἰτίων ἱστορικῶν καὶ κακῶν ἐξεων, ὅπως ἰαθῆ καὶ εἰ δυνατόν ἠθικοποιηθῆ, ὡς ἠθελεν εἰπεῖ τις, ἀνάγκη πᾶσα νὰ μεταβάλλῃ τὰς κακὰς αὐτοῦ ἐξεις· διότι αὐταὶ εἶνε τῆς διαφθορᾶς ἡ πηγή· ἀλλὰ πῶς μεταβάλλονται αἱ ἐξεις; εἶνε εὐκολον; διὰ λόγων καὶ θεωριῶν; ἢ πῶς ἄλλως ἐνισχύεται ὁ οὕτω διαφθαρεῖς λαός; πάντα σπουδαιότατα παιδαγωγικὰ ζητήματα. Ἐπανερχόμεθα. Ἐπειδὴ λέγει, ἡ ἀρετὴ εἶνε ἐξὶς καὶ ἐξὶς προαιρετικὴ, ἔπεται ὅτι ἀγαθοὶ ἢ κακοὶ γινόμεθα οὐχὶ φύσει, ἀλλὰ προαιρέσει. Καὶ ποία τις ἐξὶς προαιρετικὴ εἶνε ἡ ἀρετὴ; ἡ σκοποῦσα τὴν μεσότητα τὴν ὡς πρὸς ἡμᾶς, τὴν ἀνάλογον δηλονότι, καὶ ἀποφεύγουσα τὴν ὑπερβολὴν ὡς καὶ τὴν ἔλλειψιν περὶ τε τὰ πάθη καὶ τὰς πράξεις. Μεσότητα δὲ λέγει ἐπὶ πολλῶν πράξεων τὸ ὅτε δεῖ, καὶ ἐφ' οἷς καὶ πρὸς οὐδ καὶ οὐ ἔνεκα καὶ ὡς δεῖ, ἐν ἄλλαις λέξεσι τὸν ἀρμόδιον καιρὸν, τὸν τελικὸν σκοπὸν καὶ τὸν ποιητικὸν σκοπὸν καὶ τὴν σχέσιν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πράττοντος· πάντα δὲ ταῦτα ὀρίζει βέβαια ὁ λόγος. Περαιτέρω δὲ παρατηρεῖ ὅτι τὸ ἀμαρτάνειν τοῦ σκοποῦ συμβαίνει πολλάκις, τὸ δὲ ἐπιτυγχάνειν μοναχῶς· διὸ καὶ τὸ μὲν εἶνε ῥάδιον, τὸ ἀπραγχεῖν τοῦ σκοποῦ· χαλεπὸν δὲ τὸ ἐπιτυχεῖν. Ἐνῶ δὲ κατ' οὐσίαν ἡ ἀρετὴ εἶνε μεσότης,

κατὰ τὴν ἀξίαν εἶνε ἀκρότης. Ἐνταῦθα παρατηρεῖ ὅτι ὑπάρχουσι τοῦ τεθέντος τούτου κανόνος καὶ ἐξαιρέσεις, οἷον ἡ ἀναίσχυντία· διότι τὸ τῆς ἀναίσχυντίας δὲν ἔχει μεσότητα, ὡς οὐδὲ ὁ φθόνος· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν πράξεων ἡ κλοπὴ καὶ ὁ φόνος· δηλ. δὲν ὑπάρχει φθόνος ἢ κλοπὴ ἢ φόνος μετριώτερος· ἀλλὰ κλοπὴ μικρὰ καὶ μεγάλη εἶνε πάντοτε κλοπὴ καὶ οὕτω καθεξῆς. Τὰ τοιαῦτα πάντα εἶνε καθ' ἑαυτὰ φαῦλα, διότι εἶνε ἑλλείψεις ἢ ὑπερβολαί· δὲν εἶνε δὲ δυνατόν νὰ ὑπάρχη τῆς ὑπερβολῆς ὑπερβολὴ καὶ τῆς ἑλλείψεως ἑλλείψις, ἵνα ὑπάρχη τις μεταξὺ μεσότητος. Οὕτω καὶ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς ἀνδρίας δὲν ὑπάρχει ὑπερβολὴ καὶ ἑλλείψις· διότι ὑπερβολὴ σωφροσύνης καὶ ὑπερβολὴ ἀνδρίας οὐδὲν σημαίνει· τὸ μέσον τοῦτο, ἡ σωφροσύνη ἢ ἡ ἀνδρία, εἶνε ἀκρότης, ὥστε ἀκρότης τῆς ἀκρότητος δὲν εἶνε νοητὴ. Τὴν θεωρίαν ταύτην τῆς μεσότητος ἐφαρμόζει ἐπὶ τὰ καθ' ἑκάστα ὧδε. Ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἀνδρίας. Περὶ τὸν φόβον καὶ τὸ θάρρος ἢ ἀνδρία εἶνε μεσότης· ὁ καθ' ὑπερβολὴν, θρασύς, ὁ δὲ κατ' ἑλλείψιν, δειλός. Περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας μεσότης εἶνε ἡ σωφροσύνη· ὑπερβολὴ ἢ ἀκολασία· ἢ ἑλλείψις ἀναίσθησία, ἣτις καὶ εἶνε σπανία. Περὶ δόσιν καὶ λῆψιν χρημάτων μεσότης ἢ ἐλευθεριότης, ὑπερβολὴ ἢ ἀσωτία, ἑλλείψις ἢ ἀνελευθερία.

Περὶ τὴν χρῆσιν τῶν χρημάτων ὑπάρχουσι διάφοροι διαθέσεις ὁμοίως· ἡ μὲν μεγαλοπρέπεια εἶνε μεσότης, ἀρα ἀρετὴ· ἡ δὲ ὑπερβολὴ λέγεται ἀπειροκαλία καὶ βαναυσότης· ἡ δὲ ἑλλείψις καλεῖται μικροπρέπεια. Ὅμοίως περὶ τιμὴν καὶ ἀτιμίαν μεσότης μὲν ἢ μεγαλοψυχία, ὑπερβολὴ δὲ ἢ χαυνότης καὶ ἑλλείψις ἢ μικροψυχία· ἡ δὲ μεγαλοψυχία περὶ μεγάλην τιμὴν, ὡς ἢ μεγαλοπρέπεια εἶνε περὶ μέγαρα πράγματα. Ἐπειτα ὁ ὑπερβάλλων εἰς τὰς ὀρέξεις του φιλαυτος, ὁ ἑλλείπων ἀφιλότιμος, ὁ μέσος φιλότιμος· ὁμοίως περὶ τὴν ὀργὴν ὁ μὲν ὑπερβάλλων ὀργίλος, ὁ δὲ ἑλλείπων ἀόργητός τις, ὁ δὲ μέσος πρᾶος. Περὶ τὸ ἀληθές ἢ μὲν μεσότης ἀλήθεια, ἢ δὲ προσποίησις ἢ μὲν ἐπὶ τὸ μείζον ἀλαζονεία, ἢ δὲ ἐπὶ τὸ ἕλαττον εἰρωνεία. Περὶ τὸ ἐν παιδιᾷ καὶ συναναστροφῇ ἡδὺ ἢ μεσότης εἶνε εὐτραπελία, ἢ ὑπερβολὴ δὲ βωμολοχία, ἢ δὲ ἑλλείψις ἀγροικία.

Περὶ τὸ λοιπὸν ἡδὺ τοῦ βίου ἢ μεσότης φιλία καὶ φίλος, ὅς τις εἶνε ἡδὺς ὡς πρέπει, ὁ δὲ ὑπερβάλλων καὶ πάντοτε καὶ πάντας θέλων νὰ εὐχαριστῇ λέγεται ἀρεσκος καὶ φιλάρεσκος καὶ κόλαξ δέ, ἂν ἐνεκεν ὠφελείας ἐπι-

τηθεύηται τοῦτο· ὁ δὲ ἑλλείπων καὶ ἐν πᾶσιν ἀηδὴς εἶνε δύσερις καὶ δύσκολος.

Ἐπειτα καὶ περὶ τὰς παθήσεις αἰδήμων μὲν ὁ μέσος, ὁ δὲ πάντα αἰδούμενος καταπλήξ, ὁ δὲ ἑλλείπων ἀναίσχυντος. Εἶτα ἡ νέμεσις εἶνε μεσότης φθόνου καὶ ἐπιχαιρεκακίας· ἡ νέμεσις εἶνε λύπη καὶ δυσἀρέσκεια διὰ τοὺς ἀναξίως εὐτυχοῦντας, ἐνῶ ὁ φθόνος καθ' ὑπερβολὴν λύπη ἐπὶ πᾶσιν εὐτυχοῦσιν· ἡ δὲ χαιρεκακία ἑλλείπει τοῦ λυπεῖσθαι, ὡς εἰκός, ἐπὶ τοῖς κακοῖς τοσοῦτον, ὥστε καὶ χαίρει ἐπ' αὐτοῖς.

Παρατηρεῖ δὲ ὅτι εἰς πάσας τὰς ἀνω ἐκτεθείσας σχέσεις ὑπάρχει ἀντίθεσις· καὶ αἱ μὲν ἄκραι, ἢ τε ὑπερβολὴ καὶ ἢ ἑλλείψις, εἶνε καὶ πρὸς ἀλλήλας ἐναντία, ὡς ἢ ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία, ἀκολασία καὶ ἀναίσθησία, θρασύτης καὶ δειλία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν μεσότητα· διὰ τοῦτο ὁ ἀνδρείος πρὸς τὸν δειλὸν φαίνεται θρασύς, πρὸς δὲ τὸν θρασύν φαίνεται δειλός· ὁμοίως καὶ ὁ σώφρων πρὸς μὲν τὸν ἀναίσθητον φαίνεται ἀκούλαστος, πρὸς δὲ τὸν ἀκούλαστον ἀναίσθητος· καὶ ὁ ἐλευθέριος πρὸς μὲν τὸν ἀνελεύθερον ἀσωτος φαίνεται, πρὸς δὲ τὸν ἀσωτον ἀνελεύθερος (φιλάργυρος)· καὶ ἀναλόγως ἐπὶ πάντων αὐτὸ τοῦτο συμβαίνει. Ἄλλ' ἢ ἐναντιότης τῶν ἄκρων πρὸς ἀλλήλας φαίνεται μείζων· π.χ. ἢ ἀναίσθησία καὶ ἢ ἀκολασία, ἀσωτία καὶ ἀνελευθερία. Ἐτι περαιτέρω παρατηρεῖ ὅτι τὰ ἀπέχοντα πλεον ἀπὸ τοῦ μέσου φαίνονται ἐναντιώτερα· οἷον ἢ ἀκολασία· αὕτη ἀπέχει πολὺ τοῦ μέσου, τῆς σωφροσύνης, ἢ ἢ ἀναίσθησία· διότι μᾶλλον εὐκατάφοροι εἴμεθα φύσει πρὸς τὰς ἡδονὰς ἢ πρὸς τὴν κοσμιότητα.

Διὰ ταῦτα διότι ἡ ἀρετὴ εἶνε ἠθικὴ μεσότης μεταξὺ τῶν δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολὴν, τῆς δὲ κατ' ἑλλείψιν, καὶ ἐπομένως σκοπεῖται τὸ μέσον καὶ ἐν ταῖς παθήσεσι καὶ ἐν ταῖς πράξεσι, χαλεπὸν ἔργον τυγχάνει ὄν τὸ εἶναι τινα σπουδαῖον καὶ ἐνάρετον· ὡς τὸ λαβεῖν τοῦ κύκλου τὸ μέσον σημεῖον δὲν εἶνε τοῦ παντός, ἀλλὰ τοῦ εἰδότης. Μέχρι τσαύτης ἀκριβείας ἀνάγει τὴν τέχνην τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς.

Τὸ ὀργισθῆναι παντός καὶ ῥάδιον καὶ τὸ δοῦναι ἀργύριον καὶ τὸ δαπανῆσαι εὐκολον, ἀλλὰ τὸ εἰς τίνα δοῦναι καὶ πότε δοῦναι καὶ πόσον καὶ τίνας ἐνεκα καὶ πῶς, ταῦτα δὲν εἶνε πλέον τοῦ παντός οὐδ' εὐκόλα· διὰ τοῦτο εἶνε καὶ τὸ εὖ ποιεῖν τι σπάνιον καὶ ἐπαινετὸν καὶ καλόν.

Ἐπὶ τούτοις συμβουλεύει ἐπειδὴ τοῦ τυχεῖν τοῦ μέσου εἶνε ἄκρως χαλεπὸν, ν' ἀπομακρυνώμεθα τοῦ μᾶλλον ἐναντίου τῆς μεσότητος, οἷον τῆς ἀκολασίας, τῆς ἀσωτίας, καὶ πρὸς

τούτοις ν' ἀπέχωμεν ἀπ' ἐκείνου, πρὸς ὃ μᾶλλον κλίνομεν φύσει, ὥστε οὕτως ἐντεῦθεν ν' ἀποσύρωμεν ἑαυτοὺς πρὸς τὸ ἐναντίον, ὅπως πλησιάζωμεν τοῦλάχιστον ὅση δύναμις πρὸς τὸ μέσον. Πρὸ πάντων συμβουλεύει νὰ φυλαχθῶμεν ἐν παντὶ ἀπὸ τοῦ ἡδῦ καὶ τὴν ἡδονήν· διότι εὐκόλως ὑπ' αὐτῆς δελεαζόμεθα· καὶ ὡς οἱ δημογέροντες παρ' Ὀμήρῳ περὶ τῆς Ἑλένης νὰ εἴπωμεν : οὐ νέμεσις ἀλλὰ καὶ ὄϊος·

Διαπεράνας οὕτω τὴν θεωρίαν αὐτοῦ ταύτην τῆς μεσότητος, ἐπισκοπεῖ τὰς πράξεις καὶ τὰς παθήσεις κατὰ τὸ ἐκουσίον καὶ ἀκούσιον, προαιρετικὸν καὶ βουλητικόν, στοιχείον οὐσιώδεις, ὅπερ διείδεν ἐν ταῖς τοῦ ἀνθρώπου πράξεσι. Λέγει δὲ ἐκουσίαν ἐκείνην τὴν πράξιν, ἧς ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως κεῖται ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, ἀκούσιαν δὲ, ἧς ἡ αἰτία τῆς κινήσεως κεῖται ἐκτὸς τοῦ ὑποκειμένου· καὶ ὅτι ὁ δι' ἀγνοίαν πράξας τι καὶ μηδὺλως δυσχεραίνων ἐπὶ τῇ πράξει, δὲν ἐπραξεν ἐκὼν βέβαια πρᾶγμα, τὸ ὅποιον δὲν ἐγνώριζεν ἄλλ' οὐδὲ ἄκων, ἐπειδὴ δὲν λυπεῖται. Χαρακτηρίζει τέλος τὸ ἀκούσιον ὡς βίαιον καὶ δι' ἀγνοίαν γινόμενον, τὸ δὲ ἐκούσιον ὡς τοιοῦτον, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐν αὐτῷ, εἰδότε καὶ τὰ καθ' ἕκαστα τῆς πράξεως.

Εἰς τὸ ζήτημα τῆς προαιρέσεως παραδέχεται ἐλευθερίαν βουλήσεως καὶ ἀποφαίνεται ὅτι ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ καὶ ἡ ἀρετὴ, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ κακία· διότι εἰς ὅσα ἔχομεν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πράττειν, εἰς ταῦτα ἔχομεν καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ μὴ πράττειν· καὶ ὡς ἐπὶ τῆς κρίσεως ἀφ' ἡμῶν ἐξαρτᾶται τὸ οὐ καὶ τὸ ναί, ἢ ἀρνησις καὶ ἢ κατάφασις. Ἄν τὸ πράττειν τι, ὅπερ εἶνε καλόν, εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὸ μὴ πράττειν τι, ὅπερ εἶνε αἰσχρόν, θὰ εἶνε εἰς τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν καὶ ἀντιθέτως ἂν τὸ μὴ πράττειν, ἐπειδὴ εἶνε καλόν τὸ μὴ πράττειν τοῦτο, ἐξαρτᾶται ἀφ' ἡμῶν, ὁμοίως καὶ τὸ πράττειν, ἐπειδὴ τοῦτο εἶνε αἰσχρόν, ἀφ' ἡμῶν ἐξαρτᾶται. Ὅστε ἐφ' ἡμῖν εἶνε καὶ τὸ πράττειν τὰ καλὰ καὶ τὸ πράττειν τὰ αἰσχρά, ὡς καὶ τὸ μὴ πράττειν ταῦτα, καὶ κατὰ τοῦτο εἶνε τις ἀγαθὸς ἢ κακός. Ἄπὸ τούτων τῶν σκέψεων ὁρμώμενος ἐναντιοῦται εἰς τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος, ὅστις εἶπεν ὅτι οὐδεὶς εἶνε πονηρὸς ἐκὼν οὐδὲ μακάριος ἄκων· καθόσον οὐδεὶς θέλει τὸ κακόν του, ἀλλ' ἐξ ἀγνοίας καὶ διὰ τοῦτο τρόπον τινὰ ἄκων. Προῖόν δὲ ποιεῖται διάκρισιν προαιρέσεως καὶ βουλήσεως, ὡδὲ πως ἐκτυλίσσωμεν τὴν θεωρίαν ταύτην. Ἡ προαίρεσις διαφέρει τοῦ ἐκουσίου· διότι τοῦ ἐκουσίου, λέγει, καὶ οἱ παῖδες καὶ

(ΕΛΛ. ΦΙΛΟΛΟΓ. ΣΥΛΛΟΓ. ΤΟΜ. ΙΖ΄.)

τὰ ἄλλα ζῶα μετέχουσιν, ἐνῷ προαιρέσεως δὲν μετέχουσιν· ἔπειτα ἡ προαίρεσις δὲν εἶνε οὔτε ἐπιθυμία οὔτε ὄρεξις· διὰ τοῦτο καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἔχουσιν ἐπιθυμίας καὶ ὄρεξεις, ἀλλὰ προαίρεσιν οὐ· ὁμοίως ὁ ἀκρατὴς πράττει ἐξ ἐπιθυμίας κινούμενος καὶ ἐκουσίως, ἀλλ' οὐχὶ ἐκ προαιρέσεως.

Ἡ προαίρεσις δὲν εἶνε οὐδὲ βούλησις, εἰ καὶ φαίνεται λίαν συγγενής· διότι προαίρεσις τῶν ἀδυνάτων δὲν ὑπάρχει, ἐνῷ βούλησις ὑπάρχει, οἷον ἐβούλετο σώζειν τὸν πνιγόμενον. Ἐπειτα ἡ βούλησις ἀναφέρεται καὶ εἰς ξένα πράγματα καὶ δι' ἄλλου πραττόμενα, οἷον βούλωμαι νὰ ἐπιτύχη ὁ ὑποκριτὴς οὗτος, ἐνῷ προαιρεῖται τις, ὅσα αὐτὸς πράττει. Ἐπειτα ἡ βούλησις ἀφορᾷ μᾶλλον τὸν σκοπὸν τῆς πράξεως, ἢ δὲ προαίρεσις τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν μέσα· οἷον βούλωμαι ὑγιαίνειν· προαιροῦμαι ὅμως τὰ μέσα, δι' ὧν θὰ ὑγιαίνω· διὰ τοῦτο δυνάμεθα μὲν νὰ εἴπωμεν βουλόμεθα εὐδαιμονεῖν, ἀλλὰ δὲν ἀρμύζει νὰ εἴπωμεν ὅτι προαιρούμεθα εὐδαιμονεῖν· διότι ἡ προαίρεσις ἀναφέρεται ὅλως εἰς τὰ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν. Προαιρούμεθα λοιπὸν νὰ λάβωμέν τι ἢ ν' ἀποφύγωμέν τι καὶ προαιρούμεθα ὅσα μάλιστα γνωρίζομεν ὅτι εἶνε ἀγαθὰ· ἐνίοτε ὅμως γνωρίζουσιν οἱ ἄνθρωποι τὰ καλλίτερα, καὶ ὅμως διὰ κακίαν αἰροῦνται οὐχὶ ἐκεῖνα, τὰ ὅποια πρέπει.

Ἄρα ἡ προαίρεσις εἶνε μὲν ἐκούσιόν τι καὶ ἐλεύθερον, ἀλλὰ πρὸς τούτοις προβεβουλευμένον, μετὰ λόγου καὶ διανοίας ἐσκεμμένον, ὥστε νὰ γείνη κατὰ τοῦτο ἐκλογὴ, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, πρὸ ἐτέρου ἢ ἐτέρων αἰρετόν. Περὶ τίνος δὲ σκεπτόμεθα καὶ βουλευόμεθα; Βεβαίως περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ τῶν πρακτικῶν, τῶν δυναμένων νὰ πραχθῶσι· περὶ τὰς ἀκριβεῖς ἐπιστήμας δὲν λέγομεν βουλευόμεθα οὐδὲ βουλόμεθα· ἡ βουλή εἶνε περὶ ὅσα γίνονται δι' ἡμῶν, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ὡς περὶ τὴν ἰατρικὴν, τὴν χρηματιστικὴν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὰς ἄλλας τέχνας, ἐν γένει περὶ ὧν διστάζομεν εἰς τὴν πράξιν καὶ εὐρισκόμεθα μεταξὺ καταφάσεως καὶ ἀρνήσεως πρακτικῆς, περὶ τούτων βουλευόμεθα· καὶ βουλευόμεθα οὐχὶ περὶ τοῦ σκοποῦ, ὅστις εἶνε σαφὴς καὶ γνωστός, ἀλλὰ περὶ τῶν μέσων, περὶ τοῦ πῶς εὐκολώτατα καὶ κάλλιστα δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπός· τί μέσον κατόπιν τίνος μέσου δεόν νὰ μεταχειρισθῶμεν ἕως τοῦ τελευταίου μέσου· ἡ βούλευσις ἄρα εἶνε ζήτησις, ἂν καὶ ἡ ζήτησις δὲν εἶνε πάντοτε βούλευσις, οἷα ἡ ζήτησις ἢ μαθηματικὴ. Λοιπὸν βουλευτὸν καὶ

προαιρετόν εἶνε τὸ αὐτό, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ προαιρετόν εἶνε ἤδη ὀρισμένον, ἐπειδὴ εἶνε τὸ ἐκ τῆς βουλῆς προκριθέν.

Εἰσέρχεται νῦν εἰς τὴν ἔρευαν τῆς βουλήσεως. Ἡ βούλησις καθόλου μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸν σκοπὸν καὶ τὸ τέλος· καὶ βουλευτῶν ἀπλῶς μὲν εἶνε τὸ ἀγαθόν, διότι πάντες τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίενται· ἐκάστῳ δὲ τὸ φαινόμενον ἀγαθόν: εἰς μὲν τὸν σπουδαῖον τὸ κατ' ἀλήθειαν ἀγαθόν, εἰς δὲ τὸν φαῦλον τὸ τυχόν· ὡς εἰς μὲν τοὺς ὑγιεῖς ἀνθρώπους ὑγιεινά μὲν εἶνε πάντα ὅσα ἀληθῶς εἶνε τρίαῦτα· ὁ σπουδαῖος ἕκαστα κρίνει ὀρθῶς καὶ εἰς ἕκαστα φαίνεται αὐτῷ τὸ ἀληθές· οἱ πολλοὶ ὅμως διὰ τὴν ἡδονὴν ἀπατῶνται περὶ τὸ ἀληθῶς ἀγαθόν· διότι ἡ ἡδονὴ ἐνῶ δὲν εἶνε ἀγαθόν, φαίνεται ἀγαθόν· διὰ τοῦτο οἱ πολλοὶ αἰροῦνται τὸ ἡδὺ ὡς ἀγαθόν καὶ φεύγουσι τὴν λύπην ὡς κακόν. Ἐννοητέον δ' ἐνταῦθα τὴν σωματικὴν ἡδονὴν καὶ λύπην.

Κατόπιν ὀρίζει τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἀκριβέστερον καὶ διὰ πολλῶν συνοψίζει δὲ τὸν ὀρισμὸν τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς ἐν γένει ὧδε· αἱ ἀρεταὶ εἶνε μεσότητες· ὅτι εἶνε ἐξεις, ὑφ' ὧν καὶ γίνονται· ὅτι εἶνε ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐκούσαι καὶ οὕτως, ὅπως ἂν ὁ ὀρθὸς λόγος προστάξῃ. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι τῶν μὲν πράξεων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἴσμεν κύριοι, εἰδυότες τὰ κατ' ἕκαστα, ἀλλὰ τῶν ἐξεων μόνον τῆς ἀρχῆς ἴσμεν κύριοι, ἤτοι κύριοι νὰ μὴ συνειθίσωμεν τοῦτο ἢ ἐκεῖνο· ἀλλ' ἀφοῦ ἀπαξ ἢ ἐξίς καταστήσῃ ἰσχυρὰ καὶ δευτέρα φύσις οὕτως εἰπεῖν, δὲν εἴμεθα πλέον κύριοι, ἀλλὰ δούλοι, ὡς λέγομεν, τῶν παθῶν.—Ἀπὸ τοιαύτης δουλείας ζητεῖ ἡ παιδαγωγία σήμερον καὶ ἡ θρησκεία ν' ἀπομακρύνῃ τὸν ἀνθρώπον καὶ τηρῇ αὐτὸν ἐλεύθερον εἰς τὸ πράττειν ὅ,τι ὁ λόγος ἐπιβάλλει.—

Μετὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τῆς ἀρετῆς ἐν γένει μεταβαίνει εἰς τὴν ἔρευαν ἰδίαν ἐκάστης ἀρετῆς· καὶ πρῶτον περὶ τῆς ἀνδρίας ποιεῖται τὸν λόγον.

Ἀνδρία.

Ἡ ἀνδρία, λέγει, εἶνε μεσότης περὶ φόβους καὶ θάρρη· φοβούμεθα τὰ φοβερά ὡς κακὰ· διότι ὁ φόβος εἶνε προσδοκία κακοῦ· φοβούμεθα λοιπὸν πάντα τὰ κακὰ, οἷον ἀδοξίαν, πενίαν, νόσον, ἀφιλίαν, θάνατον· ὥστε καὶ ὁ ἀνδρεῖος εἰνέ τινα, ἃ φοβεῖται, ὡς τὴν ἀδοξίαν, τὴν ἀτιμίαν· καὶ εἶνε τρώντι καλὸν νὰ φοβῆται ταῦτα· ἀλλ' ἴσως τὴν πενίαν δὲν πρέπει νὰ φοβῆται οὐδὲ τὴν νόσον· κυρίως ὅμως ἀν-

δρεῖος εἶνε ὁ μὴ φοβούμενος τὸν θάνατον τὸν ὑπὲρ πατρίδος ἐν πολέμῳ· διὸ καὶ ἐν θαλάσῃ καὶ ἐν νόσοις ἀδεῆς ὁ ἀνδρεῖος. Εἶτα ὁ ἀνδρεῖος εἶνε ἀνέκπληκτος ὡς ἀνθρώπος· ἀλλ' ὅμως φοβεῖται καὶ τι ὑπὲρ ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅπως πρέπει καὶ ὡς ὁ λόγος κελεύει, θὰ ὑπομένῃ ἕνεκα τοῦ καλοῦ· διότι αὐτὸς εἶνε, λέγει, ὁ σκοπὸς τῆς ἀρετῆς, τὸ καλόν.

Ἡ ἄλλειψις εἶνε διπλῆ, τὸ μὲν φοβεῖται τις ὅσα δὲν πρέπει καὶ ὡς οὐ πρέπει, τὸ δὲ ὅτι δὲν φοβεῖται ὅτε πρέπει νὰ φοβῆται, ἐνῶ ὁ ἀνδρεῖος ὑπομένει καὶ φοβεῖται ὅσα πρέπει καὶ ὅπως πρέπει καὶ ὅτε πρέπει δι' ἀξίαν (ἐκ λόγου). Ὁμοίως δὲ καὶ θάρρος ἔχει κατ' αἰτίαν καὶ ὡς ὁ λόγος ἠθέληεν ἐπιτάξῃ καὶ πάσχει καὶ πράττει. Ἡ ὑπερβολὴ ὅμως τριπλῆ τις· ὁ μὲν ὑπερβάλλον κατὰ τὴν ἀφοσίαν δυνατὸν νὰ ὀνομασθῇ μαινόμενος ἢ ἀνάληπτος, ἂν μηδὲν φοβῆται, μήτε σεισμὸν μήτε τὰ κύματα· ὁ ὑπερβάλλον κατὰ τὸ θάρρος πρὸς τὰ φοβερά εἶνε θρασύς· φαίνεται δὲ ὁ θρασύς ὅτι εἶνε ἀλαζών καὶ προσποιεῖται ἀνδρίαν καὶ θέλει νὰ φαίνηται τοιοῦτος καὶ ὅπου δύναται μιμνῆται· διὰ τοῦτο καὶ οἱ πολλοὶ αὐτῶν εἶνε θρασύδειλοι· διότι ἐνῶ θρασύνονται δὲν ὑπομένουσι τὰ φοβερά· εἶνε δὲ καὶ προπετεῖς καὶ μετὰ θελήσεως πρὸ τῶν κινδύνων, γενόμενοι δὲ ἐν αὐτοῖς ἀφίστανται· ἐνῶ οἱ ἀνδρεῖοι ἐν τοῖς ἔργοις εἶνε ὀξεῖς, πρότερον δὲ ἡσυχοί· ὁ δὲ ὑπερβάλλον κατὰ τὸν φόβον δειλός· ὡς δειλίαν δὲ ἐνταῦθα καταδικάζει καὶ τὴν αὐτοκτονίαν, διότι τὸ ἀποθνήσκειν ἕνεκα πενίας ἢ ἔρωτος ἢ ἄλλου τινὸς λυπηροῦ δὲν εἶνε, λέγει, ἀνδρεῖου, ἀλλὰ μάλλον δειλοῦ· καὶ ὅτι μαλθακότης εἶνε τὸ φεύγειν τὰ ἐπίπονα· ἔπειτα ὁ αὐτοκτονῶν ὑπομένει τὸν θάνατον οὐχὶ ὡς καλόν, ἀλλ' ἐπειδὴ φεύγει τὸ κακόν.

Τὴν ἀνδρίαν ἔπειτα ἀνάγει εἰς τὴν πολιτείαν· διότι πρῶτον οἱ πολῖται φαίνεται ὅτι ὑπομένουσι τοὺς κινδύνους διὰ τὰ ἐκ τῶν νόμων ἐπιτίμια καὶ τὰ ὀνειδῆ καὶ τὰς τιμὰς· διὸ καὶ ἀνδρεῖότατοι εἶνε οἱ πολῖται, παρ' οἷς οἱ δειλοὶ εἶνε ἄτιμοι, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι ἐντιμοὶ· καὶ ἐπαινεῖ τὴν τοιαύτην ἀνδρίαν· διότι προέρχεται ἐκ τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς τοῦ καλοῦ ὀρέξεως, τῆς τιμῆς καὶ διὰ φυγὴν ὀνειδῶν, ὅπερ εἶνε αἰσχρὸν. Οἱ δὲ ἀναγκαζόμενοι νὰ γείνωσιν ἀνδρεῖοι ὑπὸ τῶν ἀρχόντων εἶνε χειρότεροι· διότι διὰ φόβον πράττουσι τοῦτο· ὥστε δὲν ἀποφεύγουσι τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ τὸ λυπηρὸν, τὴν κακίαν καὶ τιμωρίαν· ἐκεῖ λοιπὸν τὰ ἐλατήρια εὐγενῆ, ἐδῶ ἀγενῆ καὶ δουρικὰ.

Ἄνευρίσκει δ' ἔπειτα ὅτι ἡ ἐμπειρία ἢ περὶ ἕκαστα φαίνεται οὕσα ἀνδρεία· ὡς οἱ στρατιῶται ἐν τοῖς πολεμικοῖς καὶ οἱ ἀθληταὶ πρὸς τοὺς ἀγυμνάστους· διότι εἰς τοὺς τοιοῦτους ἀγῶνας οἱ ἀνδρειότατοι δὲν εἶνε καὶ μαχηώτατοι, ἀλλ' οἱ ἔχοντες ἡσκημένα τὰ σώματα· καὶ ὁμοῦ συμβαίνει καὶ στρατιῶται γυμνασμένοι νὰ γείνωσι δειλοί, ὅταν παρατείνηται ὁ κίνδυνος καὶ λείπωνται κατὰ τὸ πλῆθος καὶ τὰς παρασκευάς· διότι φοβούνται μᾶλλον τὸν θάνατον ἢ τὸ αἰσχρὸν· χρειάζονται ἄρα ἀνώτερον ἑλαττήριον.

Ἐπειτα παρατηρεῖ ὅτι καὶ ὁ θυμὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνδρείαν· καὶ διὰ θυμὸν φαίνονται τινες ἀνδρεῖοι, καὶ θυμοειδεῖς οἱ ἀνδρεῖοι· καὶ ὄντως ὁ θυμὸς εἶνε πρὸς τοὺς κινδύνους ὀρμητικώτατος· ἀλλ' ὁ ἀληθῶς ἀνδρεῖος διὰ τὸ καλὸν πράττει τὰ τῆς ἀνδρίας, συνεργεῖ δὲ καὶ ὁ θυμὸς. Τὰ θηρία δὲ διὰ λύπην εἶνε ἀνδρεία ἢ διότι ἐπληρώθησαν ἢ ἐφοβήθησαν· διὸ τὸ ὄρμᾶν πρὸς τοὺς κινδύνους ἐξελαυνόμενός τις ὑπ' ἀλγηδόνος καὶ θυμοῦ δὲν εἶνε ἀνδρεία· διότι τότε καὶ οἱ ὄνοι θὰ ἦσαν ἀνδρεῖοι, ὅταν πεινώσι.

Προσέτι οὐδ' οἱ εὐέλπιδες εἶνε ἀνδρεῖοι· διότι πολλάκις πολλοὺς νικήσαντες διὰ τοῦτο θαρροῦσιν εἰς τοὺς κινδύνους· ὁμοίως καὶ οἱ μεθύοντες, διότι ὑπὸ τῆς μέθης γίνονται καὶ οὗτοι εὐέλπιδες. Ὅθεν ἀνδρειότερος ὁ εἰς τοὺς αἰφνιδίους φόβους ἀφοβὸς καὶ ἀτάραχος ὡς ἐκ τῆς ἐξέως. Καὶ οἱ ἀγνοοῦντες φαίνονται ἀνδρεῖοι, ὡς οἱ εὐέλπιδες. Ἀνδρεία ψυχῆς εἶνε προσέτι καὶ τὸ ὑπομένειν τὰ λυπηρὰ καὶ μάλιστα χαλεπώτερον εἶνε τὸ ὑπομένειν τὰ λυπηρὰ ἢ τὸ ἀπέχεσθαι τῶν ἡδέων· καὶ ἐν τοῖς πολέμοις ὁ θάνατος καὶ τὰ τραύματα εἶνε λυπηρὰ εἰς τὸν ἀνδρεῖον καὶ ἄκοντα, καὶ ὁμοῦ ὑπομένει καὶ ὀφείλει νὰ ὑπομένη αὐτὰ· διότι εἶνε καλὸν ἢ διότι εἶνε αἰσχρὸν τὸ μὴ ὑπομένειν αὐτὰ· καὶ μάλιστα ὅσῳ μᾶλλον εὐδαιμονέστερος εἶνε καὶ πασῶν μετέχει τῶν ἀρετῶν, τόσῳ πλέον θὰ λυπηῖται, καθόσον ἡ ζωὴ τοῦ τοιοῦτου εἶνε μάλιστα ἀξία καὶ ἐν γνώσει ἀποστρεφίται μεγίστων ἀγαθῶν, καὶ ὁμοῦ εἶνε ἀνδρεῖος ἔτι μᾶλλον, διότι ἀντ' ἐκείνων τῶν ἀγαθῶν αἰρεῖται τὸ καλόν, ἐνῶ τυχόντες στρατιῶται διακινδυνεύοντες τὴν ζωὴν προθύμως διὰ μικρὸν κέρδος εἶνε βεβαίως ἥττον ἀνδρεῖοι. Ἐκ πάσης τῆς θεωρίας ταύτης συνάγεται ὅτι τὴν ἀνδρίαν ἀποτελεῖ κυρίως ἰδέα τις τῆς ψυχῆς ἠθική, ἢ ἰδέα τοῦ καλοῦ, ἢ τοῦ καθήκοντος καθ' ἡμᾶς τοὺς νεωτέρους.—καὶ ἰδοὺ πῶς καὶ ὁ Ἀριστο-

τέλης κατ' ὀλίγον ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ὀρμώμενος ὑψοῦται εἰς ἰδέας.

Σωφροσύνη.

Μετὰ τὴν ἀνδρίαν μεταβαίνει εἰς τὴν ἔρευναν τῆς σωφροσύνης· τὰς δύο δὲ ταύτας ἀρετὰς θεωρεῖ συγγενεῖς καὶ πῶς μετεχούσας ἀμφοτέρως τοῦ ἀλόγου τῆς ψυχῆς ἢ τοῦ θυμικοῦ.

Ἡ σωφροσύνη καὶ αὕτη τίθεται μεσότης περὶ τὰς ἡδονάς, ὀλιγώτερον δὲ καὶ οὐχὶ ὁμοίως περὶ τὰς λύπας. Ζητεῖται ἔπειτα περὶ ποίας ἡδονάς, ἅς καὶ διαίρει εἰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς. Καὶ ψυχικὰς μὲν καλεῖ τὴν φιλοτιμίαν καὶ φιλομάθειαν. Παρατηρεῖ ὅτι οἱ περὶ τὰς ἡδονάς ταύτας οὔτε σώφρονες λέγονται οὔτε ἀκόλαστοι· ὁμοίως καὶ οἱ περὶ ἄλλας τοιαύτης φύσεως ἡδονάς· οἷον οἱ φιλόμουθοι καὶ διηγητικοί, ὡς καὶ οἱ περὶ τὰ τυχόντα κατατρίβοντες τὰς ἡμέρας λέγονται μὲν ἀδόλεσχοι, ἀλλ' οὐχὶ ἀκόλαστοι. Ὡστε μένει περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονάς ἢ σωφροσύνη· ἀλλὰ καὶ πάλιν οὐχὶ περὶ πάσας τὰς διὰ τοῦ σώματος ἡδονάς· διότι οἱ χαίροντες εἰς τὰ χρώματα καὶ τὰ σχήματα καὶ τὴν ζωγραφικὴν, ὡς οἱ περὶ τὴν ἀκοήν, τὰ μέλη καὶ τὴν μουσικὴν, δὲν λέγονται ἀκόλαστοι. Ἀναφέρεται λοιπὸν ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀκολασία περὶ τὰς ἡδονάς ἐκείνας, ὧν καὶ τὰ λοιπὰ ζῶα κοινωνοῦσι· διὸ καὶ ἀνδραποδώδεις καὶ θηριώδεις φαίνονται αὐταί· εἶνε δὲ αἱ τῆς ἀφῆς καὶ τῆς γεύσεως ἐν σιτίοις καὶ ποτοῖς καὶ ἐν τοῖς ἀφροδισίοις· διὰ τοῦτο, λέγει, τὸ χαίρειν τοῖς τοιοῦτοις καὶ μάλιστα ἀγαπᾶν ταῦτα θηριώδεις.

Διαίρει δὲ τὰς ἐπιθυμίας ταύτας εἰς κοινὰς καὶ ἰδίας καὶ προσθέτους· οἷον ἢ τῆς τροφῆς μὲν εἶνε φυσικὴ· ἀλλὰ τὸ τοιαῦδε ἢ τοιαῦδε τροφῆς ἐπιθυμεῖν δὲν εἶνε κοινὸν ὅλως, εἰ καὶ ἔχει τι φυσικόν· διότι ἄλλα εἰς ἄλλους ἀρέσκουσι καὶ εἶνε ἡδέα. Εἰς τὰς φυσικὰς λοιπὸν ταύτας ἐπιθυμίας ὀλίγοι ἀμαρτάνουσιν. Εἰς δὲ τὰ τῆς τροφῆς οἱ πλέον τοῦ δέοντος ἐσθίοντες καλοῦνται γαστρίμαργοι, οὗς καὶ λίαν ἀνδραποδώδεις ὀνομάζει.

Ἀλλὰ περὶ τὰς ἰδίας ἡδονάς πολλοὶ καὶ πολλαχῶς ἀμαρτάνουσι καὶ μάλιστα οἱ ἀκόλαστοι· καὶ ἡ ἀκολασία εἶνε ἢ περὶ τὰς ἡδονάς τὰς τοιαύτας ὑπερβολὴ· ἐλλείποντες περὶ τὰς ἡδονάς ταύτας δὲν εἶνε πολλοί· διότι δὲν εἶνε τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοιαύτη ἀναισθησία· διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἔχει ὄνομα ὁ τοιοῦτος, ἐπειδὴ εἶνε σπάνιον. Ὁ δὲ σώφρων μὲσως ἔχει, οὔτε ἡβείται εἰς ὅσα ὁ ἀκόλαστος, ἀλλὰ μᾶλλον δυσχε-

ραίνει, οὔτε ὅλως εἰς ὅσα δὲν πρέπει οὔτε πολὺ, οὔτε λυπείται ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτῶν, ἐνῶ ὁ ἀκολαστος λυπείται, διότι δὲν ἔχει τὰ ἡδέα, οὔτε ἐπιθυμεῖ ὁ σώφρων ἢ μετρίως οὐδὲ πλέον τοῦ δέοντος, οὐδ' ὅτε δὲν πρέπει, ἀλλ' ὅσα πρὸς ὑγείαν καὶ εὐεξίαν συντείνουσιν ἡδέα, ταῦτα ὀρέγεται ἐν μέτρῳ καὶ ὅπως πρέπει.

Τὸ ὄνομα δὲ τῆς ἀκολασίας φαίνεται ἐκ μεταφορᾶς ἀπὸ τῶν παιδικῶν ἀμαρτιῶν, ὅταν αὐταὶ δὲν κολάζονται· παρατηρεῖ δὲ ὀρθῶς, ὅτι ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ παῖς δὲν νὰ κολάζεται· διότι καὶ τὰ παιδιά ζῶσι κατ' ἐπιθυμίαν· ἐπειδὴ ἂν μὴ πείθωνται καὶ μὴ ἄρχωνται, ἐπὶ πολὺ φθάνει ἡ ὄρεξις τοῦ ἡδέου, ἥτις εἶνε ἀπληστος· ὅταν δὲ αἱ ἐπιθυμίαι εἶνε μεγάλαι καὶ σφοδραὶ, καὶ τὰς φρένας βλάπτουσι· διὸ δέον νὰ εἶνε μέτριοι καὶ ὀλίγοι καὶ εἰς τὸν λόγον νὰ μὴ ἐναντιώνωνται, ἀλλ' εὐπειθεῖς καὶ κεκολασμένοι ἢ περιορισμένοι. Καὶ καθὼς ὁ παῖς, λέγει, δέον νὰ ζῇ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν τῆς ψυχῆς κατὰ τὸν λόγον· τοιοῦτος εἶνε ὁ σώφρων.

Ἐλευθεριότης.

Μεταβαίνει ἐντεῦθεν εἰς ἄλλην τάξιν ἀρετῶν καὶ πρῶτον περὶ ἐλευθεριότητος ποιεῖται λόγον, ἣν τίθησιν ὁμοίως μεσότητα περὶ χρήματα, ἴδια περὶ δόσιν καὶ λῆψιν καὶ μᾶλλον περὶ δόσιν. Χρήματα δὲ καλεῖ ὅσων ἡ ἀξία μετρεῖται διὰ τοῦ νομίσματος.

Καὶ ἡ μὲν ὑπερβολὴ τῆς ἀρετῆς ταύτης, τῆς ἐλευθεριότητος, εἶνε ἡ ἀσωτία, ἡ δὲ ἔλλειψις, ἡ ἀνελευθερία· ἀνελευθέρους δὲ καλεῖ τοὺς σπουδάζοντας μᾶλλον ἢ ὅσον πρέπει περὶ χρήματα, ἀσώτους δὲ τοὺς καὶ ἀκολάστους ἢ καὶ ἀκρατεῖς καὶ εἰς ἀκολασίαν δαπανηροῦς. Διὰ τοῦτο οἱ ἀσωτοὶ φαίνονται ἔχοντες πολλὰς κακίας· ὥστε μόνον ὁ ἐλευθέριος μεταχειρίζεται ἀριστα τὸν πλοῦτον, ὄντα τῶν χρησίων. Ἡ χρῆσις δὲ τῶν χρημάτων εἶνε περὶ τὴν δαπάνην καὶ τὴν δόσιν, ἐνῶ ἡ λῆψις καὶ ἡ φυλακὴ τῶν χρημάτων εἶνε μᾶλλον κτήσις· διὰ τοῦτο τοῦ ἐλευθερίου εἶνε μᾶλλον τὸ δίδόναι, ὅπου πρέπει ἢ τὸ λαμβάνειν ὅθεν πρέπει, καὶ μὴ λαμβάνειν ὅθεν δὲν πρέπει· διότι ἀρετὴ εἶνε μᾶλλον τὸ εὖ ποιεῖν ἢ τὸ εὖ πάσχειν καὶ τὰ καλὰ πράττειν μᾶλλον ἢ τὰ αἰσχρὰ μὴ πράττειν, μᾶλλον δηλαδὴ θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ. Καὶ δὴ εὐκολώτερον εἶνε τὸ μὴ λαμβάνειν τοῦ δίδόναι· διὰ τοῦτο καὶ ὀλιγώτερον δίδουσι τὸ οἰκεῖον ἢ λαμβάνουσι τὸ ἄλλότριον. Ἐλευθέριοι

λοιπὸν οἱ δίδοντες· οἱ δὲ μὴ λαμβάνοντες ἐπαινοῦνται διὰ δικαιοσύνην.

Ῥυθμίζει πάλιν πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ καὶ τὴν ἀρετὴν ταύτην καὶ ἐπαναλαμβάνει, ὅτι ἐπειδὴ αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις καλαὶ καὶ τοῦ καλοῦ ἕνεκα, καὶ ὁ ἐλευθέριος ἄρα θὰ δώσῃ ἕνεκα τοῦ καλοῦ καὶ ὀρθῶς, δηλονότι εἰς ὅσους πρέπει καὶ ὅσα καὶ ὅτε, καὶ ἐν γένει ὀρθῶς καὶ ταῦτα ἡδέως καὶ ἀλύπως· ἐνῶ ὁ δίδους εἰς ὅσους δὲν πρέπει καὶ οὐχὶ ἕνεκα τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ διὰ τινὰ ἄλλην αἰτίαν, δὲν εἶνε ἐλευθέριος, ὡς οὐδ' ὅστις δίδωσι μετὰ λύπης· διότι ἤθελε προτιμήσει μᾶλλον τὰ χρήματα ἢ τὴν καλὴν πράξιν.

Εἶτα περιγράφει πλατύτερον τὸν ἐλευθέριον· οὗτος οὔτε λαμβάνει, ὅθεν δὲν πρέπει, οὔτε αἰτητικὸς εἶνε, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἰδίων κτημάτων λαμβάνει, ἵνα ἔχῃ νὰ δίδῃ· ἀλλὰ καὶ τὰ ἴδια δὲν θ' ἀμελήσῃ, οὐδ' εἰς τοὺς τυχόντας δίδωσιν, ἵνα ἔχῃ νὰ δώσῃ εἰς ὅσους πρέπει καὶ ὅτε καὶ ὅπου εἶνε καλόν· ἄλλο χαρακτηριστικὸν τοῦ ἐλευθερίου εἶνε νὰ ὑπερβάλλῃ εἰς τὴν δόσιν, ὥστε καὶ ὀλιγώτερα ν' ἀφήσῃ εἰς ἑαυτόν· διότι ὁ ἐλευθέριος δὲν ἀποβλέπει εἰς ἑαυτόν· ἀγαπᾷ νὰ εὐεργετῇ. Εἶνε δὲ καὶ κατὰ τὴν περιουσίαν ἢ ἐλευθεριότης· διὰ τοῦτο ἐλευθεριώτερος δύναται νὰ εἶνε καὶ ἄλλου ὀλιγώτερα δίδων, ὅταν ἀπὸ ὀλιγωτέρων δίδωσιν· οἷον τὸ λεπτόν τῆς γῆρας, ὅπερ ἐκ τοῦ ὑστερήματος ἐδόθη, εἶνε ἐλευθεριότης καὶ μείζων ταλάντου ἀνθρώπου πολυταλάντου.

Παρατηρεῖ δὲ ὅτι οἱ μὴ ἀποκτήσαντες τὴν περιουσίαν, ἀλλὰ παραλαβόντες αὐτὴν ἀπόνως, φαίνονται ἐλευθεριώτεροι· διότι εἶνε ἀπειροὶ τῆς ἐνδείας. Πρὸς τοῦτοις ὁ ἐλευθέριος δὲν εἶνε εὐκολὸν νὰ πλουτῇ, διότι μήτε ληπτικὸς εἶνε μήτε φυλακτικὸς. Εἶνε δὲ ὁ ἐλευθέριος εἰς τὰς χρηματικὰς αὐτοῦ σχέσεις εὐκοινωνήτος, δυνάμενος καὶ ν' ἀδικηθῇ, ἐπειδὴ δὲν τιμᾷ τὰ χρήματα.

Ἐκ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως ἡ μὲν ἀνελευθερία ἐλλείπει εἰς τὸ δίδόναι καὶ ὑπερβάλλει κατὰ τὸ λαμβάνειν· ὁ δὲ ὑπερβάλλον ἀσώτος εἶνε οὐκ ὀλίγον καλλίτερος τοῦ ἀνελευθέρου· διότι ὁ ἀσώτος εἶνε εὐχάτος καὶ ὑπὸ τῆς ἡλικίας καὶ ὑπὸ τῆς ἀπορίας καὶ δυνατὸν νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν μεσότητα παιδαγωγούμενος πῶς καὶ διδασκόμενος, ἐνῶ ὁ ἀνελεύθερος οὐδένα ὠφελεῖ οὐδ' ἑαυτόν· ὥστε ἡ ἀνελευθερία εἶναι ἀνίατος, ἐπειδὴ καὶ μὲ τὴν ἡλικίαν ἀφ' ἑξῆς· καὶ οἱ πολλοὶ εἶνε φύσει μᾶλλον φιλοχρήματοι ἢ μεταδοτικοί. Διαιροῦνται δὲ οἱ ἀ-

νελεύθεροι εἰς δύο τάξεις ἐνίοτε· οἱ μὲν ὑπερβάλλουσι κατὰ τὴν λῆψιν, οἱ δὲ ἠλλείπουσι κατὰ τὴν δύσιν, οἷον φειδωλοί, γλίσχροι, κίμβικες καὶ τὰ τοιαῦτα καλούμενοι, οἵτινες ὁμῶς δὲν ἐπιθυμοῦσι τὰ ἀλλότρια, ἐνῶ οἱ ὑπερβάλλοντες κατὰ τὴν λῆψιν πάντοθεν λαμβάνουσι καὶ πᾶν, κοινῶς αἰσχροκερδεῖς καλούμενοι.

Προσότης.

Ἡ προσότης εἶνε μεσότης καὶ αὕτη περὶ ὀργῆς ἢ μὲν ὑπερβολὴ καλεῖται ὀργιλότης καὶ ὀργίλος ὁ ἔχων ταῦτα, ἢ δὲ ἠλλείψις, ἀοργησία καὶ ἀόργητος ὁ μὴ ὀργιζόμενος. Τὸ μὲν πάθος τῆς ὑπερβολῆς ἐνταῦθα καλεῖ ὀργὴν, τὰ δ' ἐμποιοῦντα τὸ πάθος τοῦτο εὐρίσκει πολλὰ καὶ διάφορα. Ὁ δὲ ὀργιζόμενος μόνον ἐφ' οἷς δεῖ καὶ πρὸς οὓς δεῖ καὶ ὡς δεῖ καὶ ὅτε καὶ ὅσῳ χρονον, οὗτος εἶνε ὁ πρῶτος· εἶνε δὲ ὁ τοιοῦτος καὶ συγγνωμονικὸς μᾶλλον ἢ δ' ἠλλείψις, ἢ ἀοργησία, φαίνεται ἀναισθησία τις οὕσα· διότι οὔτε αἰθάνεται οὔτε παροργίζεται οὔτε λυπείται οἷς δεῖ. Ἄλλ' ἢ ὑπερβολὴ, λέγει, εἶναι πολλαπλῆ· διότι ἄλλοι μὲν ὀργίλοι ταχέως ὀργίζονται πρὸς οὓς οὐ δεῖ καὶ ἐφ' οἷς οὐ δεῖ, ταχέως δὲ καὶ παύονται· καθ' ὑπερβολὴν δὲ ὄξει εἶνε οἱ ἀκρόχολοι καὶ πρὸς πᾶν ὀργίλοι καὶ ἐπὶ παντί· τοὺς τοιοῦτους λέγομεν σήμερον ἐν τῇ συνηθείᾳ νευρικοῦς, ἀποδίδοντες τὸ εὐερέθιστον αὐτῶν εἰς τὴν εὐπάθειαν τοῦ νευρικοῦ αὐτῶν συστήματος· ἄλλοι δὲ τῶν ὀργίλων εἶνε πικροὶ καὶ ἐκδικητικοί, διαφυλάττοντες τὴν ὀργὴν, ὡς λέγει καὶ ὁ Ὅμηρος· εἰ μὲν γάρ τι καὶ αὐτίκα χόλον καταπέψη, ἀλλὰ τοὶ καὶ μετόπισθεν ἔχει κότον, ὄφρα τέλεσῃ· ἄλλοι δὲ πάλιν εἶνε χαλεποὶ καὶ σκληροί. Τοσοῦτοι οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς ὑπερβολῆς, πρὸς ἣν ἀντιτίθεται ἡ προσότης, ἥς δὲν ὀρίζεται ἀκριβῶς τὸ μέτρον, οὔτε τὸ πῶς δεόν νὰ ὀργιζώμεθα, οὔτε πρὸς τίνας καὶ διὰ τίνα πράγματα καὶ τὰ τοιαῦτα· πάντα ταῦτα θεωρεῖ ὡς καθ' ἕκαστα ἀναγόμενα εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν. Ἐν τούτοις καὶ ὁ μικρόν τι παραβαίνων τὸ οἰονδήποτε μέτρον τῆς ὀργῆς δὲν ψέγεται, ὅταν ὁ λόγος τῆς ὀργῆς εἶνε ἠθικός.

Κοινωνικὰ ἁμαρτίαι.

Ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων κοινωνίᾳ καθ' ἡδονὴν ἢ λύπην παρατηρεῖ πολλάς τινας ἠλλείψεις ἢ ὑπερβολάς· οἱ μὲν, λέγει, εἶνε ἄρεσκοι, οἱ πάντα ἐπαινοῦντες πρὸς ἡδονὴν, ἵνα δῆλα δὴ εὐχαριστήσωσι πάντας καὶ ἀρέ-

σωσιν, οἵτινες εἰς οὐδὲν ἀντιτείνουσιν, οὐδένα θέλοντες νὰ λυπήσωσι μεθ' οὗ συνκναστρέφονται· οἱ ποιοῦντες δὲ τοῦτο, ὅπως ὠφέλειά τις αὐτοῖς προσγίνηται εἰς χρήματα, λέγονται κόλακες· οὕτως ἔχομεν δύο τάξεις τῆς κοινωνικῆς ταύτης ἁμαρτίας, τὸ ἄρεσκον ἢ φιλάρεσκον, ὡς κοινῶς νῦν λέγεται, καὶ τὴν κόλακειαν· ἀντίθετον ἠλλείψιν ἀποτελοῦντας εὐρίσκει τοὺς πρὸς πάντα ἐναντιουμένους· οὗτοι δὲ καλοῦνται δύσκολοι ἢ δυσέριδες.

Μεταξὺ τῶν ἄκρων τούτων ἡ μέση ἀρετὴ εἶνε ἀνώνυμος· παραδέχεται ὁμῶς ὅτι εἶνε φιλία τις, ἀλλὰ διάφορος τῆς κυρίως φιλίας· διότι δὲν ἔχει τὸ αἰσθημα ἐκείνης· ὥστε τὸ ἄλλο θὰ εἶνε ἢ γενικὴ φιλάνθρωπία ἢ εὐγένεια καὶ εἰλικρίνεια. Ὁ τοιοῦτος λοιπὸν μέσος, ὁ εἰλικρινῆς καὶ εὐγενῆς τοὺς τρόπους ἐν ταῖς μετὰ τῶν ἄλλων ὁμιλίαις, θὰ ὁμιλῇ ὡς δεῖ, καὶ πρὸς τὸ καλὸν ἀποβλέπων καὶ τὸ πρέπον, σκοπεῖων τὸ μὴ λυπεῖν τὸν μεθ' οὗ ἂν συνομιλῇ· ἀλλὰ κανόνα ἔχει πάντοτε καὶ ἐνταῦθα τὸ καλὸν καὶ πρέπον· προαιρεῖται λοιπὸν τὸ εὐχαριστεῖν καὶ ἀποφεύγει τὸ δυσαρεστεῖν, ἀλλ' οὐχὶ ἀπολύτως, ὅχι καὶ ἐναντίον τῆς ἀληθείας, τοῦ καλοῦ, τοῦ συμφέροντος.

Ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ὁμοίως παρατηρεῖ ὅτι οἱ μὲν ψεύδονται, οἱ δὲ ἀληθεύουσιν ἐν λόγοις καὶ ἐν πράξεσι καὶ τῇ προσποιήσει· καὶ ὁ μὲν προσποιοῦμενος εἰς ἑαυτὸν ἐνδοξά εἴτε ἐν λόγῳ εἴτε ἐν ἔργῳ μὴ ὑπάρχοντα αὐτῷ ἢ καὶ προσποιοῦμενος μείζονα τῶν ὑπαρχόντων, οὗτος καλεῖται ἀλαζών· τὸ δὲ ἀνάπαλιν ὁ ἀρνεύμενος τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ κατὰ ἢ καὶ παριστῶν αὐτὰ πολὺ μικρότερα, οὗτος καλεῖται εἴρων. Τούτων τῶν ἄκρων ὁ μέσος εἶνε ἀθέκαστος, εἶνε δῆλα δὴ αὐτὸς ἕκαστος ὅ,τι εἶνε, ἐν τε τῷ κοινωνικῷ βίῳ καὶ τῷ λόγῳ ὡν ἀληθευτικός καὶ ὁμολογῶν τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ οὔτε μεγαλείτερα οὔτε μικρότερα· ὅ,τι εἶνε, εἶνε· οὕτω ζῆ καὶ οὕτως ὁμιλεῖ καὶ φέρεται. Λέγει δὲ ἀληθευτικόν, τὸν ἐν λόγῳ καὶ ἐν τῷ βίῳ ἀληθεύοντα· τοιοῦτος δὲ ὁ ἐπεικῆς καὶ φιλαλήθης ἐν πᾶσιν. Ἐνταῦθα ψέγει σφοδρῶς τὸ ψεῦδος. Τὸ ψεῦδος φαῦλον λέγει καὶ ψεκτόν, τὸ δὲ ἀληθές καλὸν καὶ ἐπαινετόν· ὥστε ὁ μέσος ἐπαινετός· οἱ δὲ ἄκροι ἀμφοτέροι ψεκτοί· ἀλλὰ μᾶλλον ψεκτόν θεωρεῖ τὸν ἀλαζώνα, ὅστις ὡς προσποιοῦμενος μείζω τῶν ὑπαρχόντων εἶνε φαῦλος, ἐπειδὴ χαίρει τῷ ψεύδει, καὶ μάταιος μᾶλλον ἢ κακός· ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι ἐνίοτε καὶ προσποιοῦνται ἐνεκεν αἰτίας τινός, ἢ δόξης ἢ τιμῆς ἢ ἀργυρίου, καὶ τότε

εἶνε ψεῦσται ἢ ἐκ φιλοδοξίας ἢ ἐκ φιλοχρηματίας, ὥσπερ οἱ προσποιούμενοι σοφίαν καὶ ἐπιστήμην καὶ ἀλαζονεύμενοι, μὴ ὄντες σοφοὶ μηδ' ἐπιστήμονες εἴτε ἰατρικὴν εἴτε ἄλλο τι ἐπαγγελλόμενοι χρηματισμοῦ χάριν. Οἱ δὲ εἰρωνες φαίνονται χαριέστεροι τὸ ἦθος· διότι δὲν πράττουσι τοῦτο χάριν κέρδους, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀποφεύγουσι τὸν ὄγκον.

Ἔττα ποιεῖται λόγον περὶ βωμολοχίας, ἀγροικίας καὶ σκληρότητας ὡς ἀκρων καὶ περὶ εὐτραπείας ὡς μεσότητος· καὶ περὶ ἀναπαύσεως καὶ παιδιᾶς ἐν τῷ βίῳ.

Δικαιοσύνη.

Διορίσας τὰς ἀρετὰς, ἀνδρίαν, σωφροσύνην, ἐλευθεριότητα, μεγαλοπρέπειαν, μεγαλοψυχίαν, πραότητα καὶ φιλαλήθειαν ἐν τῷ λόγῳ καὶ ἐν τῷ βίῳ, εὐτραπείαν καὶ δεξιότητα, μεταβαίνει εἰς τὸ περὶ δικαιοσύνης.

Ταύτην καλεῖ τελείαν ἀρετὴν, καὶ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ πρὸς ἕτερον, καθ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν· καὶ διὰ τοῦτο κρατίστην τῶν ἀρετῶν ἀποκαλεῖ τὴν δικαιοσύνην· καὶ οὐθ' ὁ ἔσπερος οὐθ' ὁ ἐφῶς οὕτω θαυμαστός· διὸ καὶ λέγεται

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶς ἀρετὴ ἐστίν.

Τελεία δ' ἀρετὴ λέγεται ἡ δικαιοσύνη αὕτη· διότι ὁ ἔχων αὐτὴν καὶ πρὸς ἕτερον δύναται καὶ μεταχειρισθῆ τὴν ἀρετὴν, οὐχὶ μόνον καθ' ἑαυτὸν· ὅπερ οἱ πολλοὶ ἀδυνατοῦσιν· εἰς μὲν τοὺς οικειοὺς ἔχουσι τὴν ἀρετὴν, εἰς δὲ τὰς πρὸς ἕτερον σχέσεις οὐχί· τοῦτο δὲ λέγει ὅτι σημαίνει καὶ τὸ τοῦ Βιάντος, ἀρχὰ ἀνδρᾶ δεικνύσιν· διότι ὁ ἀρχῶν πρὸς ἕτερον καὶ ἐν κοινωνίᾳ ἤδη διατελεῖ· διὸ καὶ ἀλλότριον ἀγαθὸν φαίνεται μόνῃ τῶν ἀρετῶν ἡ δικαιοσύνη, ἐπειδὴ ἄλλου τὰ συμφέροντα πράττει. Ἐντεῦθεν ποιεῖ τὴν ἐξῆς ἀντίθεσιν· ὡς εἶνε κακιστος ὁ πρὸς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς φίλους μοχθηρός, οὕτως ἀριστος οὐχ ὁ πρὸς ἑαυτὸν χρώμενος τῇ ἀρετῇ, ἀλλ' ὁ πρὸς ἕτερον· ὅπερ καὶ εἶνε ἔργον χαλεπὸν· οὕτως ὑφούται ὑπεράνω τοῦ ἀτομικοῦ ἐγὼ καὶ ὑποτίθησι τὸ θεμέλιον τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμόνου κοινωνίας· καὶ ἡ δικαιοσύνη ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἀντιστοιχεῖ πῶς πρὸς τὸ καθήκον.

Ὅθεν ἡ δικαιοσύνη αὕτη εἶνε οὐ μέρος ἀρετῆς, ἀλλ' ὅλη ἀρετὴ, καὶ ἡ ἐναντία ἀδικία οὐ μέρος κακίας, ἀλλ' ὅλη κακία. Ζητεῖται ἔπειτα τί διαφέρει ἡ ὅλη ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη καὶ συνάγεται ἐκ τῶν εἰρημένων, ὅτι

καθ' ὅσον ἡ ἀρετὴ ἀναφέρεται γενικῶς πρὸς ἕτερον, εἶνε δικαιοσύνη, καθ' ὅσον δὲ εἶνε τοιαύτη ἢ τοιαύτη ἐξῆς καθ' ἑαυτὴν εἶνε ἀρετὴ ἀπλῶς, οἷον ἀνδρία, σωφροσύνη, ἐλευθεριότης, κτλ. Ταῦτα περὶ τῆς γενικῆς οὕτως εἰπεῖν δικαιοσύνης.

Ζητεῖ ἔπειτα τὴν ἐν μέρει δικαιοσύνην, ὁμοίως καὶ τὴν κατὰ μέρος ἀδικίαν· διότι ὑπάρχει δικαιοσύνη ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καὶ ἀδικία· ἐν τῇ ἐφαρμογῇ π. χ. εἰς τὰς ἄλλας μοχθηρίας ὁ ἐνεργῶν, οἷον ὁ ρίψας τὴν ἀσπίδα διὰ δειλίαν, ὁ κακολογῶν δι' ὀργὴν, ἢ ὁ μὴ βοηθήσας διὰ χρημάτων ἕνεκεν ἀνελευθεριότητος, ἀδικεῖ μὲν ὁ τοιοῦτος πᾶς, οὐδὲν δὲ πλεονεκτεῖ, οὐδὲν ὠφελεῖται· ὅταν ὅμως πλεονεκτῇ, δὲν πλεονεκτεῖ, διότι εἶνε ἀνελεύθερος ἢ διότι εἶνε ὀργίλος ἢ διότι εἶνε δειλός ἢ διὰ πάντα τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ πλεονεκτεῖ δι' ἄλλην τινὰ κακίαν, τὴν ἀδικίαν· καὶ αὕτη εἶνε ἡ πλεονεξία, μέρος τι τῆς ὅλης κακίας, καὶ μερικόν τι ἀδικον, παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ὅλον ἀδικον, τὸ παρά τὸν νόμον. Τὸ μερικόν δὲ τοῦτο ἀδικον καὶ ἡ ἀδικία εἶνε τὸ ἐπὶ τὸ κερδαίνειν ἀναφερόμενον. Ὅριζει τοῦτο καὶ σαφηνίζει ὧδε· ὅστις πράξῃ τι παρά τὸν νόμον χάριν τοῦ κέρδους, οὗτος ἀδικος καὶ ἡ πράξις ἀδικία· διότι ἂν τις πατήξῃ τινὰ παρά τὸν νόμον, ἔπραξε τοῦτο δι' ὀργὴν ἂν καταλίπη τὴν τάξιν, ὁμοίως διὰ δειλίαν ἂν ὅμως ἔπραξέ τι παρά τὸν νόμον χάριν κέρδους, τοῦτο ἐγένετο δι' ἀδικίαν. Ὅστε ὑπάρχει δικαιοσύνη γενικὴ, τὸ πάντα κατὰ νόμον καὶ λόγον πράττειν, καὶ δικαιοσύνη μερικὴ, τὸ μὴ παρανομεῖν ἕνεκα κέρδους· ὁμοίως ἀδικία γενικὴ καὶ ἀδικία μερικὴ, ἣτις καὶ συνώνυμος τῇ γενικῇ ἀδικίᾳ λαμβάνεται· εἶνε ἄρα καὶ δικαιοσύναι πλείονες· διότι ὑπάρχουσι καὶ ἕτεραι δικαιοσύναι, παρά τὴν δικαιοσύνην, τὴν ὅλην ἀρετὴν περιλαμβάνουσαν. Δικαίρει δὲ τὸ δίκαιον εἰς τὸ νόμιμον καὶ τὸ ἴσον, τὸ δὲ ἀδικον εἰς τὸ παράνομον καὶ τὸ ἄνισον. Καὶ τὸ μὲν παράνομον σαφές καὶ ὠρισμένον, τὸ παρά τὸ θετικὸν λεγόμενον δίκαιον, ὃ συνέθεντο οἱ ἄνθρωποι, τὸ δὲ ἄνισον δεῖται, λέγει, προσδιορισμοῦ· διότι τὸ ἄνισον καὶ τὸ πλεόν, ὃ καὶ αὐτὸ ἄνισον φαίνεται, δὲν εἶνε ταυτόν, ἀλλ' ἕτερον ὡς μέρος πρὸς ὅλον, ὡς ὑπάλληλοι ἔννοιαι· διότι τὸ μὲν πλεόν πάντοτε εἶνε ἄνισον, ἀλλὰ πᾶν ἄνισον δὲν εἶνε καὶ πλεόν. Καὶ τὸ ἀδικον καὶ ἡ ἀδικία δὲν εἶνε ταῦτά, ἀλλὰ τὸ μὲν μερικόν, ἡ δὲ γενικὴ· διότι αὕτη ἡ ἀδικία ἢ νῦν π. χ. εἶνε μέρος τῆς ὅλης ἀδικίας· ὁμοίως καὶ ἡ δικαιοσύνη αὕτη τῆς ὅλης γενικῆς

κῆς δικαιοσύνης. Διὰ ταῦτα συζητεῖ περὶ τῆς ἐν μέρει δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας καὶ τοῦ δικαίου καὶ ἀδίκου ὡσαύτως.

Παραλείπει δὲ τὸν λόγον περὶ τῆς γενικῆς δικαιοσύνης καὶ ἀδικίας· διότι τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀδικιον τὸ κατὰ τὴν γενικὴν δικαιοσύνην καὶ ἀδικίαν εἶνε φανερόν· ἐπειδὴ σχεδὸν τὰ πολλὰ τοῦ νόμου εἶνε τὰ ἀπὸ τῆς ὅλης ἀρετῆς ἔργα καὶ πρακτόμενα· ὁ νόμος προστάττει νὰ ζῆ τις καθ' ἐκάστην ἀρετὴν καὶ ἀποτρέπει νὰ ζῆ τις καθ' ἐκάστην μοχθηρίαν. Ἐξετάζει λοιπὸν τὴν ἐννοίαν τῆς κατὰ μέρος δικαιοσύνης καὶ τοῦ κατὰ μέρος δικαίου· τοῦτο δὲ τὸ κατὰ μέρος δίκαιον διακρίει εἰς δύο· ἐν μὲν εἶδος λέγει τὸ διανεμητικόν, τὸ ἐκ τῆς διανομῆς ἢ τιμῆς ἢ χρημάτων ἢ τῶν ἄλλων μεριστῶν· ἕτερον δὲ εἶδος, ὃ καλεῖ συναλλαγματικόν, τὸ ἐν ταῖς συναλλαγμασι διορθωτικόν, τὸ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσι. Τὸ δεύτερον τοῦτο εἶδος ὑποδιαιρεῖ αὐτὸς εἰς δύο· διότι τὰ μὲν τῶν συναλλαγματικῶν εἶνε ἐκούσια, τὰ δὲ ἀκούσια· ἐκούσια μὲν λέγει πρᾶσιν, ὠνήν, δανεισμόν, ἐγγύτησιν, χρῆσιν, παρακαταθήκην, μίσθωσιν· ἐκούσια δὲ διότι ἢ ἀρχὴ αὐτῶν τῶν συναλλαγῶν ἐκούσια· ἀκούσια δὲ λέγει τὰ μὲν λαθραία, οἷον κλοπὴν, μοιχείαν, δολοφονίαν, ψευδομαρτυρίαν κτλ. τὰ δὲ βίαια, αἰκίαν, δεσμόν, πῆρωσιν, θάνατον, ἀρπαγὴν, κατηγορίαν, προπηλακισμόν.

Ἐν τούτοις ἐπειδὴ τὸ ἀδικιον, τὸ μερικὸν δηλαδὴ ἀδικιον, εἶνε ἄνισον καὶ ὁ ἀδικὸς ἄνισος, δῆλον ὅτι καὶ μέσον τι ὑπάρχει τοῦ ἀνίσου· τοῦτο δὲ εἶνε τὸ ἴσον· διότι ὅπου ὑπάρχει τὸ πλεόν καὶ τὸ ἔλαττον, εἰς τὴν πρᾶξιν ἐκείνην ὑπάρχει καὶ τὸ ἴσον· ὥστε ἂν τὸ ἀδικιον εἶνε ἄνισον, τὸ δίκαιον εἶνε ἴσον· καὶ ἐπειδὴ τὸ ἴσον εἶνε μέσον, καὶ τὸ δίκαιον εἶνε μέσον τι καὶ μεσότης.

Ταύτην τὴν ἰσότητα, τὴν κατ' ἀξίαν διανεμητικὴν, παραβάλλει πρὸς τὴν ἀναλογίαν, ἥτις εἶνε ἰσότης δύο λόγων. Δύο εἶνε τὰ πρόσωπα, εἰς ἃ ἀναφέρεται τὸ ἴσον καὶ τὸ δίκαιον καὶ δύο τὰ πράγματα, ὡς ἐν τῇ ἀναλογίᾳ $A:B = B:A$. Διότι τὸ ἐν ταῖς διανομαῖς δίκαιον ὁμολογοῦσι πάντες, ὅτι δεόν νὰ εἶνε κατ' ἀξίαν, ὥστε εἰ μὴ εἶνε ἴσοι, δὲν θὰ ἔχωσιν ἴσα· ὅταν δὲ ἴσοι μὴ ἔχωσιν ἴσα, ἢ μὴ ἴσοι ἔχωσιν ἴσα, γεννῶνται ἐκ τούτου αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα. Τὸ ἀνάλογον λοιπὸν εἶνε μέσον καὶ τὸ δίκαιον τοῦτο εἶνε ἀνάλογον· ἀδικιον δὲ τὸ παρά τὸ ἀνάλογον. Εἶνε ἄρα τὸ μὲν πλεόν, τὸ δὲ ἔλαττον· ὁ μὲν ἀδικῶν ἔχει πλεόν, ὁ δὲ ἀδικούμενος ἔλαττον τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐπὶ τοῦ κακοῦ

ὁμως συμβαίνει τὸ ἐναντίον· διότι ἐπὶ τοῦ κακοῦ τὸ ἔλαττον κακὸν πρὸς τὸ μείζον κακὸν λογίζεται ὡς ἀγαθόν, διὸ καὶ δυοῖν κακοῖν προκειμένοις τὸ μὴ χειρόν βέλτιστον.

Τοῦτο εἶνε τὸ ἐν εἶδος τοῦ δικαίου, τὸ διανεμητικὸν κατ' ἀναλογίαν, καὶ ἀναλογίαν γεωμετρικὴν. Τὸ ἕτερον εἶδος, τὸ διορθωτικόν, τὸ ἐν ταῖς κοινωνικαῖς σχέσεσιν, ἢ ὡς λέγει αὐτός, ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς ἐκούσιαις καὶ τοῖς ἀκούσιαις διαφέρει· ἐπειδὴ τὸ μὲν διανεμητικὸν δίκαιον τῶν κοινῶν πραγμάτων εἶνε πάντοτε κατὰ τὴν ῥηθείσαν ἀναλογίαν· ἐὰν γίνηται ἡ διανομὴ ἀπὸ κοινῶν πραγμάτων, θὰ γείνη κατὰ τὸν λόγον, ὃν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλα τὰ εἰσενεχθέντα. Τὸ διορθωτικὸν ὁμως δίκαιον εἶνε καὶ αὐτὸ ἴσον τι καὶ τὸ ἀδικιον ἄνισον· ἀλλ' ὄχι κατὰ γεωμετρικὴν ἀναλογίαν, ἀλλὰ κατ' ἀριθμητικὴν· διότι δὲν διαφέρει, λέγει, ἂν ἐπιεικῆς ἀπεστέρησέ τι φαῦλόν τινα, ἢ ἂν φαῦλος ἀπεστέρησεν ἐπιεικῆ· οὐδ' ἂν ἐμοίχευσεν ἐπιεικῆς ἢ φαῦλος· ἀλλὰ παρατηρεῖται μόνον ἡ διαφορὰ τῆς βλάβης τῆς γενομένης, ἂν ἀπλῶς ὁ μὲν ἀδικεῖ, ὁ δὲ ἀδικεῖται· τὸ ἀδικιον τοῦτο, ἄνισον ὢν, πειράται ὁ δικαστὴς νὰ ἰσάζῃ· οἷον ὅταν ὁ μὲν κτυπηθῇ, ὁ δὲ πατάξῃ ἢ καὶ κτείνῃ, ἢ πρᾶξις καὶ τὸ πάθος διήρηται εἰς δύο ἄνισα καὶ ὁ δικαστὴς ἰσάζει, ὅσον δύναται, διὰ τῆς ζημίας ἢ τοῦ προστίμου, ἀφαιρῶν οὕτω τοῦ κέρδους ὃ ἐκέρδησεν ὁ ἐνεργήσας οὕτως· ὁ πατάξας ἐκέρδησεν, ὁ παθὼν ἐζημίωσεν. Τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον θὰ εἶνε τὸ μέσον ζημίας καὶ κέρδους· καὶ καταφεύγουσι τότε ἐπὶ τὸν δικαστὴν ὡς ἐπὶ τὸ ἐμψυχον δίκαιον. Οὗτος δὲ ἐπανισοί, ὡσπερ γραμμῆς εἰς ἄνισα τετμημένης, ἀφαιρεῖ ἐκεῖνο, καθ' ὃ τὸ μείζον τμήμα ὑπερέχει τῆς ἡμισείας καὶ τὸ προσθέτει εἰς τὸ ἔλαττον καὶ οὕτως ὅταν δίχα διαιρηθῇ τὸ ὅλον, τότε ἔχουσι τὰ ἑαυτῶν καὶ τὸ ἴσον ἐνταῦθα εἶνε μέσον τῆς μείζονος καὶ ἐλάσσονος κατ' ἀριθμητικὴν ἀναλογίαν· ἐντεῦθεν δὲ παράγει καὶ τὸ ὄνομα δίκαιον, ὅτι δίχα ἐστίν, ὡσπερ δίχαιον καὶ ὁ δικαστὴς δίχαστής.

Εἰς τὸ κατ' ἀναλογίαν δίκαιον τάσσεται καὶ ἡ κατὰ ἀντίδοσιν ὑπερ καλεῖ τὸ ἀντιπεπονηθὸς κατ' ἀναλογίαν καὶ μὴ κατ' ἰσότητα· διότι ἡ πόλις, λέγει, μένει καὶ διατηρεῖται ἐν τῷ ἀντιποιεῖν ἀνάλογον· οἷον οἰκοδόμος, σκυτοτόμος, ὁ μὲν οἰκίαν, ὁ δὲ ὑπόδημα ποιεῖ. Λαμβάνει λοιπὸν ὁ οἰκοδόμος παρά τοῦ σκυτοτόμου τὰ ἔργα ἐκείνου καὶ αὐτὸς μεταδίδωσιν ἐκείνῳ τοῦ ἑαυτοῦ ἔργου, ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτου εἶνε κρεῖττον τοῦ ἔργου ἐκείνου· δεόν ἄρα νὰ ἴσα-

σθῶσιν ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν· ἡ δὲ κοινωνία ἐξ ἀνίσων γίνεται· διότι ἐκ δύο ἰατρῶν δὲν γίνεται κοινωνία, ἀλλ' ἐξ ἰατροῦ καὶ γεωργοῦ καὶ ἐν γένει ἐξ ἐτέρων καὶ οὐχὶ ἴσων, καὶ ὅμως οὗτοι δέον νὰ ἰσασθῶσι. Διὰ τοῦτο πάντα τὰ ἐναλλαττόμενα εἶνε συμβλητά· καὶ ἐπὶ τούτῳ ὠρίσθη τὸ νόμισμα, οἷον μέτρον, ἐν ᾧ πάντα μετροῦνται καὶ ἡ ὑπεροχὴ καὶ ἡ ἔλλειψις· ἐπομένως ζητεῖται πόσα ὑποδήματα εἶνε ἴσα πρὸς οἰκίαν ἢ τροφήν. Γεννᾶται λοιπὸν ἡ ἀναλογία αὕτη: ὅπερ οἰκοδόμος πρὸς σκυτοτόμον, πόσα ὑποδήματα πρὸς οἰκίαν. Αἰτία δὲ τῆς ἀναλλαγῆς ταύτης εἶνε ἡ χρεια τῆ ἀλλαγῆς, ἣτις πάντα συνέχει καὶ δι' ἧς πάντα μετροῦνται· διὰ δὲ ταύτης τῆς ἀλλαγῆς γίνεται κοινωνία· ἀνευ ταύτης δὲν θὰ ἦτο κοινωνία, καὶ ἀνευ ἰσότητος δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀλλαγή· καὶ πάλιν ἰσότης δὲν θὰ ὑπῆρχε μὴ οὐσῆς συμμετρίας· τὴν δὲ συμμετρίαν καθιστᾷ δυνατὴν τὸ νόμισμα· ὡς μέτρον ποιοῦν σύμμετρα τὰ ἀλλασσόμενα, τοῦτο πάντα μετρεῖ καὶ ποιεῖ οὕτω σύμμετρα.

Ἡ δικαιοπραγία ἄρα, ἐπιλέγει, εἶνε μέσον τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι· τὸ μὲν πλεόν ἔχειν, τὸ δὲ ἔλαττον ἔχειν, ἐνῶ ἡ δικαιοσύνη εἶνε μέσσης ὅχι κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ἡ δικαιοσύνη εἶνε ἕξις, καθ' ἣν ὁ δίκαιος λέγεται πρακτικὸς κατὰ προαίρεσιν τοῦ δικαίου καὶ διανεμητικὸς καὶ ἑαυτῷ πρὸς ἄλλον, εἰς σχέσιν ἑαυτοῦ πρὸς ἄλλον, καὶ ἐτέρου πρὸς ἕτερον, οὐχὶ εἰς τρόπον ὥστε τοῦ μὲν αἰρετοῦ πράγματος νὰ παρέχῃ ἑαυτῷ πλεόν, ἔλαττον δὲ εἰς τὸν ἕτερον, τοῦ δὲ βλαβεροῦ τὸ ἀνάπαλιν· ἀλλὰ τὸ ἴσον κατ' ἀναλογίαν καὶ ὡς πρὸς ἑαυτόν καὶ δι' ἄλλον πρὸς ἄλλον· ἡ δὲ ἀδικία ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις τοῦ ὠφελίμου ἢ βλαβεροῦ παρὰ τὸ ἀνάλογον, ὑπερβολὴ τοῦ ὠφελίμου εἰς ἑαυτόν, ἔλλειψις τοῦ βλαβεροῦ.

Εἶτα διακρίνει παρὰ τὰ εἰρημένα τὸ πολιτικὸν δίκαιον, ὅπερ τίθησιν εἰς κοινωνίαν βίου ὑπάρχον πρὸς τὸ εἶνε αὐτάρκειαν μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ ἴσων ἢ κατ' ἀναλογίαν ἢ κατ' ἀριθμὸν· διὸ πρὸς τοὺς μῆτε ἐλευθέρους μῆτε ἴσους ὡδέ πως δὲν ὑπάρχει τὸ πολιτικὸν δίκαιον· ἀλλ' ἄλλο τι δίκαιον ὅμοιον. Ἐπειτα εἶνε, λέγει, δίκαιον πολιτικὸν ἐν οἷς καὶ νόμος πρὸς αὐτούς· ὁ δὲ νόμος τίθεται, ἐν οἷς ἀδικία· διὸ ὁ νόμος δέον νὰ ἄρχῃ καὶ ὅχι ὁ ἄνθρωπος, ὅς τις φύσει νέμει ἑαυτῷ πλεόν τῶν ἀπλῶς ἀγαθῶν (πλεονεκτεῖ), ἔλαττον δὲ τῶν κακῶν· καὶ οὕτω γίνεται τύραννος, ἐνῶ ὁ ἄρχων δέον νὰ εἶνε φύλαξ τοῦ δικαίου.

Παρὰ τὸ πολιτικὸν δίκαιον καταλέγει καὶ τὸ δεσποτικὸν δίκαιον καὶ τὸ πατρικὸν δίκαιον, ὅπερ ἀποφαίνεται ὡς ὅμοιον, ἀλλ' ὅχι ταῦτόν τούτοις· διότι πρὸς τὰ κτήματα καὶ τὰ ἑαυτοῦ δὲν ὑπάρχει ἀδικία· τὸ δὲ κτήμα καὶ τὸ τέκνον εἶνε ὡς μέρος αὐτοῦ. Ἐνταῦθα φαίνεται ὁ φιλόσοφος συνεπὴς πρὸς τὰς ιδέας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης· ὁ δούλος ἦν κτήμα τοῦ δεσπότου καὶ ὁ παῖς μέχρι τῆς ἐνηλικιότητος οἷον κτήμα τοῦ πατρός. Τίς δὲ προαιρεῖται, λέγει, νὰ βλάπτῃ ἑαυτόν; ἄρα οὔτε δίκαιον οὔτε ἀδικον πολιτικὸν ὑπάρχει ἐν ταῖς σχέσεσι ταύταις, καθ' ἃς δὲν ὑπάρχει νόμος. Θὰ ὑπῆρχε δὲ νόμος, ἂν ὑπῆρχεν ἰσότης τοῦ ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι· ἀλλὰ τίς τοιαύτη ἰσότης μεταξὺ δεσπότου καὶ δούλου ἢ πατρός καὶ τέκνου; Μόλις παραδέχεται δίκαιον πρὸς τὴν γυναῖκα, ὅπερ καὶ καλεῖ οἰκονομικὸν δίκαιον.

Εἶτα διαίρει τὸ πολιτικὸν δίκαιον εἰς φυσικὸν καὶ εἰς νομικόν. Καὶ φυσικὸν μὲν καλεῖ τὸ πανταχοῦ τὴν αὐτὴν ἔχον δύναμιν καὶ οὐχὶ βαῖνον κατὰ τὸ δοκοῦν ἢ μὴ. Νομικὸν δὲ ὃ ἐξ ἀρχῆς μὲν εἶνε ἀδίκφορον, ἂν οὕτως ἢ ἄλλως γίνηται, ὅταν ὅμως ἀπαξ τεθῆ νόμος, δὲν εἶνε πλεόν ἀδίκφορον. Τὰ κατὰ συνθήκην δὲ δίκαια ὅμοια πρὸς τὰ μέτρα, οἷα ἔχουσι πολλαχοῦ οἱ ἄνθρωποι δίκφορα, ἀφοῦ οὐδ' αἱ πολιτεῖαι αἱ αὐταί· καὶ ὅμως μία μόνον ἀπανταχοῦ κατὰ φύσιν ἢ ἀρίστη, ἣν ἐν τοῖς πολιτικοῖς θὰ ἐρευνήσῃ.

Θεωρεῖ δὲ τὰ μὲν φυσικὰ δίκαια ὡς τὰ καθ' ὅλου, τὰ δὲ νομικὰ ὡς τὰ καθ' ἕκαστα· διότι τὰ πραττόμενα εἶνε πολλά, ἐνῶ τῶν καθ' ὅλου ἕκαστον εἶνε ἓν. Ἐπειτα ποιεῖ τὴν διαφορὰν ἀδικήματος καὶ ἀδίκου, καὶ δικαίωματος καὶ δικαίου· καὶ ἀδικον μὲν λέγει τὸ φύσει ἢ τάξει· τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο εἶνε ἀδίκημα, ἀφοῦ πραχθῆ· πρὶν δὲ πραχθῆ εἶνε ἀδικον· δικαίωμα δὲ λέγει τὸ ἐπανόρθωμα τοῦ ἀδικήματος· δίκαιον δὲ ὃ ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐξέθηκε καὶ ὠρίσεν, ὅπερ πραττόμενον καλεῖται δικαιοπράγμα.

Εἰς ταῦτα προστίθησιν ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ τὸν οὐσιώδη χαρακτῆρα τῆς τοιαύτης πράξεως, τὸ ἐκούσιον, ἀνευ τοῦ ὁποίου οὔτε ἀδικεῖ ὁ πράττων οὔτε δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ἢ κατὰ συμβεβηκός· ὥστε ἡ ἐλευθέρη θέλησις τίθεται γνώμων τῆς ἠθικῆς· διὸ θὰ εἶνε τι ἀδικον, ἀλλ' οὐχὶ ἀδίκημα, εἰάν μὴ ἡ ἐκούσια βούλησις προσῆ· καλεῖ δὲ ἐκούσιον, ὅταν τις πράττῃ τι τῶν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ ὄντων ἐν γνώσει καὶ μὴ ἀγνοῶν μῆτε τίνα, μῆτε διὰ

τίνος μήτε τίνος ἕνεκεν· οἷον τίνα τύπτει, διὰ τίνος καὶ τίνος ἕνεκεν. Εἶτα φέρει παράδειγμα τῆς ἐλευθέρας βουλήσεως τόδε· ἴκάν τις ἀποδῶ τὴν παρακαταθήκην ἄκων καὶ διὰ φόβου, οὔτε δίκαια θὰ εἴπωμεν ὅτι πράττει οὔτε ὅτι δικαιοπραγεῖ, ἀλλ' ὅτι κατὰ συμβεβηκός. Τὰ ἐκούσια δὲ ὑποδιαίρει εἰς τὰ ἐκ προβουλεύσεως καὶ προαιρέσεως καὶ εἰς τὰ ἀπροαίρετα καὶ ἀπροβούλευτα, τὰ διὰ θυμόν ἢ ἄλλα πάθη ἀναγκαιῶς ἢ φυσικῶς συμβαινόντα τοῖς ἀνθρώποις. Οἱ ταῦτα δὲ πράττοντες καὶ βλάπτοντες καὶ ἀμαρτάνοντες, ἀδικοῦσι μὲν καὶ ἀδικήματα εἶνε τὰ πραχθέντα, ὅμως οἱ πράξαντες δὲν εἶνε ἀδικοὶ διὰ ταῦτα, οὐδὲ πονηροί· ὅταν δὲ ἐκ προαιρέσεως, τότε εἶνε ἀδικοὶ καὶ μοχθηροί.

Περὶ συγγενούς ἐννοίας τῇ δικαιοσύνῃ, περὶ ἐπιεικείας, λέγει ἐν συνόλῳ τοιάδε· τὸ ἐπιεικὲς εἶνε μὲν δίκαιον, οὐχὶ δὲ τὸ κατὰ τὸν νόμον, ἀλλ' ἐπανόρθωμα νομικοῦ δικαίου· αἴτιον δὲ τούτου ὅτι ὁ νόμος πᾶς εἶνε γενικὸς καὶ καθ' ὅλου· περὶ τινῶν δὲ δὲν εἶνε δυνατὸν ὀρθῶς νὰ εἴπῃ τις, καθ' ὅλου ἐκφραζόμενος. Ἐν οἷς λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ῥηθῆ τι καθ' ὅλου, μὴ εἶνε δὲ δυνατὸν ὀρθῶς, ὁ νόμος τότε λαμβάνει τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, οὐκ ἀγνοῶν τὸ ἀμαρτανόμενον· εἶνε δ' οὐδὲν ἥττον ὀρθὸς ὁ νόμος· διότι τὸ ἀμάρτημα δὲν κείταται οὔτε ἐν τῷ νόμῳ οὔτε ἐν τῷ νομοθέτῃ, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει τοῦ πράγματος. Ὅταν λοιπὸν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθ' ὅλου, συμβῆ δέ τι παρὰ τὸ καθ' ὅλου, τότε ὀρθὸν εἶνε νὰ διορθώσῃ τις τὸ ὅπερ παρέλιπεν ὁ νομοθέτης καὶ ἤμαρτε γενικῶς εἰπὼν, καὶ ὅπερ καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης, ἐκεῖ παρὼν καὶ γνωρίζων, ἤθελε νομοθετήσῃ. Διὸ οὐ μόνον δίκαιον εἶνε τὸ ἐπιεικὲς, ἀλλὰ καὶ βέλτιον δικαίου. Οὕτως εἶνε ἡ ἐπιεικεία ἐπανόρθωμα νόμου, καθόσον ὁ νόμος ἐλλείπει ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα.

Λοιπὸν ὁ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς καὶ πρακτικὸς καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χειρόν, ἀλλ' ἐλαττωτικὸς, καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν, εἶνε ἐπιεικὲς καὶ ἡ ἐξὺς ἐπιεικεία, ἥ τις οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ δικαιοσύνη τις.

Ἐνταῦθα διεξέρχεται καὶ τὴν Σωκράτειον ἢ Πλατωνικὴν γνώμην περὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ ἀδικεῖσθαι· καὶ συμφωνεῖ πρὸς αὐτήν, ὅτι ἀμφοτέρα μὲν εἶνε φαῦλα, ἀλλ' ὅτι τὸ ἀδικεῖν εἶνε χειρόν· διότι τὸ ἀδικεῖν γίνεται μετὰ κακίας καὶ εἶνε ψεκτόν, ἐνῶ τὸ ἀδικεῖσθαι ἄνευ κακίας καὶ ἄνευ ἀδικίας.

Ἐνταῦθα περαίνει τὸν λόγον περὶ τῶν ἠθι-
(ΕΛΛ. ΦΙΛΟΛΟΓ. ΣΥΛΛΟΓ. ΤΟΜ. ΙΖ').

κῶν ἀρετῶν, τῶν τοῦ ἤθους· πρὶν δὲ μεταβῆ εἰς ἔρευναν τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν, τῶν τῆς διανοίας, ἀποφαίνεται ὅτι εἰς πάσας τὰς ἐξεις τὸ μέσον εἶνε αἰρετέον, καὶ ὅτι τὸ μέσον καὶ ἡ μεταξὺ ὑπερβολῆς καὶ ἐλλείψεως μεσότης ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ ὅτι ὁ ὀρθὸς λόγος ἀποβλέπει πρὸς τὸν σκοπὸν, ὃν ἐκάστη τῶν ἐξεῶν ἔχει. Ἀλλὰ παρατηρεῖ, ὅτι τὸ εἰπεῖν ὅτι δέον τὸ μέσον νὰ λάβωμεν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον εἰς τὰς πράξεις, εἶνε μὲν καθ' ἑαυτὸ ἀληθές, πλὴν ἀσαφές, ὡς ἐάν π. χ. ἐλεγέ τις εἰς τὸν πυνθανόμενον ὅποιαν πρέπει περὶ τοῦ σώματος νὰ ἔχη διαίταν, ὅτι ἐκείνην ἦν κελεύει ὁ ἰατρός ὁ ἐπιστήμων καὶ ἡ ἰατρικὴ.

Ἄρα δέον νὰ ὀρισθῆ τίς ὁ ὀρθὸς λόγος· πρὸς τοῦτο ὑποδιαίρει τὸν λόγον ἔχον τῆς ψυχῆς, τὸ λογικόν, εἰς δύο, τὸ ἐπιστημονικόν καὶ τὸ λογιστικόν ἢ βουλευτικόν· καὶ ἐπιστημονικὸν μὲν καλεῖ, ὃ θεωροῦμεν τὰ ὄντα, ὧν αἱ ἀρχαὶ μὴ ἐνδέχονται ἄλλως ἔχειν, λογιστικὸν δὲ ὃ θεωροῦμεν τὰ ἐνδεχόμενα. Καλεῖ δὲ ἀρετὴν τὴν ἐκατέρας τῶν λογικῶν τούτων δυνάμεων βελτίστην ἐξίν πρὸς τὸ οἰκτεῖον ἔργον, τὸ πρὸς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πρὸς τὴν εὐρεσιν τοῦ ἐνδεχομένου.

Διαιρέσας δ' οὕτω τὸν λόγον εἰς ἐποπτικὸν λόγον καὶ εἰς πρακτικὸν ἀναγράφει τρεῖς τῆς ψυχῆς τῆς λογικῆς ἐκφάνσεις ἢ δυνάμεις πρὸς πράξιν καὶ πρὸς ἀλήθειαν, τὸ αἰσθητικόν, τὸ νοητικόν καὶ τὸ βουλευτικόν ἢ αἰσθησιν, νοῦν καὶ ὄρεξιν. Καὶ τὸ μὲν αἰσθητικὸν ὑπάρχον καὶ ἐν τοῖς ζώοις οὐδεμιᾶς πράξεως κινητικὸν θεωρεῖ καθ' ἑαυτό· ὥστε ἀφίνει ἴδιον τῷ ἀνθρώπῳ τὸ νοητικὸν καὶ ὄρεκτικόν, ὧν ἀπαιτεῖται ἡ ἀρμονία· ὅτι ἐν τῇ διανοίᾳ εἶνε κατάφασις ἢ ἀπόφασις, ἀρνησις, τοῦτο ἐν τῇ ὄρεξει ἢ τῇ βουλήσει δέον νὰ εἶνε δίωξις ἢ φυγή, ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅ,τι ὁ νοῦς καταφάσκει, τοῦτο καὶ ἡ ὄρεξις νὰ ἐπιδιώκῃ· καὶ τότε ὁ λόγος εἶνε ἀληθὴς καὶ ἡ ὄρεξις ὀρθή, καὶ οὕτω συμπίπτόντων ἀμφοτέρων γίνεται ἡ διάνοια καὶ ἡ ἀλήθεια πρακτικὴ. Ταύτης δὲ τῆς πρακτικῆς ἀληθείας διαφέρει ἡ θεωρητικὴ διάνοια, ὅτι ταύτης τὸ εὖ καὶ κακῶς εἶνε τὸ ἀληθές καὶ τὸ ψεῦδος, ἄνευ τίνος ἀναφορᾶς πρὸς πράξιν, οἷαι αἱ μαθηματικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ θεωρίαι, ἐν αἷς ἡ βούλησις οὐδόλως ἐνέχεται.

Ἐπειδὴ δὲ περὶ τῆς πρακτικῆς ἀληθείας πρόκειται, εὐρίσκει ὅτι πράξεως ἀρχὴ εἶνε ἡ προαίρεσις, ὅθεν ἡ κίνησις πρὸς τὴν πράξιν, ἀλλ' ὅχι τὸ οὐ ἕνεκα· ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως πάλιν ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κινεῖν τί εἶνε; ἡ ὄρεξις

καὶ ὁ λόγος ὁ ἕνεκά τινος· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἂ ὀρεγόμεθα ἢ βουλόμεθα, ἕνεκά τινος ὀρεγόμεθα· ὀρεγόμενοι δὲ προαιρούμεθα, καὶ προαιρούμενοι κινούμεθα εἰς τὴν πράξιν· ὥστε τὸ πρῶτον κινεῖν εἶνε ὁ λόγος ὁ ἕνεκά τινος.

Κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην τοῦ Ἀριστοτέλους μέχρι τῆς πράξεως ὑπάρχουσι τρία ἀκκριακά στάδια, ὁ λόγος πρῶτον, ἡ ὄρεξις καὶ ἡ προαίρεσις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος ὁ καθαρὸς προβάλλων τι εὔρηται συνήθως ἐν τοῖς πρακτοῖς ἐνώπιον δύο πρὸς ἐκλογὴν, ἀπαιτεῖται νὰ ἔχη οὗτος ὁ λόγος καὶ τὸ βουλευτικὸν τοσαύτην δύναμιν, ὥστε νὰ ἐκλέξῃ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὑπαγορευόμενον, ἢ ὡς λέγει οὗτος νὰ προαιρηθῆται ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ· διὰ τοῦτο ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἠθικὴ ἐξις, τὸ ὑπὸ τοῦ λόγου ὀριζόμενον, ὃ καὶ βούλεται, τοῦτο νὰ πράττῃ καὶ οὐχὶ τὸ παρὰ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀληθῆ βούλησιν. Ταῦτα ἐννοεῖ λέγων ὅτι οὔτε ἀνευ νοῦ καὶ διανοίας οὔτε ἀνευ ἠθικῆς ἐξεως ὑπάρχει ἡ προαίρεσις· ὁμοίως εὐπραξία καὶ κακοπραξία ἀνευ διανοίας καὶ ἠθους ἀδύνατος. Ἡ διάνοια δὲ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν οὐδὲν κινεῖ· ἀλλ' ἡ διάνοια ἡ ἕνεκά τινος καὶ ἐπομένως ἡ πρακτικὴ, οὐχὶ ἡ θεωρητικὴ· αὕτη δὲ ἡ διάνοια ἡ ἕνεκά τινος εἶνε αἰτία καὶ τῆς ποιητικῆς διανοίας· διότι ἕνεκά τινος ποιεῖ πᾶς ὁ ποιῶν· καὶ ὁ ποιεῖ δὲν εἶνε αὐτὸ τέλος, ἀλλὰ ποιεῖ πρὸς τι, πρὸς σκοπὸν τινα, ἐνῶ τὸ πρακτὸν καὶ ἡ εὐπραξία εἶνε αὐτὴ τέλος· ἡ δὲ ὄρεξις (βούλησις) εἶνε τούτου τοῦ τέλους τῆς εὐπραξίας ὄρεξις. Ὅθεν ἡ ὀρεκτικὸς νοῦς εἶνε ἡ προαίρεσις ἢ ὄρεξις διανοητικὴ· ἡ δὲ τοιαύτη ἀρχὴ εἶνε ὁ ἄνθρωπος. Ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἄρα τῆς πράξεως καὶ ποιήσεως περατοῦται ἡ ἐννοια τοῦ ἀνθρώπου. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι οὐδὲν γεγονὸς καὶ τετελεσμένον εἶνε προαιρετόν· π. χ. οὐδεὶς προαιρεῖται βασιλεύεσθαι τὴν Ἑλλάδα νῦν· διότι οὐδὲ βουλευέται περὶ τοῦ γεγονότος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἐσομένου καὶ ἐνδεχομένου· τὰ δὲ γεγεννημένα ἀγέννητα ποιεῖν οὐδὲ Θεὸς δύναται. Ἐπιλέγει δὲ ὅτι τῆς τε πρακτικῆς διανοίας καὶ τῆς θεωρητικῆς τὸ ἔργον εἶνε ἡ ἀλήθεια· αἱ δὲ ἐξεις, καθ' ἃς ἑκάτερα ἐπιτυγχάνει τῆς ἀληθείας, αὗται εἶνε αἱ ἀρεταὶ ἀμφοτέρων· ἀλλὰ τί ἐστὶν ἀλήθεια, περὶ τούτου κατόπιν.

Πρῶτον ὀρίζει πέντε τὸν ἀριθμὸν περὶ ἃ ἀληθεύει ἡ ψυχὴ καταφάσκουσα ἢ ἀποφάσκουσα· τέχνην, ἐπιστήμην, φρόνησιν, σοφίαν, νοῦν· τούτων δ' ἀποχωρίζει τὴν ὑπόληψιν (ὑπόθεσιν) καὶ τὴν δόξαν, καθ' ἃς ἡ ψυχὴ ἐνδέχεται νὰ ψευδῆται.

Καὶ ἐπιστήμην μὲν λέγει, ὃ ἐπιστάμεθα μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν· ἄρα ἐξ ἀνάγκης εἶνε τὸ ἐπιστητὸν ἀίδιον ἄρα· διότι τὰ ἐξ ἀνάγκης ὄντα ἀπλῶς πάντα αἰδία καὶ τὰ αἰδία ἀγέννητα καὶ ἀφθαρτα, τουτέστι γνωρίζει ὄριον τῆς ἐπιστήμης.

Ἐπι πᾶσα, λέγει, ἐπιστήμη διδακτὴ καὶ τὸ ἐπιστητὸν μαθητόν· πᾶσα δὲ διδασκαλία ἐκ προγινωσκομένων εἴτε δι' ἐπαγωγῆς εἴτε συλλογισμῶ ἢ ἀπαγωγῆς· καὶ ἡ μὲν ἐπαγωγή εἶνε ἀρχὴ καὶ φέρει εἰς τὸ καθ' ὅλου· ὁ δὲ συλλογισμὸς ἐκ τῶν καθ' ὅλου· ἄρα καὶ ἐν τῷ συλλογισμῶ εἶνε ἀρχαὶ δεδομένοι, περὶ ὧν δὲν ὑπάρχει συλλογισμὸς· ἄρα ἐπαγωγή τις καὶ ἐνταῦθα· ὅταν τις πιστεύῃ καὶ παραδέχῃται καὶ οὕτω γνώριμοι ὧσιν αὐτῷ αἱ ἀρχαί, τότε ἐπίσταται· τουτέστι γινώσκει ν' ἀναφέρῃ τὴν ἀλήθειαν τοῦ συμπεράσματος εἰς προκειμένας προτάσεις, τὴν μείζονα καὶ ἐλάσσονα, ὧν, εἰπομεν, τὴν ἀλήθειαν παραδέχεται πίστει· ἄλλως ἂν μὴ τι γινώσκῃ μᾶλλον ἢ ὅ,τι τὸ συμπεράσμα λέγει, θὰ ἔχη τὴν γνώσιν κατὰ συμβεβηκός, θὰ γνωρίζῃ τὸ ὅτι, οὐχὶ καὶ τὸ διότι.

Οὕτως ὀρίζει τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν, ὡς τὸ μὴ ἐνδέχεσθαι ἄλλως ἔχειν, περὶ ἧς ἐν τοῖς ἠθικοῖς βεβαίως δὲν πρόκειται.

Τὸ δὲ ἐνδεχόμενον ἄλλως ἔχειν ὑποδιαίρει εἰς ποιητὸν καὶ πρακτὸν· καὶ διακρίνει ποιήσιν καὶ πράξιν. Διαφέρει, λέγει, ἡ μετὰ λόγου ἐξις πρακτικὴ τῆς μετὰ λόγου ποιητικῆς ἐξεως καὶ οὔτε ἡ πράξις εἶνε ποιήσις, οὔτε ἡ ποιήσις πράξις. Εἶτα τὴν μετὰ λόγου ἀληθοῦς ποιητικὴν ἐξὶν ταυτίξει τῇ τέχνῃ, καθόσον οὐδεμία τέχνη ὑπάρχει, ἧτις δὲν εἶνε μετὰ λόγου ποιητικὴ ἐξις. Ἡ δὲ τέχνη πᾶσα παραγωγικὴ καὶ περὶ γένεσιν τῶν ἐνδεχομένων καὶ ὄσων ἢ ἀρχὴ τῆς γενέσεως κείται ἐν τῷ ποιῶντι καὶ μὴ ἐν τῷ ποιουμένῳ· διότι ἡ τέχνη οὔτε τῶν ἐξ ἀνάγκης ὄντων ἢ γινομένων εἶνε οὔτε τῶν φυσικῶν. Ἡ τέχνη λοιπὸν εἶνε προῖον ποιήσεως, ἀλλ' οὐ πράξεως. Ὅρισας οὕτω τὴν τε ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, τὴν μὲν περὶ τὸ ἐπιστητὸν, τὴν δὲ περὶ τὸ ποιητὸν ἢ ποιήσιν, διέρχεται τὰς ὑπολειπομένας τρεῖς διανοητικὰς περὶ τὴν πράξιν ἀρετάς, τὴν φρόνησιν, τὴν σοφίαν καὶ τὸν νοῦν.

Καὶ πρῶτον περὶ τῆς φρονήσεως· φρονίμους λέγομεν τοὺς δυναμένους καλῶς νὰ βουλευώνται περὶ τὰ ἑαυτοῖς ἀγαθὰ καὶ συμφέροντα, μάλιστα τὰ γενικά, τὰ πρὸς τὸ εὖ ζῆν καὶ τὴν εὐδαιμονίαν· φρόνιμος ὁ βουλευτικός, ὃς ἂν εὖ λογίσσῃται πρὸς τέλος τι σπουδαίου καὶ δι'

ἴσα τέχνη δὲν ὑπάρχει. Ἀλλὰ περὶ τίνων βουλεύεται τις; Οὐδείς βουλεύεται περὶ τῶν ἀδυνάτων ἄλλως ἔχειν, οὐδὲ περὶ τῶν μὴ ἐνδεχομένων νὰ πράξῃ. Ὅθεν ἡ φρόνησις, λέγει, δὲν εἶνε οὔτε ἐπιστήμη οὔτε τέχνη. Ἡ φρόνησις ἄρα ὑπολείπεται νὰ εἶνε ἐξίς ἀληθῆς μετὰ λόγου πρακτικὴ περὶ τὰ ἀγαθὰ καὶ κακὰ τοῦ ἀνθρώπου. Λέγει δὲ φρονίμους μάλιστα τοὺς οικονομικούς καὶ πολιτικούς, τοὺς δυναμένους νὰ θεωρῶσι τὰ ἑαυτοῖς ἀγαθὰ καὶ τὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐντεῦθεν καὶ σωφροσύνη καλεῖται ἡ σώζουσα τὴν φρόνησιν, τὸ μὴ ἥττον γίνεσθαι τῶν ἡδονῶν καὶ τῆς λύπης περὶ τὰ πρακτά· διότι ἡ ἡδονὴ καὶ ἡ λύπη ἐνῶ δὲν διασφείρει τινὰς θεωρητικὰς ἐννοίας, οἷον ὅτι τὸ τρίγωνον ἴσον δύσιν ὀρθαῖς γωνίαις, ἐπηρεάζει καὶ καταστρέφει τὰς περὶ τὸ πρακτὸν διὰ τί; διότι ἡ ἀρχὴ τῶν πρακτῶν εἶνε τὸ οὐ ἔνεκα τὰ πρακτά, δηλαδὴ ὁ σκοπός· εἰς δὲ τὸν διεσθαρμένον ὑπὸ ἡδονῆς ἢ λύπης ὡς περ ἐσκοτισμένον δὲν θὰ φανῇ εὐθύς ἡ ἀρχὴ οὔτε ὅ,τι δεόν νὰ πράξῃ τοῦτου τοῦ τέλους ἔνεκα οὔτε ὅτι διὰ τοῦτο πρέπει νὰ αἰρῆται πάντα καὶ νὰ πράττῃ· ἐπειδὴ ἡ κακία εἶνε φθαρτικὴ ἀρχῆς ὥστε ἀναγκαιῶς ἡ φρόνησις εἶνε ἐξίς ἀληθῆς μετὰ λόγου πρακτικὴ περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἀγαθὰ. Ἐπειτα λέγει ὅτι ἐπειδὴ τῆς τέχνης ὑπάρχουσι βαθμοὶ τελειότητος, διὰ τοῦτο τέχνης ὀρίζεται ἀρετὴ τῆς φρονήσεως ὁμως οὐχί· διότι ἡ φρόνησις μία ἐστίν, αὐτὸ τοῦτο ἀρετὴ, καὶ ἀρετὴ τοῦ δοξαστικοῦ, τοῦ ὀρθῶς δοξάζειν περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἄλλως ἔχειν.

Μετὰ ταῦτα ὀρίζει τί εἶνε νοῦς, εἴτα ποιεῖται λόγον περὶ σοφίας. Λέγει δὲ νοῦν τὸν ἐποπτικὸν ἐκείνον νοῦν, δι' οὗ νοοῦμεν τὰς ἀναποδείκτους ἀρχάς, ἀφ' ὧν πίστει παραδεικτῶν γενομένων πᾶσα ἀπόδειξις καὶ πᾶσα ἐπιστήμη· τίθησιν ἄρα τὸν νοῦν τοῦτον ἀνώτερον καὶ τῆς ἐπιστήμης· διότι τὸ ἐπιστητὸν ἀποδεικτόν.

Περὶ σοφίας ἀποφαίνεται ὅτι εἶνε ἡ ἀκριβεστάτη τῶν ἐπιστημῶν· ὡς καὶ ἐν ταῖς τέχναις ὁ ἀκριβέστατος καὶ ἐξοχος καλεῖται σοφός, οἷον ὁ Φειδίας λέγεται λιθουργὸς σοφός καὶ ὁ Πολύλειτος ἀνδριαντοποιὸς σοφός. Ἐντεῦθεν συνάγει ὅτι ὁ σοφός δεόν μὴ μόνον τὰ ἐκ τῶν ἀρχῶν νὰ γινώσκῃ συμπεράσματα, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς ἀρχάς ν' ἀληθεύῃ, νὰ ὁρμάται δηλονότι ἀπ' ἀληθῶν ἀρχῶν· καὶ ὅτι ἡ σοφία εἶνε νοῦς καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐπιστήμη τῶν θειοτάτων ἐν τῇ φύσει, καὶ ὡσπερ κεφαλὴ πρὸς πᾶσαν ἄλλην γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην. Οὕτω λοι-

πὸν τὸν νοῦν, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν σοφίαν συνεννοεῖ εἰς τὴν καθαρὰν διάνοιαν. Διὸ καὶ Θαλῆν καὶ Ἀναξαγόραν, ὅς ἐκλήθη Νοῦς, καλοῦσι σοφούς, οὐχὶ δὲ φρονίμους, ὡς ἀγνοοῦντας τὰ ἑαυτοῖς συμφέροντα. Εἰς τὴν τριάδα ταύτην τῆς διανοίας ἀνακτέον καὶ τὰς καθαρὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, τὴν Ἀστρονομίαν, τὴν Λογικὴν, τὴν Μεταφυσικὴν.

Τὴν περὶ τὰ ἀνθρώπινα ἰδίᾳ διανοουμένην διάνοιαν καλεῖ φρόνησιν ἢ πολιτικὴν ἐπιστήμην, ἣν καὶ σπουδαιοτάτην νομίζει, ἐπειδὴ τὸ ἄριστον τῶν ἐν τῷ κόσμῳ εἶνε ὁ ἀνθρώπος. Ἀλλ' ἡ φρόνησις ἔχει καὶ κατώτερον βαθμὸν καὶ ἴδιον φρονίμου εἶνε τὸ εὖ θεωρεῖν τὰ περὶ ἑαυτὸν ἕκαστα, ὡς καὶ ἡμεῖς τὸν τοιοῦτον λέγομεν φρονίμον ἀνθρώπον.

Εἴτα τὴν πολιτικὴν ἐπιστήμην διαιρεῖ εἰς νομοθετικὴν καὶ εἰς τὴν ἰδίως πολιτικὴν τὴν περὶ τὰ καθ' ἕκαστα· διότι ἡ φρόνησις δὲν εἶνε μόνον τῶν καθ' ὅλου, ἀλλὰ δεόν νὰ γνωρίζῃ καὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Διὰ τοῦτο οἱ νέοι γεωμετρικοί μὲν καὶ μαθηματικοὶ γίνονται καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ φρονίμοι ὄχι· διότι ἐλλείπει αὐτοῖς ἡ ἐμπειρία, ἡ τῶν καθ' ἕκαστα γνῶσις. Ἐπειδὴ δὲ τὴν φρόνησιν θεωρεῖ γνῶσιν τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τοῦ ἐσχάτου, διότι τὸ πρακτὸν εἶνε τὸ ἐσχάτον, ἀντιτίθησιν αὐτὴν τῷ νῶ· διότι ἐπαναλαμβάνει ὅτι ὁ μὲν νοῦς εἶνε τῶν ὄρων, ἢ τῶν ἀρχῶν, ὧν δὲν ὑπάρχει λόγος· ἡ δὲ φρόνησις τοῦ ἐσχάτου, οὐ δὲν ὑπάρχει ἐπιστήμη, ἀλλ' αἴσθησις.

Εἴτα παρατάσσει εἰς τὴν φρόνησιν πρῶτον τὴν εὐβουλίαν, ἥτοι ὀρθότητα βουλῆς καὶ ἀγαθοῦ ἐπιτευκτικὴν. Ἔστι δὲ εὐβουλία γενικὴ καὶ εὐβουλία μερικὴ· ἡ μὲν σκοποῦσα τὸ ἐσχάτον καὶ τελειότατον τέλος, τὴν εὐδαιμονίαν, ἡ δὲ μερικὴ, ἣτις φέρει εἰς μερικὸν τι τέλος ὃ δὲν εἶνε μὲν τὸ ἐσχάτον, ἀγεί ὁμως εἰς τὸ ἐσχάτον τέλος· διαφέρει δὲ ἡ εὐβουλία τῆς ἀγχίνουσις, ὡς μερικὸν τι· διότι ἡ ἀγχίνουσις εἶνε τίς εὐστοχία· ὁμοίως καὶ τῆς δόξης διαφέρει· διότι δόξα εἶνε κατάφασις τις, ἐνῶ ὁ βουλευόμενος ἐάν τε εὖ, ἐάν τε κακῶς βουλευῆται, ζητεῖ τι.

Μετὰ ταῦτα μέρος τι φρονήσεως ὀρίζεται καὶ ἡ σύνεσις, ἣν θεωρεῖ κριτικὴν μόνον δύναμιν τοῦ πνεύματος εἰς ὅσα ἡ φρόνησις ἐπιτάσσει τὸ τί δεῖ πράττειν ἢ μὴ πράττειν. Καθὼς τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι, ὅταν ἡ μάθησις εἶνε ἐπιστημονικὴ, οὕτω σύνεσις εἶνε τὸ κρίνειν περὶ τῶν τῆς φρονήσεως καὶ κρίνειν καλῶς ἄλλου λέγοντος. Εἴτα λέγει περὶ γνῶσεως βρα-

χέα, ὅτι γνώμη εἶνε ἡ τοῦ ἐπεικοῦς ὀρθή κρίσις· διὰ τοῦτο δὲ καὶ λέγεται ὁ ἐπεικὴς συγγνώμων καὶ συγγνωμονικὸς καὶ ἡ συγγνώμη εἶνε γνώμη κριτικὴ τοῦ ἐπεικοῦς ὀρθή, ὅ ἐστιν ἀληθής.

Συνάπτει δ' ἔπειτα τὰς διανοητικὰς ταύτας ἕξεις ὡς εἰς ταῦτόν τεινούσας· διότι τοὺς αὐτοὺς λέγομεν φρονίμους καὶ συνετοὺς καὶ ὅτι ἔχουσι γνώμην καὶ νοῦν ἤδη· καὶ ἐξηγεῖ τοῦτο ὡς ἕξης. Πᾶσαι αὐταὶ ἀνοητικαὶ δυνάμεις εἶνε τῶν ἐσχάτων καὶ τῶν καθ' ἕκαστα· εἶνε δὲ ἀπαντὰ τὰ πρακτὰ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἐσχάτων· ὁ φρονίμος λοιπὸν δεόν νὰ γνωρίζῃ αὐτὰ καὶ ἡ σύνεσις δὲ καὶ ἡ γνώμη εἶνε περὶ τὰ πρακτὰ· τὰ δὲ πρακτὰ εἶνε ἐσχάτα. Ἀλλὰ καὶ ὁ νοῦς εἶνε τῶν ἐσχάτων ἐπ' ἀμφοτέρα, ἦτοι τῶν ἐσχάτων ἀνιούσης τῆς κλίμακος καὶ κατιούσης· καὶ δὴ τῶν πρώτων ὄρων καὶ τῶν ἐσχάτων νοῦς ὑπάρχει καὶ οὐ λόγος, ὅχι ἀποδείξεις ἢ ὁρισμὸς· τοὺς πρώτους ὄρους καὶ τοὺς ἐσχάτους νοοῦμεν, ἀλλὰ τὸν λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν δὲν γνωρίζομεν. Καὶ ὁ μὲν νοῦς κατὰ τὰς ἀποδείξεις εἶνε τὸ νοεῖν τοὺς ἀκινήτους ὄρους καὶ πρώτους· ὁ δὲ νοῦς ἐν τοῖς πρακτοῖς τὸ νοεῖν τὸν ἐσχάτον καὶ ἐνδεχόμενον ὄρον καὶ τὸν ὄρον τῆς ἐτέρας προτάσεως, τῆς μερικῆς· ἐννοητέον δ' ἐνταῦθα τὰς προτάσεις τοῦ συλλογισμοῦ· αἱ ἀρχαὶ τοῦ τέλους (τοῦ οὐ ἔνεκα) εἶνε αὐταὶ, ἦτοι τὰ ἐσχάτα, ἐξ ὧν ἐσχάτων καὶ καθ' ἕκαστα γίνεται τὸ καθ' ὅλου· ἡ αἰσθησις λοιπὸν καὶ τούτων τῶν ἐσχάτων εἶνε νοῦς. Ἄρα νοῦς θεωρητικὸς καὶ νοῦς πρακτικὸς, διότι νοῦς εἶνε ἀρχὴ καὶ τέλος· τῶν πρώτων ἀρχῶν γνώσις εἶνε νοῦς θεωρητικὸς· γνώσις δὲ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ ἐν αἰσθήσει νοῦς πρακτικὸς.

Διὰ ταῦτα δοκοῦσι πάντα ταῦτα τ' ἀνωτέρω ὅτι εἶνε φυσικά, ἐνῶ φύσει σοφὸς οὐδεὶς ἔχει τις ὁμῶς φύσει γνώμην καὶ σύνεσιν καὶ νοῦν. Ἐντεῦθεν συμφωνοῦσι καὶ πρὸς τὰς ἡλικίας, ὅτι ἡ ἡλικία αὐτὴ ἔχει νοῦν καὶ γνώμην, ὥστε δεόν νὰ προσέχωμεν εἰς τῶν ἐμπείρων καὶ πρεσβυτέρων ὡς φρονίμων καὶ τὰς ἀναποδείκτους κρίσεις καὶ δοξασίας οὐχ ἦττον ἢ εἰς τὰς ἀποδείξεις· διότι ἔχουσι τὸ ὅμμα τῆς ἐμπειρίας.

Μετὰ ταῦτα ἐξετάζει, εἰς τί εἶνε χρήσιμοι αἱ πνευματικαὶ αὐταὶ δυνάμεις. Ἡ σοφία, λέγει, δὲν εἶνε θεωρία ἐκείνων, ἐξ ὧν ἡ εὐδαιμονία τοῦ ἀνθρώπου· διότι δὲν εἶναι θεωρία οὐδεμιᾶς γενέσεως καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ πράξεως θεωρητικὴ. Ἡ δὲ φρόνησις εἶνε μὲν θεωρητικὴ

τῆς πράξεως· ἀλλ' ἐπειδὴ φρόνησις εἶνε ἡ περὶ τὰ δίκαια καὶ καλὰ καὶ ἀγαθὰ τῷ ἀνθρώπῳ θεωρία, ταῦτα δὲ εἶνε ἔργα τοῦ ἀγαθοῦ ἐξ ἕξεως ἀνδρός, καὶ ἐπειδὴ διὰ τῆς γνώσεως αὐτῶν δὲν γινόμεθα πρακτικώτεροι, ἀφοῦ αἱ ἀρεταὶ εἶνε ἕξεις, διὰ τοῦτο τί χρειάζεται καὶ αὐτὴ πρὸς τὴν ἀρετὴν; οὔτε εἰς τοὺς σπουδαίους θὰ ἦτο χρήσιμος οὔτε εἰς τοὺς μὴ.

Λύει δὲ τὰς ἀπορίας ταύτας ὧδε. Πρῶτον μὲν ἐπειδὴ εἶνε ἀρεταὶ διανοητικαὶ, ἀναγκαῖον ἦτο καὶ αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς νὰ ζητῶμεν, τὴν μὲν σοφίαν ὡς ἀρετὴν τοῦ θεωρητικοῦ τῆς ψυχῆς, τὴν δὲ ὡς ἀρετὴν τοῦ πρακτικοῦ ἢ λογιστικοῦ, καὶ ἂν εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλου (ἢ σοφία καὶ ἡ φρόνησις). Καὶ ὁμῶς συντελοῦσιν, ὡς ἡ ὑγεία εἰς τὰς πράξεις τὰς ὑγιεινάς· διότι ἡ σοφία π. χ. μέρος οὖσα τῆς ὅλης ἀρετῆς διὰ τῆς ἕξεως καὶ τῆς ἐνεργείας ποιεῖ εὐδαιμόνα τὸν ἔχοντα αὐτήν· αἱ δὲ πράξεις αἱ ἠθικαὶ κατορθοῦνται κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν· πῶς; ἡ μὲν ἠθικὴ ἀρετὴ τίθησι τὸν σκοπὸν ὀρθόν· ἡ δὲ φρόνησις, τουτέστιν ἡ διανοητικὴ ἀρετὴ, εὐρίσκει τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Ἐπειτα· ἐπειδὴ καὶ ἂν ἡ πράξις εἶνε καλὴ καὶ δίκαια καὶ ἐάν τις τὰ ὑπὸ τῶν νόμων τεταγμένα ποιῇ ἢ ἄκων ἢ δι' ἄγνοιαν ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν καὶ μὴ δι' αὐτὰ ταῦτα, οὔτε ἡ πράξις εἶνε ἔτι ἀγαθὴ οὔτε ὁ πράττων ἀγαθός, ἂν καὶ πράττει ὅσα δεῖ καὶ ὅσα ὁ σπουδαῖος· διότι χρειάζεται προαίρεσις ἀγαθὴ καὶ τὸ πράττειν ταῦτα ἔνεκα αὐτῶν τῶν πραττομένων, ἵνα ἡ πράξις ἢ ἀγαθὴ καὶ ἀγαθός ὁ πράττων. Αὐτὴν λοιπὸν τὴν προαίρεσιν, τὸ ἀληθὲς γνῶρισμα τοῦ ἀγαθοῦ, ἡ φρόνησις, ἡ διανοητικὴ ἀρετὴ, ποιεῖ ὀρθήν, ἡγοῦν ἀληθῆ ἐν αὐτοσυνειδησίᾳ καὶ ἐλευθερίᾳ.

Ἀλλὰ παρατηρεῖ ἔτι ὅτι ἡ φρόνησις αὐτὴ, ἡ ἀρετὴ ἢ φωτίζουσα τὴν προαίρεσιν (βούλησιν), δὲν εἶνε ἡ διάνοια· πρὸς ἐκφανσιν καὶ πραγμάτωσιν αὐτῆς χρειάζεται ἕτερας δυνάμεως, ἵνα τὸ νοηθέν καὶ προαιρεθέν τεθῇ εἰς ἐνέργειαν· τὴν ἕτεραν ταύτην δύναμιν καλεῖ δεινότητα. Ἡ δύναμις αὕτη εἶνε τοιαύτη, ὥστε τὰ πρὸς τὸν ὑποτεθέντα σκοπὸν συντείνοντα νὰ δύναται νὰ πράττῃ καὶ νὰ ἐπιτύχῃ. Καὶ τότε ἂν μὲν ὁ σκοπὸς εἶνε καλός, ἐπαινετὴ ἡ δύναμις αὕτη· ἂν δὲ φαῦλος, πανουργία. Δεινότης λοιπὸν εἶνε ἡ περὶ τὸ κατορθοῦν τὸν σκοπὸν πρακτικὴ ἱκανότης· ἡ δεινότης αὕτη εἶνε τὸ τῶν Γάλλων *vouloir c'est pouvoir*.

Ἡ φρόνησις δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν δεινότητα, ἀλλὰ καὶ δὲν ὑπάρχει ἄνευ τῆς δυνάμεως

ταύτης· τούτο σημαίνει ὅτι φρόνησις ἂν μὴ ἔχη τὴν δύναμιν τὴν πρακτικὴν ταύτην, οὐδὲν εἶνε. Λαμβάνει δὲ ἡ ψυχὴ τὴν ἐξίν τῆς φρονήσεως οὐχὶ δίχως τῆς ἀρετῆς· διότι ἡ μοχθηρὴ διαστρέφει τὰς πρακτικὰς ἀρχὰς καὶ σκοτίζει αὐτάς, ὥστε νὰ μὴ φαίνωνται. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι ἀδύνατον νὰ εἶνέ τις φρόνιμος, μὴ ὦν ἀγαθός.

Ἐπανέρχεται μετὰ τὴν μακρὰν ταύτην περὶ τῶν διανοητικῶν ἀρετῶν θεωρίαν εἰς τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν καὶ διακρίνει ταύτης φυσικὴν ἀρετὴν καὶ κυρίαν ἀρετὴν ἠθικὴν. Στηρίζει δὲ τὴν διαίρεσιν ταύτην εἰς τὸ ὅτι πᾶσιν ἕκαστα τῶν ἠθικῶν ὑπάρχουσι πως, οἷον δίκαιοι καὶ σωφρονικοὶ καὶ ἀνδρείοι καὶ ἐλευθέριοι καὶ φιλόξενοι καὶ τᾶλλα ἐσμὲν εὐθὺς ἐκ γενετῆς. Ἄλλ' ἡ ἠθικὴ ζητεῖ ἄλλο τι, τὸ νὰ εἶνέ τις κυρίως ἀγαθός, αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ νὰ ὑπάρχουσι κατ' ἄλλον τρόπον, μετ' αὐτοσυνηθσίας καὶ ἐλευθέρως προαιρέσεως· διότι καὶ ἐν τοῖς παιδίοις καὶ ζώοις ὑπάρχουσιν αἱ φυσικαὶ ἐξεις, πλὴν ἄνευ νοῦ.

Ἐάν λοιπὸν προσλάβωσι νοῦν, τότε διαφέρουσιν, εἰ καὶ ἡ ἀγαθὴ ἐξίς εἶνε ὁμοία τῇ φυσικῇ· ὥστε ἡ κυρία ἀρετὴ δὲν γίνεται ἄνευ φρονήσεως.

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω διαίρεσιν τῆς ἀρετῆς εἰς φυσικὴν ἀρετὴν καὶ κυρίαν ἀρετὴν ἐξελέγχει καὶ τὴν γνώμην τοῦ Σωκράτους καὶ τῶν ἄλλων τῶν φασκόντων ὅτι πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ εἶνε φρονήσεις, λέγων ὅτι τούτο μὲν δὲν εἶνε ὀρθόν, ἀληθές ὁμως ὅτι ἀρετὴ κυρία δὲν ὑπάρχει ἄνευ φρονήσεως, ἤτοι ἄνευ τοῦ ὀρθοῦ λόγου· ὀρθὸς δὲ λόγος εἶνε ἐνταῦθα ὁ κατὰ τὴν φρόνησιν.

Οὕτω πορίζεται τὸν ἐξῆς πλήρη ὀρισμὸν τῆς κυρίας ἀρετῆς: ἀρετὴ ἐστὶν οὐ μόνον ἡ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐξίς. Τούτο δηλοῖ καθ' ἡμᾶς ὅτι ἡ πρᾶξις εἶνε ἐνάρετος, ὅτε οὐ μόνον συμφωνεῖ πρὸς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ τὴν φρόνησιν, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτοσυνηθσίας πράττεται. Δείκνυσι δὲ τὴν διαφορὰν αὐτοῦ πρὸς τὸν Σωκράτην, ὅτι ὁ μὲν Σωκράτης ἔλεγε τὰς ἀρετάς ὅτι εἶνε λόγοι· διότι ἔλεγεν ὅτι εἶνε ἐπιστήμαι· αὐτὸς δὲ λέγει τὰς ἀρετάς μετὰ λόγου, ἤτοι ἐξεις ἀγαθὰς διὰ τοῦ λόγου πεφωτισμένας. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνέ τις ἀγαθός κυρίως οὐδὲ ἡ προαιρέσις ὀρθὴ ἄνευ φρονήσεως· ἀλλ' οὐδὲ φρόνιμος ἄνευ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς· διότι ἡ μὲν ἀρετὴ ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπε, τίθησι τὸ τέλος, ἡ δὲ φρόνησις ποιεῖ νὰ πράττωμεν τὰ πρὸς τὸ τέλος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ φρόνησις εἶνε

μία, ἀμα τῇ φρονήσει θὰ ὑπάρχωσι πᾶσαι αἱ ἀρεταί· ἐνῶ τὰς φυσικὰς ἀρετάς ἐνδέχεται ἐνίας μὲν νὰ ἔχη τις, ἄλλας δὲ ὄχι. Ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ γίνεται λόγος περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας, περὶ ἡδονῆς καὶ λύπης, ἐρευνῶν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν θεωρίαν, εἰ αἱ ἀρεταὶ εἰσὶν ἐπιστήμαι.

Διερευνήσας καὶ ἐκθεῖς ἐν τοῖς προηγουμένοις τὰς διανοητικὰς ἀρετάς ἢ τελειότητας, τέχνην, ἐπιστήμην, σοφίαν, φρόνησιν καὶ νοῦν, μεταβαίνει εἰς τὸ περὶ ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας κυρίως, ἐν ᾧ ἀπτεται τοῦ ζητήματος: πῶς ἐπιστάμενός τις πράττει παρ' ὃ ἐπίσταται. Τὸ ζήτημα τοῦτο προβάλλει καὶ ὁ Εὐριπίδης ἐν οἷς λέγει: Οἶδα μὲν ἃ μέλλω πράττειν κακὰ, θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων. Καὶ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ ὑποδηλοῖ λέγων: οὐ ποιῶ ὃ θέλω ἀγαθόν· ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράσσω.

Ἐπὶ τῆς ἀπορίας ταύτης ὁ Σωκράτης καὶ οἱ Σωκρατικοὶ ἔλεγον, ὅτι δι' ἄγνοιαν ὁ ἀκρατὴς εἶνε ἀκρατὴς· διότι ἐπιστήμη ἐνοβοῦσε τῷ ἀνθρώπῳ οὐδὲν ἄλλο ἐπικρατεῖ· ὡς ἔλεγε καὶ τὰς ἀρετάς ἐπιστήμας, ἤτοι γνώσεις βεβαίας.

Ἄλλὰ παρατηρεῖ πρῶτον ὅτι ὁ λόγος οὗτος ἐναντιοῦται ἐναργῶς εἰς τὰ φαινόμενα· ἡμεῖς βλέπομεν ἐνίοτε φρονίμους ἀνθρώπους καὶ εἰδότης καὶ ὁμως ἀκρατεῖς εἴτε ἐπιθυμιῶν εἴτε ὀργῆς εἴτε ἄλλης οἰασδῆποτε ὀρμῆς. Πόθεν προέρχεται τοῦτο; τί τὸ αἷτιον; Ἴσως εἰδότες τι οὐκ ἴσασιν τὸ τί τοῦτο ἐντελῶς καὶ ἀκριβῶς; Ἄν δι' ἄγνοιαν τινα ἡ ἀκρασία, ἐρευνήσωμεν τίς ἡ ἄγνοια αὕτη· διότι εἶνε φανερόν ὅτι ὁ ἀκρατὴς πρὶν καταληφθῆ ὑπὸ τῆς ὀρμῆς ἢ τῆς ἡδονῆς δὲν φρονεῖ ὅτι δεόν νὰ πράττῃ ἃ πράττει.

Πρὸς ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου τούτου, τινές, λέγει, διακρίνουσιν ἐπιστήμην καὶ δόξαν, γνώσιν διὰ συλλογισμοῦ καὶ ἀπλὴν παράστασιν· καὶ παραδέχονται ὅτι τῆς μὲν ἐπιστήμης τὸ κράτος ἐπὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ βουλευτικοῦ αὐτῆς εἶνε ἀνώτατον καὶ οὐδεὶς πράττει παρ' ὃ ἐπίσταται· ἡ δὲ δόξα ὅτι δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν ἰσχύον, ὥστε πράττει τις καὶ παρὰ τὸ δόξαν αὐτῷ βέλτιον ἢ ἀγαθόν· ὅτι πως τὸ δοκοῦν δὲν εἶνε βεβαία καὶ ἀσάλευτος γνώσις· ὅτι ὁ ἀκρατὴς ἄρα κρατεῖται ὑπὸ τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν παθῶν ἔχων οὐχὶ ἐπιστήμην, ἀλλὰ δόξαν.

Πρὶν ἢ προβῆ εἰς τὴν λύσιν τῆς ἀπορίας καὶ εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ἀνωτέρω γνώμης, δεικνύει

τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐγκρατοῦς καὶ ἀκρατοῦς εἰς τοὺς ὅρους τί, πῶς καὶ περὶ ποῖα, οἷον εἰ οἱ ἐγκρατεῖς καὶ ἀκρατεῖς εἰδότες εἶνε τοιοῦτοι ἢ οὐκ εἰδότες· δεύτερον ἐὰν εἰδότες εἶνε τοιοῦτοι, πῶς εἰδότες· καὶ τέλος περὶ ποῖα εἶγε οἱ ἀκρατεῖς ἀκρατεῖς, περὶ πᾶσαν ἡδονὴν καὶ λύπην ἢ περὶ τινὰς ὠρισμένας εἶνε τοιοῦτοι.

Μετὰ τινὰς ἄλλας παρατηρήσεις καὶ ἀπορίας ἀρχόμενος τῆς ἐρευνῆς ἀποφαίνεται πρῶτον ὅτι ὁ ἀπλῶς ἀκρατής, ἦτοι ὁ κυρίως ἀκρατής, εἶνε τοιοῦτος περὶ ὅσα καὶ ὁ ἀκόλαστος, ἦτοι περὶ τὰς ἡδονάς, τὸ περὶ ἅπαντα· ἀλλ' ὅτι ὁ ἀκρατής διαφέρει τοῦ ἀκολάστου, καθότι ὁ μὲν ἀκόλαστος ἀγεται πρὸς τὸ ἡδὺ ἐκ προαιρέσεως, φρονῶν ὅτι αἰεὶ δεῖον νὰ ἐπιδιώκῃ τὸ παρὸν ἡδὺ, ἐνῶ τὸναντίον ὁ ἀκρατής δὲν φρονεῖ μὲν καλὸν τὸ ἐπιδιώκειν αἰεὶ τὸ ἡδὺ τοῦτο, τὸ ἐπιδιώκει ὁμως· ἐξάγεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἀκρατής εἰδώς εἶνε ἀκρατής.

Τεθέντος λοιπὸν ὅτι οἱ ἀκρατεῖς εἰδότες εἶνε ἀκρατεῖς ἐξετάζει νῦν τὸ πῶς εἰδότες, καὶ εἰ δὲ ἄγνοιαν, τίς ἢ ἄγνοια αὕτη. Ἐνταῦθα πρῶτον ἀναίρει τὴν γνώμην τῶν διακρινόντων ἐπιστήμην καὶ δόξαν καὶ φρονούντων ὅτι οὕτως αἰτιολογεῖται τὸ φαινόμενον τοῦτο. Ἐξελέγγει δὲ ταύτην ὡς ἐξῆς· ἔνιοι καὶ τῶν δοξαζόντων, ἡγουν ἐχόντων παραστάσεις καὶ ἐννοίας, δὲν διστάζουσι ποσῶς περὶ τῆς δοξασίας καὶ παραστάσεως, ἣν ἐμόρφωσαν καὶ ἔχουσι· καὶ οἶονται μάλιστα ὅτι γινώσκουσιν ἀκριβῶς τοῦτο, ὃ δοξάζουσι· πιστεύουσι λοιπὸν καὶ οἱ δοξασίαν ἔχοντες ὡς καὶ οἱ ἐπιστάμενοι, ἀφοῦ καὶ ἡ ἐπιστήμη εἰς τὴν πίστιν τελευταῖον στηρίζεται καὶ τὴν βεβαιότητα τὴν λογικὴν καθ' ἑαυτήν, οἱ δὲ δοξάζοντες ἔχουσι καὶ οὗτοι ταύτην τὴν βεβαιότητα ἐν ἑαυτοῖς καὶ δὲν διστάζουσι. Διὰ τί οὗτοι πράττουσι παρὰ τὴν δόξαν αὐτῶν καὶ τὴν βεβαιότητα μᾶλλον ἢ οἱ ἐπιστάμενοι; διὰ τί θὰ διαφέρῃ ἢ δόξα τῆς ἐπιστήμης; Οὕτως ἀναίρει τὴν γνώμην ταύτην· ἐξετάζει δὲ αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ ἐπίστασθαι καὶ εἰδέναι τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πρῶτον διακρίνει γνώσιν γνώσεως· ὑπάρχει γνώσις, λέγει, μόνον θεωρητικὴ καὶ γνώσις θεωρητικὴ ἅμα καὶ πρακτικὴ· ἢ αὕτη τοῦ φιλοσόφου λέξει: ἔχει τις τὸ ἐπίστασθαι καὶ οὐ χρῆται αὐτῷ καὶ ἔχει τις τὸ ἐπίστασθαι καὶ χρῆται αὐτῷ. Καὶ ὁμως κοινῶς καὶ τὸν ἔχοντα μὲν τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν γνώσιν οὐ χρώμενον δέ, λέγομεν ὅτι ἐπίσταται, ὅπως καὶ τὸν ἔχοντα καὶ χρώμενον τῇ ἐπιστήμῃ ἐπίσης λέγομεν ὅτι ἐπίσταται. Ἐὰν

λοιπὸν ὁ ἔχων μόνον τὴν γνώσιν, ἦτοι ὁ εἰδώς, μὴ χρώμενος δὲ ταύτῃ, πράττη ὅσα δὲν πρέπει, οὐδὲν ὑπάρχει τὸ παράδοξον καὶ ἄτοπον· διότι εἰς τοῦ τοιούτου τὸ βουλευτικὸν ἢ γνώσις δὲν ἐπενεργεῖ· δεινὸν θὰ ἦτο, ἂν ὁ ἔχων καὶ χρώμενος τῇ γνώσει ἔπραττεν ἄ μὴ δεῖ.

Πρώτη λοιπὸν ἐξήγησις τῆς ἀπορίας εἶνε αὕτη, ὅτι διαφέρει ἐπίστασθαι ἀπὸ ἐπίστασθαι· ἐπίσταμαι καὶ οὐ χρώμαι τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐπίσταμαι καὶ χρώμαι. Εἶτα διερευνᾷ αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ ἐπίστασθαι γενικῶς. Ἐπίσταμαι, λέγει, σημαίνει γινώσκω τι ἐκ συλλογισμοῦ, συνάγω τι· ἀλλ' ὁ συλλογισμὸς εἶνε καθολικὸς ἢ μερικὸς καὶ ἔχει προτάσεις, ὧν ἡ μὲν καθολικὴ, ἡ δὲ μερικὴ, ἐξ ὧν ἀμφοτέρων τὸ συμπέρασμα, ὅπερ ἐπιβάλλεται εἰς τὴν ψυχὴν καὶ ἔχει κράτος. Ἐὰν τις λοιπὸν ἔχη μὲν ἀμφοτέρας, χρῆται δὲ τῇ καθ' ὅλου καὶ μὴ τῇ μερικῇ, ἦτις καὶ ἀνάγεται εἰς τὸ πρακτικόν, τί ἐμποδίζει νὰ πράττῃ παρὰ τὸ τοιοῦτον ἐπίστασθαι· ὡς ἐὰν τις π. χ. εἶπῃ: πάντα τὸν πυρέσσοντα ἐπίσταμαι ὑγιᾶ ποιῆσαι (διὰ τοῦ φαρμάκου τούτου)· ἐὰν δὲ μὴ γινώσκῃ, εἰ ὁ ἀσθενὴς οὗτος (μερικὸν) πυρέσσει, τί ὠφελεῖ ἢ καθολικὴ ἐκείνη γνώσις. (Πᾶς ὁ πυρέσσων ὑγιῆς γίνεται διὰ κινήσεως· ὁ ἀνθρώπος οὗτος πυρέσσει· ἀρα... πρέπει λοιπὸν νὰ γνωρίζῃ ὅτι οὗτος δὲ πυρέσσει καὶ δὲν πάσχει ἄλλο τι).

Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐπὶ τοῦ ἀκρατοῦς τοῦ ἔχοντος τὴν γενικὴν γνώσιν· διότι ἐνδέχεται τις νὰ ἔχη τὴν καθ' ὅλου πρότασιν ὅτι πάντα τὰ τοιαῦτα εἶνε φαῦλα καὶ βλαβερά, ν' ἀγνοῇ δὲ ἐπὶ συγκεκριμένη περιπτώσει ὅτι ταῦτα δὲ εἶνε τὰ φαῦλα· ὥστε οὕτως ἔχων τὴν ἐπιστήμην, οὕτως εἰδώς, διόλου ἄτοπον δὲν εἶνε ν' ἀμαρτάνῃ. αὐτοῦ δὲν δοκεῖ μηδὲν ἄτοπον τὸ οὕτως εἰδέναι τὴν ἐπιστήμην, ὥστε τὴν μείζω πρότασιν ἐπίστασθαι μόνην καὶ τὴν καθ' ὅλου, τὴν δ' ἐλάσσω καὶ ἐπὶ μέρος ἀγνοεῖν καὶ διὰ τοῦτο ἀμαρτάνειν».

Συνάγεται λοιπὸν ὅτι παρὰ τοῖς τοιούτοις ἢ ἀκρασία προέρχεται ἐξ ἀγνοίας καὶ τοιαύτης ἀγνοίας, ἦτοι μονομεροῦς γνώσεως.

Πλὴν τούτου εἶνε δυνατόν, λέγει, καὶ κατ' ἄλλον τρόπον νὰ ἔχη τις τὴν γνώσιν καὶ ἐπιστήμην· πολλάκις βλέπομεν τινὰς ἔχοντας μὲν πλήρη τὴν γνώσιν, μὴ χρώμενους δὲ αὐτῇ. Οἱ τοιοῦτοι ἔχουσι τρόπον τινὰ καὶ δὲν ἔχουσι, ὡς οἱ μεθύοντες καὶ οἱ μαινόμενοι· διότι εἰς τοιαύτην περίπτωσιν κατάστασιν περιέρχονται καὶ οἱ κυριευόμενοι ὑπὸ τῶν παθῶν· ἐπειδὴ ὁ θυμὸς καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀφροδισίων καὶ ἄλλα

τοιαῦτα φανερώς καὶ τὸ σῶμα οὕτω διατιθέασι· παρὰ τισὶ δὲ καὶ μανίας ἐμποιοῦσιν· ὅτι δὲ λέγουσι καὶ προφέρουσι τοὺς φρονίμους λόγους καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς ἐπιστήμης, τοῦτο οὐδὲν σημαίνει· πολλάκις καὶ οἱ μεθύοντες καὶ οἱ μαινόμενοι λέγουσιν ἀποδείξεις καὶ ἀπαγγέλλουσιν ἔπη σοφά, ὡς καὶ οἱ παῖδες οἱ μανθάνοντες πρῶτον ἀνάγνωσιν συνείρῃσι τὰς λέξεις, ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦσιν ἀκριβῆ, ὅπερ ἔρχεται σὺν τῷ χρόνῳ· (—ἐδῶ δεικνύεται βεβαίως τὸ κράτος τοῦ πάθους, καὶ ἡ σύγκρισις πρὸς τοὺς παῖδας δὲν φαίνεται ὀρθή.—) Καὶ οἱ ἀκρατεῖς ἀν λέγωσι λόγους σοφούς καὶ λαμπρούς, δέον νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι λέγουσι τούτους, ὡς οἱ ὑποκριταὶ ἐν τῷ θεάτρῳ, οἱ ὑποκρινόμενοι πρόσωπον βασιλέως ἢ ἀλλοῦ τινός.

Μετὰ ταῦτα ἐπιφέρει καὶ ἄλλην τοῦ φαινομένου ἐξήγησιν, ἣν καὶ καλεῖ μᾶλλον φυσικὴν ἢ μείζων πρότασις ἔστω, λέγει, δόξα, ἡ δὲ ἐλάχιστων περὶ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ αἰσθητῶν. Ὅταν ἐκ τούτων συμπερανθῇ μία κρίσις, ἀνάγκη ἢ ψυχὴ νὰ παραδεχθῇ τὸ συμπέρασμα, νὰ καταφάσκη, ἐπὶ δὲ τῶν πρακτικῶν νὰ πράξῃ εὐθὺς τοῦτο· π. χ. ἐὰν τεθῇ ἡ καθ' ὅλου πρότασις: Παντός γλυκέος γεύεσθαι δεῖ· καὶ ἡ ἐλάχιστων Τοῦτί ἐστι γλυκύ· ἀνάγκη τότε ὁ δυνάμενος καὶ μὴ κωλυόμενος ἀμέσως νὰ πράξῃ τοῦτο, νὰ γευθῇ τούτου. Ἀλλὰ συμβαίνει νὰ ὑπάρχη ἐν ἡμῖν καὶ ἡ ὑπερτέρα ἔννοια, ἡ κωλύουσα γεύεσθαι, (—ὡς ἡ ἐντολὴ καθ' ἡμᾶς, ἡ λέγουσα τῷ ἀνθρώπῳ ἀπὸ τοῦ καρποῦ τούτου μὴ γεύεσθαι—), ἐνεργῆ δὲ ἡ πρότασις: ὅτι πᾶν γλυκὺ ἡδύ, τουτί δὲ γλυκὺ (—ἐν ἐνεργείᾳ ἢ παράστασις αὕτη ἵσταται πρὸ τῆς ψυχῆς—), καὶ τύχη ἐνυπάρχουσα σὺν αὐτῇ τῇ παραστάσει καὶ ἐπιθυμίᾳ, ἥτοι ὄρεξις σωματικῆ· τότε τί συμβαίνει; ἡ μὲν καθ' ὅλου ἐκείνη γνώσις λέγει νὰ φύγωμεν τοῦτο, ἡ δὲ ἐπιθυμία ἄγει εἰς τοῦτο διότι αὕτη δύναται νὰ κινή ἕκαστον τῶν τῆς ψυχῆς μορίων, τὴν φαντασίαν, τὴν αἴσθησιν, τὴν κρίσιν· ὥστε συμβαίνει ὁ ἀκρατὴς ν' ἀκρατεύηται ὑπὸ λόγου τρόπον τινὰ καὶ συλλογισμοῦ, ὅστις αὐτός καθ' αὐτὸν εἶνε ἀληθής, οἷον ὅτι πᾶν γλυκὺ ἡδύ, καὶ τοῦτο γλυκὺ· διὰ τοῦτο καὶ δὲν εἶνε ἐναντία εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον ἢ κρίσιν αὕτη, ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία εἶνε ἡ σκοτίζουσα τὸν ἀνθρώπον καὶ ποιοῦσα μὴ ἀκοῦσαι τὴν καθ' ὅλου ἐκείνην πρότασιν, τὴν κωλύουσαν γεύεσθαι διὰ τοῦτον ἢ δι' ἐκείνον τὸν λόγον.

Τούτου ἕνεκα, λέγει, τὰ ζῶα δὲν λέγομεν ἀκρατῆ, ἐνῶ φέρονται εἰς τὰς ἐπιθυμίας των

ἀκρατῆτως· διότι ταῦτα δὲν ἔχουσι τὴν καθ' ὅλου ιδέαν, τὴν κωλύουσαν γεύεσθαι, ἀλλὰ φαντασίαν μόνον καὶ μνήμην τῶν καθ' ἕκαστα. Καθὼς δὲ ἐν τῷ μεθύοντι καὶ καθεύδοντι, οὕτω καὶ ἐν τῷ ἀκρατεῖ μετὰ τὸ πάθος διαλύεται ἡ ἄγνοια, ἢ πρὸς καιρὸν κατασκοτίσασα αὐτόν, καὶ πάλιν ἐπίσταται· ἐνῶ ἐν τῷ πάθει ὦν τὴν ἐλάχιστων πρότασιν, τὴν κυρίαν τῆς πράξεως, τὴν ὅτι τουτί κακὸν καὶ βλαβερὸν, εἰ καὶ γλυκὺ, ἢ οὐκ ἔχει οὐδαμῶς οὐδ' ἐπίσταται, ἢ οὕτως ἔχει, ὥστε τὸ ἔχειν δὲν εἶνε ἐπίστασθαι, ὡς περὶ οἱ μεθύοντες, οἱ λέγουσιν ἔπη καὶ φράσεις· ἄλλως τε οὐδὲ ἡ ἐλάχιστων πρότασις, αὕτη καθ' ἑαυτὴν, τυγχάνει οὔσα ἐπιστημονικῆ, ὡς περὶ ἡ καθ' ὅλου καὶ μείζων. Οὕτω πως περαινῶν τὴν ἔρευναν ταύτην λέγει ὅτι εἴοικε συμβαίνειν ὁ ἐξήτει Σωκράτης· διότι τὸ πάθος καταλαμβάνει τὴν ψυχὴν οὐχὶ παρούσης τῆς κυρίως εἶναι δοκοῦσης ἐπιστήμης· οὐδ' αὕτη ἡ κυρίως ἐπιστήμη περιέλκεται διὰ τὸ πάθος, ὡς ἐφρόνει ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ τῆς αἰσθητικῆς γνώσεως ὑπαρχούσης, τῆς περὶ τὰ αἰσθητὰ. Ταῦτα περὶ τοῦ ἀκρατοῦς, εἰδότος καὶ μὴ εἰδότος.

Μετὰ ταῦτα λέγει ὅτι οἱ ἐγκρατεῖς καὶ καρτερικοὶ καὶ οἱ ἀκρατεῖς καὶ μαλακοὶ εἰσὶ τοιοῦτοι περὶ τὰς ἡδονὰς καὶ λύπας. Τὰ δὲ ποιοῦντα τὴν ἡδονὴν καὶ λύπην διαίρει εἰς ἀναγκαῖα καὶ εἰς προαιρετὰ μὲν καθ' ἑαυτὰ, ἐπιδεχόμενα δὲ ὑπερβολῆν. Καὶ ἀναγκαῖα μὲν λέγει τὰ σωματικὰ, οἷον τὰ περὶ τὴν τροφήν καὶ λοιπά, εἰς ἃ καὶ ἡ ἀκολασία καὶ ἡ σωφροσύνη ἀναφέρεται· αἰρετὰ δὲ καθ' ἑαυτὰ καὶ μὴ ἀναγκαῖα λέγει τὴν τιμὴν, τὴν νίκην, τὸν πλοῦτον καὶ τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ καὶ ἡδέα. Μετὰ τὴν διαίρεσιν καὶ ὑποδιαίρεσιν ταύτην παρατηρεῖ ὅτι τοὺς περὶ τὰ αἰρετὰ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὑπερβάλλοντας δὲν λέγομεν ἀπλῶς ἀκρατεῖς, ἀλλὰ προστίθεμεν τι τούτων, οἷον χρημάτων ἀκρατεῖς, θυμοῦ ἀκρατεῖς, τιμῆς ἀκρατεῖς· καθ' ὁμοιότητα λοιπὸν λέγομεν τούτους ἀκρατεῖς. Κυρίως ὅμως ἀκρατῆς λέγεται ὁ περὶ τὰς σωματικὰς ἡδονὰς καὶ ἀπολαύσεις, καὶ ἡ περὶ ταύτας ἀκρασία ψέγεται, οὐ μόνον ὡς ἀμαρτήματα, ἀλλ' ὡς κακία τις. Ἀκρατῆς ἄρα ὁ παρὰ τὴν προαίρεσιν καὶ τὴν διάνοιαν τῶν μὲν ἡδέων ἐπιδιώκων τὰς ὑπερβολὰς, φεύγων δὲ τὰ λυπηρὰ, οἷον πείναν, δίψαν, καύσωνα καὶ ψυχὸς καὶ πάντα τὰ περὶ τὴν ἀφῆν καὶ γεῦσιν. Καὶ τούτους πολλάκις ταυτίζομεν πρὸς τὸν ἀκόλαστον καὶ σώφρονα· διότι περὶ τὰς αὐτὰς ἡδονὰς καὶ λύπας ἀναφέρονται καὶ οὗτοι· εἰ καὶ οὐχὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον· διότι οἱ μὲν

ἀκολαστοι προκροῦνται, οἱ δὲ ἀκρατεῖς οὐ προκροῦνται· εἶνε δὲ οἱ ἀκρατεῖς διὰ τοῦτο εὐάστοι, ἐνῶ οἱ ἀκόλαστοι εἶνε ἀνάστοι.

Εἶτα ποιεῖται λόγον περὶ τῶν ἡδέων ἰδίᾳ· ὑπάρχουσιν ἕνα φύσει ἡδέα· ἐξαιρεῖ δὲ τὰ κατὰ θηριωδίαν ἢ κατὰ νοσηματώδεις τινὰς καταστάσεις ἢ ἐξαιρεῖ ἀθλίας· τοὺς δ' οὕτως ἔχοντας οὐδεὶς θὰ εἴπῃ ἀκρατεῖς· διότι πᾶσα ὑπερβάλλουσα κακία καὶ ἀφροσύνη καὶ δειλία καὶ ἀκολασία καὶ χαλεπότης τῶν τοιούτων εἶνε καταστάσεις ἢ θηριωδῆς ἢ νοσηματώδεις· καὶ ὁ φύσει τοιούτος, ὥστε νὰ φοβῆται πάντα, κἄν ψόφον ἀκούσῃ μῦός, εἶνε δειλὸς ζωῶν δειλίαν· ἄλλος δὲ φοβεῖται τὴν γαλῆν ἐκ νοσηματώδους καταστάσεως. Οὕτω καὶ τῶν ἀφρόνων οἱ μὲν ἐκ φύσεως εἶνε ἀλόγιστοι καὶ μόνον τῇ αἰσθήσει ζῶντες, οἱ βλάκες, οἱ δὲ διὰ νόσους. Ὅθεν ἀκρασία καὶ ἐγκράτεια εἶνε μόνον ἢ ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν ἀκολασίαν καὶ σωφροσύνην· ἄλλως λέγεται μόνον κατὰ μεταφορὰν.

Μετὰ τὴν ἐξακρίβωσιν ταύτην τοῦ τί γίνεται ἐν τῇ κυρίως ἀκρασίᾳ καὶ ἐγκρατείᾳ, ἐρευνᾷ τί συμβαίνει ἐν τῇ ἀκρασίᾳ τοῦ θυμοῦ. Ἡ τοῦ θυμοῦ ἀκρασία, λέγει, εἶνε ἥττον αἰσχροῦ ἢ ἡ τῶν ἐπιθυμιῶν· διότι κατὰ ταύτην φαίνεται ὅτι ὁ θυμὸς ἀκούει μὲν κατὰ τι τὸν λόγον, ἀλλὰ παρακούει, ὡς οἱ ταχεῖς ὑπηρεταί, οἵτινες μῶλις ἀκούσωσι τι κέλευσμα παρὰ τοῦ δεσπότου, οἷον τὸ δός μοι—τρέχουσι πρὶν ν' ἀκούσωσι τί νὰ δώσῃ, καὶ εἶτα ἀποτυγχάνουσιν· ὁμοίως καὶ οἱ κύνες ἂν μόνον γείνη τις ψόφος, ὑλακτοῦσι πρὶν παρατηρήσωσιν, ἂν εἶνε φίλος· τοῦτο καὶ ὁ θυμὸς πάσχει διὰ θερμότητα καὶ ταχύτητα τῆς φύσεως ἀμ' ἀκούσας, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τοῦ λόγου ἐπιταχθεὶς· διότι ὁ λόγος ἢ μᾶλλον ἢ παρὰστασις τῷ ἐδήλωσεν, ὅτι ὕβρις ἢ ὀλιγωρία τὸ λεγόμενον αὐτὴν τὴν στιγμήν ἢ γινόμενον πρὸς αὐτόν, καὶ παρευθὺς οὕτος, ὥσπερ συλλογισάμενος, ὅτι δέον ν' ἀποκρούσῃ τὸ τοιοῦτον, εὐθέως ὀργίζεται. Ἡ ἐπιθυμία ὁμοῦς δὲν ἔχει κἀνένα λόγον· ἐάν μόνον εἴπῃ ἢ αἰσθήσῃ, ὅτι τοῦτο ἡδύ, εὐθύς ὀρμᾷ πρὸς ἀπόλαυσιν· ὥστε φαίνεται ὅτι ὁ θυμὸς ἀκολουθεῖ κἄπως τὸν λόγον, ἢ δὲ ἐπιθυμία ὄχι. Ἐπειτα ὁ θυμὸς καὶ ἡ ὀργὴ εἶνε φυσικώτερα τῶν ἐπιθυμιῶν τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων.

Προσέτι ἐπειδὴ οἱ ἐπιθυμώτεροι εἶνε καὶ ἀδικώτεροι, ὁ θυμώδης δὲν εἶνε ἐπιβουλος, ἀλλὰ φανερός, ἐνῶ ἡ ἐπιθυμία ἐπιβουλος· ὥστε αὐτὴ ἢ ἀκρασία τῆς ἐπιθυμίας καὶ ἀδικωτέρα

καὶ αἰσχροτέρα τῆς περὶ τὸν θυμὸν· εἶνε δὲ οὐ μόνον ἀκρασία, ἀλλὰ καὶ κακία πῶς· ἐκτὸς τοῦτου ὁ ὀργιζόμενος δὲν ὑβρίζει· διότι οὐδεὶς ὑβρίζων λυπεῖται, ἀλλ' ἡδεταί, ἐνῶ ὁ ποιῶν τι ἐν ὀργῇ λυπεῖται· καὶ ὀργίζεται τις, διότι ὑβρίζεται ἢ διότι νομίζει ὅτι ὑβρίζεται καὶ ἀποκρούει τὴν ὕβριν.

Χαρακτηρίζων δὲ τὴν ἀκρασίαν τῶν ἐπιθυμιῶν ὡς κακίαν καὶ αἰσχροτέραν τῆς τοῦ θυμοῦ, λέγει ὅτι καὶ τῆς θηριωδίας εἶνε ἀνωτέρα, εἰ καὶ ἡ θηριότης εἶνε φοβερωτέρα· διότι ἐν τῇ θηριωδίᾳ τῶν ζώων δὲν καταστρέφεται ὅ,τι βέλτιστον, ὅπως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ἐπειδὴ ἐν αὐτοῖς δὲν ὑπάρχει τὸ βέλτιστον, ἦτοι ὁ λόγος. Ὅθεν καὶ ἡ σύγκρισις τῆς κακίας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν θηριότητα τῶν ζώων εἶνε, ὡς ἐάν τις παραβάλλῃ ἄψυχον πρὸς ἔμψυχον καὶ ζητῇ πότερον εἶνε κακίον· διότι ἡ φαυλότης τοῦ μὴ ἔχοντος ἀρχὴν, ἦτοι ἐξουσίαν, εἶνε πάντοτε ἀβλαβεστέρα· ὁ δὲ νοῦς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶνε ἀρχὴ· διὰ ταῦτα μυριοπλάσια κακὰ δύναται νὰ κάμῃ κακὸς ἢ θηρίον.

Ὅρισας ἤδη καὶ τὰ φευκτὰ ἦθη, κακίαν, ἀκρασίαν καὶ θηριότητα, ὡς τὰ ἀντίθετα ἢ ἐναντία πάσης διανοητικῆς ἀρετῆς, μεταβαίνει εἰς τὸ ὄγδοον βιβλίον, εἰς τὸ περὶ φιλίας. Ἄλλὰ τίς ὁ λόγος τῆς μεταβάσεως ταύτης καὶ τίς ἡ ἀκολουθία; ὁ φιλόσοφος αἰτιολογῶν πῶς τοῦτο λέγει: ἔστι γὰρ ἡ φιλία δηλονότι ἀρετὴ τις ἢ μετ' ἀρετῆς· ἔτι δὲ ἀναγκαϊότατον εἰς τὸν βίον. Τάσσει λοιπὸν τὴν φιλίαν μετὰ τὰς ῥηθείσας διανοητικὰς ἀρετὰς ὡς ἀρετὴν καὶ αὐτὴν ἢ μετ' ἀρετῆς προσγινομένην καὶ ὡς ἀναγκαϊοτάτην ἐν τῷ βίῳ· διότι πάντες ἔχουσι χρεῖαν φιλίας καὶ φίλων, οἱ μὲν πλούσιοι καὶ ἀρχοντες, ὅπως εὖ ποιῶσι καὶ ὅπως διὰ τῶν φίλων φυλάττωνται καὶ σώζωνται, οἱ δὲ πένητες μόνην καταφυγὴν ἔχουσι τοὺς φίλους, οἱ νέοι, ὅπως ὀδηγῶσιν αὐτούς, οἱ πρεσβύτεροι, ὅπως βοηθῶσι καὶ τὸ ἐλλείπον τῆς πράξεως δι' ἀσθένειαν ἀναπληρώσωσιν· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας, ὅπως ἔχουσι συντρόφους εἰς τὰς καλὰς πράξεις· διότι σὺν τε δὴ ἔρχομένῳ καὶ νοῆσαι καὶ πράξαι δυνατώτεροι· οὕτω καλεῖ τὴν φιλίαν ἀναγκαϊότατον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. Εἶτα παρατηρεῖ ὅτι καὶ φύσει ἐνυπάρχει τῷ γεννήσαντι ἀγάπη πρὸς τὸ γεγεννημένον καὶ οὐ μόνον ἐν ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ ἐν ὀρνέοις μάλιστα καὶ τοῖς πλείστοις τῶν ζώων, πρὸ πάντων δὲ τοῖς ἀνθρώποις. Ὅθεν ἐπαινοῦμεν, λέ-

γει, τοὺς φιλανθρώπους καὶ τὴν φιλανθρωπίαν· μάλιστα δὲ φαίνεται τοῦτο ἐν ταῖς πλάναις καὶ εἰς τὰ ξένα ὅπου οὐκ εἶνε ἀπας ἀνθρώπος ἀνθρώπων ὡς φίλος. Γενικώτερον δὲ διορθῶ, πῶς ἡ φιλία εἰς τὰς πόλεις· συνέχει καὶ ὅτι νομοθετῶν περὶ αὐτὴν μᾶλλον σπουδάζουσιν ἢ περὶ τὴν δικαιοσύνην· διότι ὅπου φιλία καὶ ἀγάπη, ἐκεῖ βεβαίως ἀδικία ἀδύνατος ἀναμείβωλον δὲ ὅτι τὴν φιλίαν ἐννοοῦσιν οἱ νομοθέται, ὅταν συνιστῶσι τὴν ὁμόνοιαν· διότι, λέγει, ὁμοίον τι ἔοικε τῇ φιλίᾳ ἢ ὁμόνοια, τὴν δὲ στάσιν ὡς ἔχθραν καὶ τὸ ἀντίθετον τῆς φιλίας καὶ ὁμονοίας ἐξελαύνουσι τῶν πόλεων· φίλων ὄντων ἐνδὲν δεῖ δικαιοσύνης, ἐνῶ δίκαιοι ὄντες προσδέονται φιλίας, ὥστε βλέπει τις ὅτι ἀνωτέρα καὶ τῆς δικαιοσύνης εἶνε ἡ φιλία, ἢ τοι ἢ ἀγάπη. — Ἀλλὰ ποῦ ἡ ἀρχὴ αὐτῆς, ὡς ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη ἐν τῇ ἀγάπῃ τοῦ ζῶντος Θεοῦ; — Πλὴν δὲ τοῦ ὅτι ἀναγκαῖον χρῆμα ἡ φιλία ἐν τῷ βίῳ εἶνε καὶ καλόν· (— Τὸ καλόν εἶνε ὁ Θεὸς τοῦ ἀρχαίου Ἑλλήνων! —) καὶ ἐν πᾶσιν ἀναζητεῖ ὁ Ἕλληνας τὸ καλόν καὶ ἐπαινετόν· καὶ οἱ φιλόσοφοι, λέγει, ἐπαινοῦνται πρὸς δὲ τούτοις οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες εἶνε καὶ φίλοι οἱ αὐτοί.

Μετὰ ταῦτα ζητεῖται, ἂν εἰς πάντας γίνεται ἡ φιλία ἢ δὲν εἶνε δυνατόν μοχθηροὶ νὰ εἶναι φίλοι καὶ ἂν ὑπάρχη ἐν εἶδος φιλίας ἢ πλείονα. Πρὸς σαφήνισιν τούτου διορίζει τι τὸ φιλητόν· διότι οὐ πᾶν φιλεῖται, ἀλλὰ τὸ ἄξιον φιλίας· τοῦτο δὲ εἶνε τὸ ἀγαθόν, ἢ τὸ ἡδὺ ἢ τὸ χρήσιμον· ἐπειδὴ δὲ χρήσιμον εἶνε τὸ δι' οὗ κατορθοῦται ἀγαθόν τι ἢ ἡδονή, ἔπεται ὅτι φιλητὰ εἶνε δύο τὸ ἀγαθόν καὶ τὸ ἡδύ, ὡς τέλος. Ἀλλὰ ζητεῖται εὐθύς πότερον τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, τὸ ἀπλῶς ἀγαθόν (!) φιλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι ἢ τὸ εἰς ἑαυτοὺς ἀγαθόν· ὁμοίως καὶ τὸ ἡδύ. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἀπλῶς μὲν τὸ ἀγαθόν εἶνε φιλητόν, ἕκαστος δὲ φιλεῖ τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν, ὥστε πολλάκις φιλεῖ ἕκαστος τὸ φαινόμενον ἀγαθόν, καὶ τότε θὰ εἶνε καὶ τὸ φιλητόν φαινόμενον.

Ἐντεῦθεν πορίζεται τρία εἶδη φιλίας, ἰσάριθμα τοῖς φιλητοῖς· καὶ ὅτι οἱ φιλοῦντες ἀλλήλους βούλονται τὰ ἀγαθὰ πρὸς ἀλλήλους κατὰ τοῦτο, καθ' ὃ φιλοῦσιν· οἱ μὲν διὰ τὸ χρήσιμον φιλοῦντες ἀλλήλους δὲν φιλοῦσι καθ' ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καθ' ὅσον γίνεται τι ἀγαθόν παρ' ἀλλήλων· ὁμοίως δὲ καὶ οἱ δι' ἡδονὴν φιλοῦντες· διότι οἱ ἀγαπῶντες π. χ. τοὺς εὐτραπέλους ἀγαπῶσιν αὐτοὺς οὐχὶ διὰ ποιότητά τινα ἄλλην αὐτῶν, ἀλλὰ μόνον διότι εἶνε ἡδεῖς πρὸς αὐ-

(ΕΛΛ. ΦΙΛΟΛΟΓ. ΣΤΛΛΟΓ. ΤΟΜ. ΙΖ΄.)

τούς. Ἀμφότεροι ἄρα φιλοῦσιν οὐχὶ διὰ τὸ ὅτι εἶνε οἱ φιλούμενοι, ἀλλὰ διότι εἶνε χρήσιμοι ἢ ἡδεῖς. Διὰ ταῦτα, λέγει, αἱ φιλίαι αὗται εἶνε τυχαῖαι καὶ κατὰ συμβεβηκός· ἐπειδὴ ὁ φιλούμενος φιλεῖται οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὴν ιδιότητα τὴν τυχοῦσαν τοῦ πορίζειν ὁ μὲν ὠφελειάν τινα, ὁ δὲ ἡδονὴν τινα.

Αἱ τοιαῦται δὲ φιλίαι εἶνε, λέγει, καὶ εὐδιάλυτοι, ἐπειδὴ δὲν διαμένουσιν οἱ φιλούμενοι ὁμοιοὶ ἑαυτοῖς· ὅταν μὴ ὡς πλείον ἡδεῖς ἢ χρήσιμοι, παύεται ἡ φιλία. Γνωστόν δὲ ὅτι τὸ χρήσιμον δὲν διαμένει πάντοτε τὸ αὐτό, ἀλλὰ μεταβάλλεται. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι, ἡ μὲν τοῦ ὠφελίμου φιλία γίνεται ἐν τοῖς πρεσβύταις· μάλιστα καὶ τοῖς νέοις τοῖς ἐπιδιώκουσι τὸ συμφέρον, ἢ δὲ δι' ἡδονὴν φιλία τοῖς νέοις μάλιστα· διότι οὗτοι μάλιστα ζῶσι κατὰ πάθος καὶ μάλιστα ἐπιδιώκουσι τὸ ἡδὺ καὶ τὸ παρόν. Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τῆς ἡλικίας καὶ τὰ ἡδέα μεταβάλλονται, ταχέως οἱ τοιοῦτοι γίνονται φίλοι καὶ παύονται ἅμα τῆς ἡδονῆς μεταπεσοῦσης.

Τελείαν δὲ φιλίαν καὶ ἀληθῆ λέγει τὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ κατ' ἀρετὴν ὁμοίων· διότι οὗτοι θέλουσι τὰ ἀγαθὰ ὁμοίως πρὸς ἀλλήλους, καθ' ὃ ἀγαθοὶ καὶ ἀγαθοὶ καθ' ἑαυτοὺς, καὶ ἐπειδὴ οἱ βουλόμενοι τὰ ἀγαθὰ τοῖς φίλοις ἐνεκα ἐκείνων καὶ ἀνευ ἰδιοτελείας, οὗτοι εἰσὶ μάλιστα φίλοι. Διαμένει δὲ ἡ τούτων φιλία, ἕως ἂν ἀγαθοὶ ὦσιν· ἡ ἀρετὴ δὲ μόνιμον καὶ οὐ κατὰ τὰς περιστάσεις μεταβλητόν· ἕκαστεροι δὲ εἶνε καθ' ἑαυτοὺς τε ἀγαθοὶ καὶ πρὸς τοὺς φίλους ἀγαθοὶ καὶ ὠφελίμοι καὶ ὁμοίως ἡδεῖς, ἐν ἑαυτῷ τε ἕκαστερος ἔχει τὴν γλυκειαν ἐκείνην τῆς συνειδήσεως ἡδονὴν καὶ πρὸς ἀλλήλους εἶνε ἡδεῖς· εὐλόγως ἄρα ἡ τοιαύτη τῶν ἀγαθῶν φιλία εἶνε μόνιμος, συνάπτουσα ἐν ἑαυτῇ πάνθ' ὅσα πρέπει νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τοῖς φίλοις.

Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι αἱ φιλίαι εἶνε σπάνιαι· διότι ὀλίγοι οἱ τοιοῦτοι. Ἐτι δὲ χρόνον ἔχει ἡ τοιαύτη φιλία καὶ χρόνον καὶ συνηθείας· οὐδὲ ἀποδέχεται ἕκαστερος ἕκαστερον οὐδὲ γίνεται φίλος, πρὶν φανῆ φιλητός καὶ πιστευθῆ. Ὅσοι δὲ ταχέως γίνονται φίλοι, θέλουσι μὲν νὰ εἶνε φίλοι, δὲν εἶνε ὁμοίως, ἂν μὴ εἶνε καὶ φιλητοί· ὥστε βούλησις φιλίας γίνεται ταχέως, ἀλλὰ φιλία οὐχί.

Μία λοιπὸν ἡ ἀληθῆς φιλία, ἡ τῶν ἀγαθῶν ὁμοιώματα δὲ τῆς φιλίας ταύτης καὶ σκιαὶ οὕτως εἶπειν εἶνε αἱ ἄλλαι, αἱ διὰ τὸ ἡδὺ ἢ διὰ τὸ συμφέρον. Ἀλλὰ δι' ἡδονὴν καὶ τὸ χρήσιμον καὶ φαῦλοι ἐνδέχεται νὰ εἶνε πρὸς ἀλλή-

λους φίλοι και ἐπεικεις πρὸς φαύλους· διαλύονται ὁμως αἱ τοιαῦται φιλίαι διαλυομένης ἢ τῆς ἡδονῆς ἢ τοῦ συμφέροντος· διότι δὲν ἦσαν ἀλλήλων φίλοι, ἀλλὰ τοῦ λυσιτελοῦς. Πλὴν τούτου και ἀδιάβλητος μόνη ἡ τῶν ἀγαθῶν φιλία· διότι δὲν εἶνε εὐκολον νὰ πιστεύσῃ τις τὰ ἐκ διαβολῆς λεγόμενα κατὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐν πολλῷ χρόνῳ δεδακμασμένου.

Εἰς ταῦτα τὰ εἶδη διακριθείσης τῆς φιλίας οἱ μὲν φαῦλοι, λέγει, θὰ γείνωσι φίλοι δι' ἡδονὴν ἢ τὸ χρήσιμον, αἱ δὲ ἀγαθοὶ δι' ἑαυτοὺς φίλοι και φίλοι ἀπλῶς και καθαρῶς. Προστίθῃσι δὲ ὅτι καθὼς ἐπὶ τῶν ἀρετῶν οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων λέγονται καθ' ἑξιν, οἱ δὲ κατ' ἐνέργειαν ἀγαθοὶ, οὕτω και ἐπὶ τῆς φιλίας· διότι οἱ μὲν συζῶντες χαιρουσιν ἀλλήλοις και πορίζονται τὰ ἀγαθὰ, οἱ δὲ δὲν ἐνεργοῦσι μὲν κεραιωρισμένοι κατὰ τοὺς τύπους, ἀλλ' οὕτω διατεθειμένοι εἰσίν, ὥστε νὰ ἐνεργῶσι φιλικῶς· διότι οἱ τύποι δὲν διαλύουσι τὴν φιλίαν, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν μόνον· ὅταν ὁμως ἡ ἀπουσία γένηται χρονία, φαίνεται ὅτι ἐπέρχεται και τῆς φιλίας λήθη.

Εἶτα παρατηρεῖ ὅτι οὔτε οἱ πρεσβῦται οὔτε οἱ στρυφνοὶ ἀνθρώποι εἶνε φιλικοί· διότι ὀλίγον εἶνε τὸ τῆς ἡδονῆς παρ' αὐτοῖς· οὐδεὶς δὲ δύναται νὰ συνημερεύῃ μετὰ τοῦ λυπηροῦ· ἡ φύσις φαίνεται φεύγουσα τὸ λυπηρόν, ἐφιεμένη δὲ τοῦ ἡδέος. Εἶτα ἐπάγεται τὸ φιλότης ἢ ἰσότης και τοιαύτη φιλότης μόνη ἡ τῶν ἀγαθῶν, ἐπειδὴ ἐκάτερος φιλεῖ τὸ ἑαυτῷ ἀγαθόν, ὕπερ αὐτόν· ἐνῶ τὸ συμφέρον και ἡδὺ ὡς κατὰ συμβεβηκὸς ποικίλλει και ποικίλως μεταβάλλεται.

Ἄλλο χαρακτηριστικὸν νομίζει τῆς φιλίας τὸ ὅτι πρὸς πολλοὺς νὰ εἶνε τις φίλος κατὰ τὴν τελείαν φιλίαν δὲν εἶνε πιθανόν, ὥσπερ οὐδὲ νὰ ἱρᾷ τις πολλῶν ἅμα· ἀλλὰ διὰ τὸ χρήσιμον και τὸ ἡδὺ πολλοὶς ν' ἀρέσκη τις, τοῦτο ἐνδέχεται· διότι πολλοὶ εἶνε οἱ τοιοῦτοι, οἱ τὸ ἡδὺ και τὸ χρήσιμον ζητοῦντες· γίνονται δὲ και ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ αἱ ὑπηρεσίαι· ἀλλ' ἡ φιλία ἢ διὰ τὸ ἡδὺ, οἷα ἡ τῶν νέων πρὸς ἀλλήλους, προτιμᾶται τῆς ἐτέρας τῆς διὰ τὸ χρήσιμον, τῆς τῶν ἀγοραίων.

Εἶτα διεξέρχεται τοὺς φίλους τῶν ἐν ἐξουσίᾳ ὄντων. Οὗτοι διηρημένους ἔχουσι τοὺς φίλους· διότι οἱ μὲν εἶνε χρήσιμοι, ὡς ἀξιοὶ εὐθύς νὰ πράξωσι τὸ ἐπιταχθέν, οἱ δὲ ἡδεῖς, ἀλλ' ἡδεῖς οὐχὶ μετ' ἀρετῆς, ἀλλ' εὐτράπελοι· ἀλλ' οὔτε οἱ μὲν, οὔτε οἱ δὲ εἰσὶ σπουδαῖοι· διότι ὁ σπουδαῖος δὲν γίνεται φίλος πρὸς τὸν ὑπερέχοντα και τὸν ἀρχοντα.

Ἐτερον εἶδος φιλίας διακρίνει τὴν καθ' ὑπεροχὴν, οἷον τὴν φιλίαν τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν και ἐν γένει τοῦ πρεσβυτέρου πρὸς τὸν νεώτερον και τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα και παντὸς ἀρχοντος πρὸς τὸν ἀρχόμενον· διαφερούσας δὲ λέγει τὰς φιλίας ταύτας ἀπ' ἀλλήλων· διότι ἡ αὐτὴ δὲν εἶναι γονέων πρὸς τέκνα και ἀρχόντων πρὸς ἀρχομένους· ὡς και ἡ ἀγάπη πατρὸς πρὸς υἱὸν και υἱοῦ πρὸς πατέρα διαφέρει και ἡ τοῦ ἀνδρὸς πρὸς τὴν γυναῖκα και ἡ τῆς γυναίκος πρὸς τὸν ἀνδρα· διότι ἐκάστου τούτων ἡ ἀρετὴ και τὸ ἔργον ἕτερα, και τὰ δι' ἃ φιλοῦσιν ἕτερα, ὥστε τὴν ἀγάπην θεωρεῖ ἀνάλογον τῆς ἀρετῆς και τῆς ἀναπτύξεως ἐκάστου προσώπου ἐν ταῖς τοιαύταις σχέσεσι· και ὅτι εἰς τὰς καθ' ὑπεροχὴν φιλίας πρέπει ἡ φίλησις νὰ εἶνε ἀνάλογος, οἷον ὁ καλλίτερος μᾶλλον νὰ φιληται ἢ νὰ φιλῇ και ὁ ὠφελιμώτερος· κατ' ἀξίαν ἄρα ἡ φίλησις· και τότε γίνεται τις ἰσότης, ἣν χαρακτηρεῖ τῆς φιλίας ἔθηκε· διότι μετὰ τῶν φίλων πρέπει νὰ ὑπάρχη ἰσότης τις, ὅχι μεγίστη διαφορὰ, ὅτε φιλία δὲν ὑφίσταται. Νομίζει δὲ ὅτι τὸ ἴσον δὲν ἔχει ὁμοίως ὡς πρὸς τὰ δίκαια και τὴν φιλίαν· διότι πρὸς μὲν τὰ δίκαια ἴσον εἶνε κατὰ πρῶτον τὸ κατ' ἀξίαν, τὸ δὲ κατὰ ποσὸν δεύτερον· εἰς τὴν φιλίαν ὁμως τὸ μὲν ἴσον κατὰ ποσὸν πρῶτον, τὸ δὲ κατ' ἀξίαν δεύτερον· ποσὸν δὲ, ὕπερ τίθησι πρῶτον ὡς πρὸς τὴν φιλίαν, ἵνα ἀμφοτέρωθεν ὑπάρχη ἀναλογία τις και ἰσότης πρὸς φιλίαν, θεωρεῖ τὸ ἐκατέρωθεν ποσὸν τῆς ἀρετῆς, ἢ τῆς κακίας ἢ εὐπορίας ἢ τινος ἄλλου· διὰ τοῦτο λέγει, ἐὰν πολὺ διάστημα ὑφίσταται ἀρετῆς ἢ κακίας κλ., δὲν γίνονται πλέον φίλοι, ἤτοι οἱ πολὺ ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντες ἐν τούτοις οὐδὲ ἀξιοῦσι νὰ γείνωσι φίλοι· φέρει δὲ παράδειγμα τοὺς θεοὺς, ὅτι οὗτοι φίλον δὲν δύνανται νὰ ἔχωσι· διότι πλείστον πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχουσιν· ὁμοίως και τοὺς βασιλεῖς· διὸ και πρὸς τούτους δὲν ἀξιοῦσι νὰ εἶνε φίλοι οἱ πολλοὶ ὑποδεέστεροι, οὐδὲ πρὸς ἀρίστους και σοφωτάτους οἱ μηδενὸς ἀξιοὶ.

Ἄλλην ποιεῖται παρατήρησιν ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων· οἱ πολλοὶ, λέγει, φαίνονται θέλοντες νὰ φιλῶνται μᾶλλον διὰ φιλοτιμίαν· διότι τὸ φιλεῖσθαι δοκεῖ ἐγγὺς τοῦ τιμᾶσθαι· διὰ τοῦτο και φιλοκόλακες οἱ πολλοί· διότι ὁ κόλαξ εἶνε φίλος ὅχι ἐν τινι ἰσότητι, ἀλλ' ὑπερεχόμενος και προσποιεῖται τὸν φίλον και μᾶλλον ὅτι φιλεῖ ἢ φιλεῖται, βεβαίως ὠφελείας τινὸς ἔνεκεν. Ἄλλ' ἡ φιλία

νομίζει ὅτι εἶνε ἐν τῷ φιλεῖν μᾶλλον ἢ ἐν τῷ φιλεῖσθαι· τούτου δὲ σημεῖον ἐπιφέρει τὸ ὅτι αἱ μητέρες τῷ φιλεῖν χαίρουσι καὶ τούτων ἔ- και διδόναι τὰ ἑαυτῶν εἰς τροφήν τῶν τέ- κνων, καὶ φιλοῦσαι δὲν ζητοῦσι ν' ἀντιφιλῶν- ται, ἐὰν μὴ ἐνδέχεται ἀμφοτέρω καὶ γίνονται. Ἰκανὸν νομίζουσι αἱ μητέρες, ἐὰν ᾤωσι τὰ τέκνα αὐτῶν εὐτυχοῦντα, καὶ ἂν ἐκεῖνα μὴ δύνωνται ν' ἀπονέμωσι τῇ μητρὶ ἃ προσήκει. Ἐντεῦθεν ὀρίζεται ἀρετὴν φιλίας καὶ φίλων τὸ φιλεῖν· ὥστε ὅσοις τοῦτο γίνεται κατ' ἀξίαν, οὗτοι μόνιμοι φίλοι καὶ ἡ φιλία μόνιμος, ὅπου δηλονότι ὑπάρχει ἀμειβόμενα ἀγάπη· ἐνῶ ἀγα- πῶ τὸν Α, ἀγαπᾷ καὶ ὁ Α ἐμέ.

Μετὰ ταῦτα εὕρισκε συσχετιζομένην τὴν φιλίαν πρὸς τὸ δίκαιον ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ· διό- τι καθόσον κοινωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ ἄν- θρωποι, ἐπὶ τοσοῦτον ὑπάρχει καὶ φιλία καὶ τὸ δίκαιον ὁμοίως, ὡς λέγει ὀρθῶς καὶ ἡ πα- ρομία κοινὰ τὰ τῶν φίλων· οἷον ἀδελφοῖς καὶ ἑταίροις πάντα κοινά, τοῖς δ' ἄλλοις τῆς κοι- νωνίας μέλεσιν ὀρισμένα τινὰ εἶνε κοινά, τοῖς μὲν πλείωτερα, τοῖς δὲ ἐλάττω. Αἱ διάφοροι κοινωνίαι ὁμοιάζουσι πρὸς μέρη καὶ διάφορα στοιχεία τῆς πολιτικῆς, ἢ στοχάζεται γενι- κωτέρου σκοποῦ καὶ κοινῷ συμφέροντος· ἀλλ' αἱ διάφοροι κατὰ μέρος κοινωνίαι καὶ ἑταιρίαι τίνα ἔχουσι βᾶσιν, εἰμὴ τὴν φιλίαν καὶ τὸ παύτη δίκαιον; Μεταβαίνει δ' ἐντεῦθεν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς πολιτείας, ἧς ὀρίζει τρία εἶδη, βα- σιλείαν, ἀριστοκρατίαν καὶ τιμοκρατικὴν, τὴν ἀπὸ τμημάτων ἢ δημοκρατίαν καὶ πολιτείαν, ὡς οἱ πλείστοι συνήθως καλοῦσιν αὐτήν.

Τούτων βελτίστην μὲν λέγει τὴν βασιλείαν, χειρίστην δὲ τὴν τιμοκρατίαν. Τῆς βασιλείας παρέχασιν λέγει τὴν τυραννίδα· ὅτι ὁ τυραν- νος τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον σκοπεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς τὸ τῶν ἀρχομένων· διότι ὁ βασιλεὺς πᾶσι τοῖς ἀγαθοῖς ὑπερέχει καὶ οὐδενὸς προσδέεται, ὥστε τὰ ὀφελίμα αὐτοῦ δὲν ἔχει καὶ σκοπῆ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀρχομένων. Ἐκ τῆς ἀριστοκρατίας γεννᾶται ἡ ὀλιγαρχία κακία τῶν ἀρχόντων, οἱ διανέμουσι τὰ τῆς πόλεως παρὰ τὴν ἀξίαν καὶ πάντα ἢ τὰ πλείω τῶν ἀγαθῶν εἰς ἑαυτούς καὶ τοῖς ἑαυτῶν διδόναι, περὶ πλείωτου ποιού- μενοι τὸ πλουτεῖν· ὀλίγοι λοιπὸν ἄρχουσι καὶ μοχθηροί. Ἐκ τῆς τιμοκρατίας μεταβαίνει ἡ πολιτεία εἰς δημοκρατίαν καὶ πάντες οἱ ἔχον- τες τὸ αὐτὸ τίμημα ἢ τὴν αὐτὴν περιουσίαν θεωροῦνται ἴσοι.

Ὁμοίωμα τῶν πολιτειῶν εὕρισκε ἐν τῇ οἰ- κίᾳ· διότι ἡ μὲν κοινωνία τοῦ πατρὸς πρὸς τὰ

τέκνα ἔχει σχῆμα βασιλείας· ἐπειδὴ περὶ τῶν τέκνων φροντίζει ὁ πατήρ. Ὅθεν καὶ ὁ Ζεὺς πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε προσαγορεύεται· ἀλ- λά σημεῖοι ὅτι ἐν τοῖς βαρβάροις ἡ τοῦ πατρὸς σχέσις πρὸς τοὺς υἱεὶς τυραννική· διότι χροῶνται ὡς δούλοις τοῖς υἱεῖσιν. Ἡ σχέσις τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς γυναίκος φαίνεται ἀριστοκρατική· διό- τι κατ' ἀξίαν ὁ ἀνὴρ ἄρχει καὶ ἄρχει περὶ ἃ δεῖ ὁ ἀνὴρ καὶ ἄρχει, ὅσα δὲ ἀρμολοῦσι τῇ γυ- ναικί, ἀποδίδονται εἰς ἐκείνην. Τιμοκρατικὴ δὲ ὁμοιάζει ἡ τῶν ἀδελφῶν· διότι εἶνε ἴσοι πλήν κατὰ τὴν διαφορὰν τῆς ἡλικίας. Εἰς ἐκάστην δὲ πολιτείαν ὑπάρχει φιλία καὶ ἀγάπη ἐφ' ὅ- σον καὶ τὸ δίκαιον ὑπάρχει· ἐν μὲν τῇ βασι- λείᾳ ὑπάρχει ἡ ἀγάπη καθ' ὑπεροχὴν τῆς εὐεργεσίας· οἱ βασιλευόμενοι φιλοῦσι τὸν βα- σιλέα, ἐπειδὴ ἀγαθὸς ὢν ἐπιμελεῖται αὐτῶν, ἵνα εὐτυχωσιν, ὅπως νομεὺς προβάτων· ἀρ- χαιοτάτη ἢ δὲ τοιαύτη εὐνοία· διὸ καὶ ποι- μένα λαῶν καλεῖ τὸν βασιλέα ὁ Ὅμηρος. Τοιαύτη δὲ καὶ ἡ πατρική ἀγάπη, ἡ διαφέ- ρει τῷ μεγέθει τῶν εὐεργετημάτων· διότι ὁ πατήρ εἶνε αἴτιος τοῦ εἶναι καὶ τῆς τροφῆς καὶ τῆς παιδείας. Τὸ δίκαιον δὲ ἐν τῇ τοιαύτῃ σχέσει βασιλέως καὶ ὑπηκόων, πατρὸς καὶ τέ- κνων δὲν εἶνε τὸ αὐτό, ἀλλὰ τὸ κατ' ἀξίαν. Ἡ δὲ φιλία ἀνδρὸς πρὸς γυναῖκα εἶνε ἡ αὐτὴ καὶ ἐν ἀριστοκρατίᾳ· ὅτι πλέον ἀγαθὸν ἀπονέ- μεται τῷ ἀμείνονι καὶ κατ' ἀρετὴν καὶ τὸ ἀρ- μοζόν ἐκάστω, ὡς εἶνε καὶ δίκαιον. Ἡ δὲ τῶν ἀδελφῶν ὁμοιάζει τῇ φιλίᾳ τῶν συνεταίρων· διότι εἶνε ἴσοι καὶ ἡλικιωταὶ καὶ ὁμομαθεῖς καὶ ὁμοήθεις, παραβάλλεται δὲ πρὸς τὴν φιλίαν, ἣν ἔχουσι πρὸς ἀλλήλους οἱ δημοκρατικοί.

Εἰς τὰς παρεχόμενας τῶν τύπων τούτων τῆς πολιτείας ὡς ἐλαττοῦται τὸ δίκαιον καὶ εἶνε μικρόν, ὁμοίως καὶ ἡ φιλία· καὶ καθόσον ἐκ- λείπει τὸ δίκαιον καὶ ἡ φιλία ὡσαύτως· ὡς ἐν τῇ τυραννίδι, οὐδὲν φιλίας ἢ ἐλάχιστον· ἀρα ὅπου δὲν ὑπάρχει τὸ δίκαιον, οὐδὲ φιλία ὑπάρ- χει ἐκεῖ· διὰ τοῦτο, λέγει, φιλία δὲν ὑπάρχει δεσπότου πρὸς δούλον, ὡς οὐδὲ τεχνίτου πρὸς τὸ ὄργανον καὶ ψυχῆς πρὸς τὸ σῶμα· οὐδὲ πρὸς βοῦν ἢ ἔππον οὐδὲν κοινὸν ὑπάρχει· ὁ δούλος ἐμψυχον ὄργανον, τὸ δὲ ὄργανον ἀψυχος δού- λος· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ καὶ ὁ δούλος ἄνθρωπος, προστίθησιν, ὑπάρχει καὶ πρὸς αὐτὸν φιλία, καθ' ὃ ἄνθρωπον· διότι πάντας τοὺς ἀνθρώ- πους τοὺς δυναμένους καὶ μετέχουσι νόμου καὶ συνθήκης συνδέει δίκαιόν τι, ἐπομένως καὶ φι- λία τις.

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι πᾶσα φι-

λία εἶνε ἐν κοινωνίᾳ· μάλιστα δὲ κοινωνικαὶ φιλίαι εἶνε αἱ πολιτικαὶ καὶ φυλετικαὶ καὶ συμπλοικαί, χωριζομένης ἰδίᾳ τῆς συγγενικῆς καὶ ἑταιρικῆς. Ἡ δὲ συγγενικὴ φαίνεται πολυειδῆς, ἐκ τῆς πατρικῆς ἐξαρτωμένη· οἱ γονεῖς φιλοῦσι τὰ τέκνα, ὡς ὄντα τι ἐξ αὐτῶν· τὰ τέκνα τοὺς γονεῖς, ὡς ἀπ' ἐκείνων ὄντα· ἀλλὰ παρατηρεῖ ὅτι μᾶλλον οἰκείος διατελεῖ ὁ γονεὺς πρὸς τὸ τέκνον ἢ τὸ γεγεννημένον πρὸς τὸν γεννήσαντα καὶ δι' ἄλλον λόγον τὸν τοῦ χρόνου, ὅτι οἱ μὲν γονεῖς εὐθὺς γεννηθέντα τὰ τέκνα ἀγαπῶσι, τὰ δὲ μετὰ παρέλευσιν πολλοῦ χρόνου. Τῶν γονεῶν δὲ μᾶλλον αἱ μητέρες φιλοῦσι τὰ τέκνα διὰ τὸν ἀνωτέρω λόγον· φιλοῦσι δὲ οἱ γονεῖς τὰ τέκνα τῶν ὡς ἑαυτούς· τὰ δὲ τέκνα τοὺς γονεῖς ὡς ἀπ' ἐκείνων πεφυκότα· ἀδελφοὶ δὲ ἀλλήλους διὰ τὸ ὅτι ἐκ τῶν αὐτῶν πεφυκάσι· διότι ἢ πρὸς ἐκείνους ταυτοῦτης ἀλλήλοις τοῦτο ποιεῖ· διὰ τοῦτο καὶ λέγεται ταῦτόν αἷμα καὶ ἡ αὐτὴ ῥίζα· συμβάλλεται δὲ πολὺ πρὸς φιλίαν καὶ ὅτι τρέφονται ὁμοῦ καὶ ταῖς ἡλικίαις ὀλίγον διαφέρουσι. Καὶ οἱ ἄλλοι συγγενεῖς κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὅτι κατάγονται ἀπὸ τῶν αὐτῶν. Εἶνε δὲ ἡ φιλία πρὸς τοὺς γονεῖς ὡς πρὸς τι ἀγαθὸν καὶ ὑπερέχον, ὡς ἡ πρὸς τοὺς θεοὺς· διότι οἱ γονεῖς τῶν μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιοι.

Πρὸς τούτοις ἡ τοιαύτη φιλία ἔχει, λέγει, τὸ ἡδὺ καὶ τὸ χρήσιμον, ὅσῳ καὶ ὁ βίος αὐτῶν εἶνε κοινότερος διὰ πολλοὺς εὐνόητους λόγους. Ἡ δὲ φιλία ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ὑπάρχει κατὰ φύσιν· διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει εἶνε μᾶλλον συνδυαστικὸς ἢ πολιτικὸς· καὶ ὅσῳ πρότερον καὶ ἀναγκαιότερον εἶνε ἡ οἰκία τῆς πόλεως, τῶσῳ καὶ ἡ τεκνοποιία κοινότερον· ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι οὐ μόνον τῆς τεκνοποιίας χάριν συνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν βίον, καὶ διὰ τοῦτο εὐθὺς τὰ ἔργα ἀμφοτέρων εἶνε διηρημένα· ἀλλὰ μὲν εἶνε τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ δὲ τῆς γυναικός· οὕτως ἐπαρκοῦσιν ἀλλήλοις· διὰ ταῦτα καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ ταύτῃ ὑπάρχει καὶ τὸ χρήσιμον καὶ τὸ ἡδύ· ἐὰν δὲ εἶνε ἐπιεικείς, θὰ εἶνε καὶ τὸ ἄλλο χαρακτηριστικὸν τῆς φιλίας τὸ δι' ἀρετὴν.

Ὅριζεται δὲ τὰ πρὸς τοὺς φίλους χρέη ὧδέ πως· οἱ μὲν τῶν φίλων εἶνε ἐν ἰσότητι, οἱ δὲ καθ' ὑπεροχὴν. Δέον λοιπὸν οἱ μὲν ἴσοι καὶ κατὰ τὰ λοιπὰ νὰ προσφέρωνται κατ' ἰσότητα, οἱ δὲ ἄνισοι ἀποδίδοντες τὸ ἀνάλογον εἰς τὰς ὑπεροχάς. Οἱ δι' ἀρετὴν φίλοι προθυμοῦνται ἀλλήλους νὰ εὐεργετῶσι· διότι τοῦτο εἶνε ἴδιον τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς φιλίας· οὐδέποτε δὲ οἱ ἀμιλλώμενοι πρὸς τὸ ἀγαπᾶν καὶ εὖ ποιεῖν

ἐρίζουσιν οὐδὲ μάχονται· ἢ διὰ τὸ χρήσιμον φιλία ἔχει ὅτι πλείστα συνήθως παράπονα καὶ μέμψεις· διότι οἱ τοιοῦτοι φίλοι χρώμενοι ἀλλήλοις ἐπὶ σκοπῷ ὠφελείας, αἰεὶ τοῦ πλείονος δέονται καὶ αἰεὶ νομίζουσιν ὅτι ἔχουσιν ἢ ἔλαβον ὀλιγώτερον τοῦ προσήκοντος, ἐνῶ οἱ εὖ ποιῶντες δὲν δύνανται νὰ ἐπαρκῶσιν.

Ἐκ τῆς διαφορῆς δὲ φιλίας ἡ φιλικῆς σχέσεως γίνονται καὶ αἱ διχόφοροι συναλλαγαὶ ἐν τοῖς ἀνθρώποις, τὰ δὲ δάνεια καὶ αἱ εὐεργεσίαι κατὰ ποικίλους ὅσους τρόπους, δι' ὧν συνδέονται οἱ ἄνθρωποι, καὶ δὴ χαρακτηρίζεται τὸ ἦθος καὶ ἡ προαίρεσις. Ἐν τούτοις συμβαίνουσι πολλὰ παράπονα καὶ ἀντεγκλήσεις, ἐνθα ἡ φιλία διὰ τὸ χρήσιμον· αἱ τοιαῦται δὲ διὰ τὸ χρήσιμον φιλίαι καὶ πλεονάζουσι δὴ ἐν τῷ κόσμῳ πλείστον ὅσον. Εἰς τὴν κατ' ἀρετὴν φιλίαν μέτρον φαίνεται ἡ προαίρεσις τοῦ εὖ δράσαντος· διότι τὸ κύριον τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἠθους κεῖται ἐν τῇ προαίρεσει.

Καὶ ἐν ταῖς καθ' ὑπεροχὴν φιλίαις γεννῶνται διαφοραὶ· διότι ἐκάτερος ἀξιοὶ νὰ ὑπερέχη· ὅταν δὲ γίνηται τοῦτο ἡ φιλία διαλύεται. Ὁ βελτίων νομίζει ὅτι πρέπει αὐτὸς νὰ ἔχη τὸ πλεῖον· ὁμοίως καὶ ὁ ὠφελιμώτερος· οἱ τοιοῦτοι νομίζουσιν ὅτι ὡς εἰς ἐμπορικὴν ἑταιρίαν οἱ καταβάλλοντες πλείοτερα λαμβάνουσι καὶ πλείοτερα ἐκ τοῦ κέρδους, οὕτω καὶ ἐν τῇ φιλίᾳ· ὁ δὲ ἐνδεὴς καὶ ὁ κατώτερος νομίζει τάνάπαλιν, ὅτι τοῦ ἀγαθοῦ φίλου χρέος εἶνε νὰ ἐπαρκῆ εἰς τοὺς ἐνδεῖαν ἔχοντας· καὶ φαίνεται ὅτι ἐκάτερος τούτων κατὰ τινὰ τρόπον ὀρθὴν ἔχει ἀξίωσιν καὶ δέον νὰ ἀπονεμηθῇ ἐκατέρῳ τὸ ἀρμόζον ἐκ τῆς φιλίας, οὐχὶ ὁμοῦ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τιμὴ μὲν τῷ ὑπερέχοντι, κέρδος δὲ καὶ ὠφέλεια τῷ ὑποδεεστέρῳ· διότι τῆς μὲν ἀρετῆς καὶ τῆς εὐεργεσίας τὸ βραβεῖον εἶνε ἡ τιμὴ, τῆς δὲ ἐνδείας ἡ ἐπικουρία καὶ τὸ κέρδος. Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν ταῖς πολιτείαις· διότι τιμᾶται μὲν ὁ τῷ κοινῷ πορίσας ἀγαθόν τι, ὁ δὲ μηδὲν ἀγαθὸν πορίσας δὲν τιμᾶται· ἡ τιμὴ εἶνε κοινὸν ἀγαθόν, ὃ παρὰ τοῦ κοινοῦ δίδεται ὡς βραβεῖον. Εἰς ἀνταπόδοσιν ὁμοῦς ἡ φιλία ἐπιζητεῖ τὸ δυνατόν καὶ ὁ κατὰ δύναμιν περιποιούμενος τὸν φίλον εἶνε ἐπιεικὴς· ὡς καὶ εἰς τὰς πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς γονεῖς τιμὰς οὐδεὶς κατ' ἀξίαν θὰ εἰδύνατο νὰ πράξῃ τὸ προσήκον· διότι ὅ,τι ἂν ποιῇ, δὲν εἶνε ἀντάξιον τῶν αὐτῷ πεπραγμένων· ὥστε αἰεὶ ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει τῷ Θεῷ καὶ τοῖς γονεῦσιν!

— Ἐνταῦθα περατοῦται τὸ ὕψιστον βιβλίον

περί φιλίας, ἐν ἣ δὲν διορθῶμεν ἔτι τὴν ἀνωτά-
την καὶ περιεκτικωτάτην τοῦ Χριστιανισμοῦ
ἀγάπην.—

Ἐπανερχόμενος αὖθις εἰς τὰ περὶ φιλίας ἐν
τῷ ἐνάτῳ βιβλίῳ ἔρευνᾷ ἐμβριθέστερον πάντα
τὰ κατ' αὐτήν, οἷον σπουδαιοτάτην τῆς ἀν-
θρωπίνης κοινωνίας ἡγούμενος βάσιν τὴν ἀγά-
πην ἢ φιλικὴν σχέσιν. Καὶ πρῶτον διεξέρχεται
αὖθις τὰ προσήκοντα ἐκάστη φιλίᾳ ἢ φιλικῇ
σχέσει κατὰ τὸ ἀνάλογον· ὅτι ἕτερα πρὸς τοὺς
γονεῖς καὶ ἀδελφοὺς καὶ ἑταίρους καὶ εὐεργέ-
τας, ἐκαστοὶ τὰ οἰκεία καὶ ἀρμύζοντα δέον
ν' ἀπονέμωμεν οἷον τροφήν μὲν καὶ τιμὴν, οἷαν
τοῖς θεοῖς, πρὸς τοὺς γονεῖς· τιμὴν δὲ καὶ τῷ
σοφῷ ἢ τῷ ἀρετηγῷ καὶ παντὶ πρεσβυτέρῳ τὴν
καθ' ἡλικίαν ὑπαναστάσει καὶ κατακλίσει, ἐνῶ
πρὸς ἑταίρους καὶ ἀδελφοὺς παρρησίαν καὶ ἀ-
πάντων κοινότητα· τὸ οἰκείον πᾶσι καλόν.
Καλεῖ δὲ κακουργίαν μείζω τῆς κίβδηλοποιίας,
ἐὰν τις ἀγαπῶν διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδύ προσ-
ποιῆται ὅτι διὰ τὸ ἦθος.

Εἶτα παρατηρεῖ ὅτι ἐκ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἐ-
κάστου φιλικῆς διαθέσεως ἢ φιλαυτίας ὡς ἀπὸ
πηγῆς προέρχεται ἢ πρὸς τοὺς ἄλλους φιλία.
«Τὰ φιλικὰ, λέγει, πρὸς τοὺς φίλους καὶ οἷς
αἱ φίλαι ὀρίζονται, ἔοικεν ἐκ τῶν πρὸς ἑαυ-
τὸν ἐληλυθέναι»· ἀναπτύσσει δὲ τὴν θεωρίαν
ταύτην ὡς ἐξῆς· οἱ ἀγαθοὶ τιθέασιν φίλον τὸν
βουλούμενον καὶ πράττοντα τὰγαθὰ, ἢ τὰ φαι-
νόμενα τοιαῦτα, ἕνεκα ἐκείνου οὐχὶ ἕνεκα ἑαυ-
τοῦ, ἢ τὸν βουλούμενον εἶναι καὶ ζῆν τὸν φίλον
αὐτοῦ χάριν τοῦ φίλου· ὡς αἱ μητέρες πρὸς τὰ
τέκνα.—ἐκαστον τούτων τῶν ἀγαθῶν (τοῦ εἶναι
καὶ ζῆν) ἔχει καὶ ὁ ἐπιεικὴς· διότι οὗτος εἶνε
ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὸν καὶ τῶν αὐτῶν ὀρέγε-
ται κατὰ πᾶσαν τὴν ψυχὴν, τὴν τε αἰσθητικὴν
καὶ τὴν διανοητικὴν, ἡγουν βούλεται ἑαυτῷ τ'
ἀγαθὰ καὶ τὰ φαινόμενα τοιαῦτα καὶ πράττει·
τούτο εἶνε ἴδιον τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ διαπονεῖν τὰ
ἀγαθὰ καὶ ἑαυτοῦ ἕνεκα· βούλεται λοιπὸν καὶ
ζῆν καὶ σώζεσθαι καὶ μάλιστα τούτο, καθ' ὅ
νοεῖ καὶ αἰσθάνεται· ἐκαστος δὲ εἶνε κυρίως
τὸ νοεῖν, ἢ τοι τὸ νοητικόν· ὁ τοιοῦτος λοι-
πὸν βούλεται καὶ νὰ συνδιάγῃ μεθ' ἑαυτοῦ
καὶ ποιεῖ τούτο ἡδέως· διότι καὶ αἱ μνη-
μαι τῶν πεπραγμένων αὐτῷ ἡδέισαι καὶ περὶ
τῶν μελλόντων ἔχει ἐλπίδας ἀγαθὰς· ἐπει-
τα καὶ εὐπορεῖ εἰς θεωρήματα τῆς διανοίας
καὶ τὸ αὐτὸ ἔχει ἄλγος καὶ τὴν αὐτὴν ἡδονὴν
διατρίβων μεθ' ἑαυτοῦ, οὐχὶ ἄλλοτε ἄλλο· διό-
τι εἶνε ἀμετάβλητος· ἔχει λοιπὸν ὁ τοιοῦτος

πρὸς τὸν φίλον, ὡς περ πρὸς ἑαυτὸν· διότι ὁ
φίλος εἶνε ἄλλος αὐτός (ἐγώ), καὶ ἡ ἄκρα φι-
λία ὁμοιοῦται τῇ πρὸς ἑαυτὸν ἀγάπῃ· ὥστε
συνάγεται ὅτι μέτρον τῆς ἀγαθῆς φιλίας καὶ
πηγὴ εἶνε αὐτὴ τοῦ φιλοῦντος ἢ διαθέσεως ἢ
ἀγαθῆ· ὁ φιλῶν ἑαυτὸν καὶ ἐν ἀρμονίᾳ πρὸς
ἑαυτὸν ὢν, ἐξ ἑαυτοῦ ὀρμώμενος εἶνε καὶ φίλος
ἄλλου. Δὲν δύναται ἄρα ὁ φαῦλος ν' ἀγαπήσῃ
ἄλλον ἢ φίλος ἄλλου νὰ εἶνε, ἀφοῦ ἑαυτὸν δὲν
ἀγαπᾷ.—Ἡ θεωρία αὕτη τοῦ φιλοσόφου ἐν ὀ-
λίγοις περιέχει μεγάλην καὶ βαθεῖαν ἀλήθειαν
περὶ τῆς ἀγάπης· ὅτι ἡ ἀγάπη εἶνε τὸ μέτρον
τῆς ἐσωτερικῆς ἀγαθότητος ἐκάστου ἀνθρώ-
που, καὶ ὅτι ἀνευ τῆς ἀγάπης ὅ,τι ἂν τις ποιῇ,
δὲν ἐμφαίνει, δὲν μαρτυρεῖ τὸν ἔσω ἀνθρώπον,
τὸν νοεῦντα καὶ βουλούμενον.—Ἐφόσον δὲ καὶ
οἱ πολλοὶ ἀρέσκονται ἑαυτοῖς καὶ ὑπολαμβάνου-
σιν ὅτι εἶνε ἐπιεικεῖς, μετέχουσι καὶ οὔτοι
τῆς τοιαύτης περιπτώσεως φιλίας καὶ ἀγάπης.
Πλὴν οἱ ὅλως φαῦλοι καὶ ἀνοσιουργοὶ οὐδὲν
οὐδὲν ταύτης μετέχουσι· διότι πρὸς ἑαυτοὺς
διασφέρονται καὶ ἐπιθυμοῦσιν ἄλλα καὶ ἄλλα
βούλονται, ὡς οἱ ἀκρατεῖς, αἰροῦνται ἀντὶ τῶν
ἑαυτοῖς ἀγαθῶν τὰ ἡδέα, ἅτινα εἶνε βλαβερά·
οἱ δὲ διὰ δειλίαν καὶ ὀκνηρίαν ἀφίστανται τοῦ
πράττειν, ὅσα ἄλλως φρονοῦσιν, ὅτι εἶνε βέλ-
τιστα δι' ἑαυτούς· πρὸς δὲ τούτοις οἱ μοχθη-
ροὶ φεύγουσιν ἑαυτούς καὶ ζητοῦσι μεθ' ὧν νὰ
διέλθωσι τὰς ἡμέρας των· διότι ἀναμνησκό-
νται καθ' ἑαυτούς γινόμενοι πολλὰ δυσάρεστα,
ἅτινα λησμονοῦσι μετ' ἄλλων διατρίβοντες.
Οὕτω λοιπὸν οὐδεμίαν ἀγάπην ἑαυτῶν ἔχουσι,
καθ' ὅσον καὶ οὐδὲν ἀγαπητὸν συνοῖδασιν ἑαυ-
τοῖς· ὥστε φθάνουσι εἰς τὸ μήτε συγχαίρειν
ἑαυτοῖς μήτε συναλγεῖν· διότι ἡ ψυχὴ αὐτῶν
στασιάζει· ἐν τῇ μοχθηρᾷ πράξει ἢ μὲν ἀλγεῖ
(—ἡ ἐσωτερικὴ ἠθικὴ συνείδησις—), ἢ δὲ ἡ-
δεταί (—τὸ ἐπιθυμητικόν—) καὶ οὕτω δια-
σπᾶται καὶ λυπεῖται εὐθύς, ὅτι ἦσθη καὶ με-
τανοεῖ· οὕτω δὲν φαίνεται ὁ φαῦλος οὐδὲ πρὸς
ἑαυτὸν φιλικῶς διακείμενος. Πῶς λοιπὸν ὁ
τοιοῦτος θὰ διάκηται φιλικῶς πρὸς ἄλλον;
Περαίνων τὴν θεωρίαν ταύτην, τὴν λίαν πε-
ρίεργον, παρατηρεῖ ὅτι, εἰ τὸ οὕτως ἔχειν *Μαν*
ἄθλιον, φευκτέον τὴν μοχθηρίαν διατεταμέ-
τως καὶ πειρατέον ἐπιεικῆ εἶναι. Οὕτως, ἐπα-
ναλαμβάνει, γινόμενός τις ἐπιεικὴς καὶ ὢν,
δύναται καὶ πρὸς ἑαυτὸν νὰ διάκηται φιλικῶς
καὶ ἑτέρῳ φίλος νὰ γίνηται· ὁ δὲ κακὸς καὶ
ἐν δυσαρμονίᾳ πρὸς ἑαυτὸν δὲν εἶνε δυνατὸν
οὐδὲ πρὸς ἄλλον νὰ εἶνε φίλος.

Μετὰ ταῦτα ὁμιλεῖ περὶ τῆς εὐνοίας, ἧτις

ὁμοιάζει μὲν τῇ φιλίᾳ, δὲν εἶνε ὅμως φιλία· διότι οἱ εὔνοι βούλονται μόνον τὰ ἀγαθὰ οἷς εἶνε εὔνοι· ἀλλ' οὐδὲ ὡς ἤθελον συμπράξει ὑπὲρ αὐτῶν οὐδὲ ἐνοχληθῆ· διὸ καλεῖ αὐτὴν ἀργὴν φιλίαν καὶ ὅτι ἡ εὔνοια δι' ἀρετὴν καὶ ἐπεικείαν τινα γίνεται, ὅταν τις φανῆ τι καλὸς ἢ ἀνδρείος ἢ τι τοιοῦτον.

Ἔτα περὶ ὁμοιοῦσας ἐν βραχεῖ τὸν λόγον ποιεῖται καὶ λέγει ταύτην πολιτικὴν φιλίαν, καὶ ὅτι ἡ ὁμόνοια εἶνε περὶ τὰ πρακτὰ, καὶ λέγομεν αἱ πόλεις, ὅτι ὁμοιοῦσιν, ὅταν περὶ τῶν συμφερόντων ὁμογνωμονῶσι καὶ τὰ αὐτὰ προαιρῶνται, καὶ πράττωσι τὰ κοινῇ δοξάοντα ὡς πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰ πρὸς τὸν βίον ἀνήκοντα. Καὶ ἡ ὁμόνοια ὑπάρχει, λέγει, τοῖς ἐπεικείσι· διότι οὗτοι καὶ ἑαυτοῖς ὁμοιοῦσι καὶ πρὸς ἀλλήλους· ἐπειδὴ τῶν τοιούτων, λέγει, ἀνθρώπων μένουσι σταθερὰ τὰ βουλήματα καὶ δὲν πάσχουσι παλίρροιαν· βούλονται δὲ τὰ δίκαια καὶ τὰ συμφέροντα, ταῦτα δὲ καὶ κοινῇ ἐπιθυμοῦσιν. Ἀποφαίνεται δὲ ὅτι οἱ φαῦλοι δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὁμοιοῦσι πλὴν ἐπὶ μικρὸν, ὡς δὲν εἶνε δυνατὸν καὶ φίλοι νὰ εἶνε· ἐπειδὴ ἐφίενται πλεονεξίας ἐν τοῖς ὠφελίμοις, ἐνῶ ἐλλείπουσιν ἐν τοῖς κόποις καὶ ταῖς πρὸς τὸ κοινὸν συνδρομαῖς.

Μεταβαίνει ἔπειτα εἰς περιεργὸν τινα θεωρίαν περὶ τοῦ εὐεργετοῦντος καὶ εὐεργετουμένου, περὶ ὧν καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ Ἐπιταφίῳ ἀναφέρει ὡς ἴδιον τοῖς Ἀθηναίοις, ὅτι οὐχ ὡς οἱ πολλοὶ εὐ παθόντες, ἀλλ' εὐ ποιῶντες κτῶνται τοὺς φίλους. Λέγει λοιπὸν ὅτι οἱ εὐεργέται μᾶλλον φιλοῦσι τοὺς εὐεργετηθέντας ἢ οἱ εὐ παθόντες τοὺς δράσαντας. Ζητεῖ τὸν λόγον τοῦ παραδοξοῦ τούτου φαινομένου καὶ εὐρίσκει ὡς φυσικώτερον ὅτι οἱ εὐ πεποιηκότες φιλοῦσι τοὺς εὐ πεπονθότας, ἀπαράλλακτα ὡς ὁ τεχνίτης ἀγαπᾷ μᾶλλον τὸ οἰκτεῖον ἔργον, ἢ ὅσον θὰ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ ἔργου, ἐμφύχου γενομένου· μάλιστα δὲ ὡς οἱ ποιηταὶ ὑπερφλοῦσι τὰ οἰκτεῖα πειήματα, στέργοντες αὐτὰ ὡς τέκνα· διότι τὸ εὐ πεπονθὸς εἶνε ἔργον αὐτῶν τῶν εὐ ποιησάντων· ἀγαπῶσι λοιπὸν αὐτὰ μᾶλλον ἢ τὸ ἔργον τὸν ποιήσαντα. Ἀλλὰ τί τὸ αἴτιον τούτου; Αἴτιον τούτου εὐρίσκει τὸ ἐξῆς· ἐπειδὴ εἰς πάντας τὸ εἶναι ἀγαπητὸν ὑπάρχει καὶ αἰρετὸν, καὶ ἐπειδὴ ἐνεργοῦντες ἐσμὲν, ζῶντες δὴ καὶ πράττοντες, καὶ ἐπειδὴ ὁ ποιήσας τὸ ἔργον ὑπάρχει ἐνεργεία, διὰ τοῦτο ἀγαπᾷ τις τὸ ἔργον αὐτοῦ, διότι ἀγαπᾷ τὸ εἶναι, ὅπερ φυσικόν· ὃ εἶνέ τις δυνάμει, τοῦτο ἐνεργεία δεικνύει τὸ ἔργον.

Διὰ τῆς ἐρμηνείας ταύτης ἀποκρούει τὴν τῶν πολλῶν ἐπιπολαϊοτέραν ἐξήγησιν, ὅτι ὁ εὐ πεπονθὸς εἶνε καθὼς ὁ δανεισθεὶς καὶ ὅτι ὁ δανείσας ἐπιμελεῖται τῆς σωτηρίας τοῦ ὀφείλοντος, ἐνῶ οἱ ὀφείλοντες ἤθελον νὰ μὴ ὑπάρχωσιν οἱ πρὸς οὓς ὀφείλουσιν· ἀλλ' ἐν τῇ σχέσει ταύτῃ, λέγει, τοῦ δανείσαντος καὶ δανεισθέντος δὲν ὑπάρχει φιλησις, ἀλλ' ἀπλῆ βούλησις τοῦ σώζεσθαι ἐνεκα τῆς πληρωμῆς.

Δεύτερον αἴτιον εὐρίσκει ὅτι ἐν τῇ εὐεργεσίᾳ ὑπάρχει τὸ καλὸν τῆς πράξεως, ἐφ' ᾧ χαίρει ὁ δράσας τὴν χάριν, ἐνῶ ὁ εὐεργετηθεὶς οὐδὲν τοιοῦτον ἔχει καλόν, εἰ μὴ τὸ συμφέρον, ὅπερ ἦττον ἠδὺ καὶ ἀγαπητόν. Τελευταῖον λόγον εὐρίσκει ὅτι τὰ ἐπιπόνως γινόμενα πάντες μᾶλλον ἀγαπῶσιν, οἷον καὶ τὰ χρήματα οἱ ἀποκτήσαντες αὐτὰ πόνοις καὶ φροντίσιν ἢ οἱ παραλαβόντες ἐκ κληρονομίας ἢ ἄλλως πως ἀπόνως καὶ ἐκ τύχης· φαίνεται δὲ αὐτῷ ὅτι τὸ εὐ πάσχειν εἶνε ἀπονόν, τὸ δ' εὐ ποιεῖν ἐργῶδες· διὰ τοῦτο καὶ αἱ μητέρες φιλοτεκνώτεραι· διότι ἐπιπονώτερα ἢ γέννησις.

Μετὰ ταῦτα μεταβαίνει εἰς ἕτερον ζήτημα τὸ ἐξῆς· πότερον δεῖ φιλεῖν ἑαυτὸν μάλιστα ἢ ἄλλον τινά· διότι ἐπιτιμῶσιν οἱ ἄνθρωποι τοὺς σφόδρα ἀγαπῶντας ἑαυτοὺς καὶ καλοῦσι φιλαύτους (ἐγωῖστας)· καὶ φαίνεται ὅτι ὁ φαῦλος πράττει πάντα ἑαυτοῦ χάριν· ὁ δὲ ἐπεικῆς διὰ τὸ καλὸν καὶ ὁσῶν βελτίων εἶνε, τοσούτῳ μᾶλλον διὰ τὸ καλὸν καὶ ἐνεκα τοῦ φίλου καὶ ὅτι οὗτος τὸ ἑαυτοῦ παραμελεῖ. Ἀλλ' εἰς τοὺς λόγους τούτους διαφωνοῦσι τὰ ἔργα· διότι ἄν, ὡς λέγουσι, δεόν νὰ ἀγαπᾷ τις πολὺ τὸν πολὺ φίλον, καὶ ἄν φίλος εἶνε ὅστις βούλεται τὰ ἀγαθὰ χάριν ἐκείνου, δι' ὃν βούλεται τὰ ἀγαθὰ, τοιοῦτος εἶνε ἐκάστῳ αὐτὸς πρὸς ἑαυτὸν· καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἐκάστου πάντα τὰ φιλικὰ διήκουσι καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους, ἐκ τῆς ἰδίας ἐσωτερικῆς διαθέσεως. Ταῦτα δηλοῦσι καὶ αἱ παροιμίαι, Μία ψυχὴ κοινὰ τὰ τῶν φίλων, καὶ ἰσότης φιλότης, ἅτινα πάντα σημαίνουσιν, ὅτι μᾶλλον φίλος εἶνε ὁ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ἐξισούμενος καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς οὕτως εἰπεῖν ταυτιζόμενος. Ὡστε ἐπεταὶ ὅτι μάλιστα ἑαυτὸν δεῖ φιλεῖν (—ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν—), ἢ ἀγάπη ἑαυτοῦ εἶνε ἢ ἀγάπη τοῦ ἐγώ, ἢ δὲ ἀγάπη τοῦ ἐγώ εἶνε ἢ συνοχὴ καὶ ἐνέργεια τοῦ καθ' αὐτὸ ἐγώ· διὰ τοῦτο καὶ ὅ,τι πρὸς τὸ ἐγώ προσοικειοῦται καὶ προσέρχεται καὶ ἐξισοῦται πῶς τοῦτο εἶνε καὶ ἀγαπητὸν μάλιστα.

— Ἀλλὰ διὰ τί καὶ σήμερον ἔτι ἡ φίλαυ-

τία εἶνε πρὸς ὄνειδος ; ἐννοοῦνται ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐκδοχῇ φίλαυτοι οἱ ἀπονέμοντες εἰς ἑαυτοὺς τὸ πλεόν ἐν χρήμασιν, ἐν τιμαῖς καὶ ἡδοναῖς, ἐν ἄλλαις λέξεσιν οἱ πλεονέκται καὶ φιλόδοξοι καὶ φιλήδονοι· ἐπειδὴ οἱ πολλοὶ ταῦτα ὀρέγονται, καὶ περὶ αὐτὰ ἐσπουδάκασιν, ὡς ἀριστα ὄντα καὶ περιμάχητα. Διὰ τοῦτο οἱ περὶ ταῦτα πλεονέκται χαρίζονται εἰς τὰς ἐπιθυμίας των καὶ τὰ πάθη καὶ ἐν γένει εἰς τὸ ἄλογον τῆς ψυχῆς, οἷον εἰσὶν οἱ πολλοί· ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν ἢ προσήγορίαν φιλαυτία τῶν πολλῶν καὶ φαύλων.

Ἐάν δέ τις σπουδάξῃ αἰεὶ περὶ τὰ δίκαια ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους ἢ τὰ τῆς σωφροσύνης ἢ ὅποιαδήποτε ἄλλα τῆς ἀρετῆς ἔργα, καὶ ὅλως αἰεὶ τὸ καλόν, τὸ ἠθικῶς καλόν, ἑαυτῷ περιποιεῖται, οὐδεὶς βεβαίως τὸν τοιοῦτον θὰ ὀνομάσῃ φιλαυτον ἐπὶ μομφῇ· (—ἐντεῦθεν ὁ εὐγενὴς τῶν Στωϊκῶν ἐγωϊσμός—). Καὶ ὁμοίως ὁ τοιοῦτος μᾶλλον φαίνεται φιλαυτος, διότι ἀπονέμει ἑαυτῷ τὰ κάλλιστα καὶ τὰ μάλιστα ἀγαθὰ καὶ χαρίζεται πρὸς τὸ κυριώτατον ἑαυτοῦ, τὸ ἠθικόν ἐγώ, ὡς θὰ ἐλέγομεν ἡμεῖς σήμερον, καὶ πείθεται κατὰ πάντα εἰς τοῦτον. Καὶ ὡς ἡ πόλις εἶναι τὸ κυριώτατον, τὸ περικλείον τὰ γενικὰ συμφέροντα τῶν μερῶν καὶ ὡς πᾶν ἄλλο τοιοῦτον σύστημα, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀπαρτίζει ὀργανικόν ἐν ὅλῳ, οὗ τὸ κυριώτατον εἶνε τὸ γενικόν καὶ καθολικόν συμφέρον τῶν μελῶν πάντων, οἷον ἡ υἰγεία καὶ ἡ ζωὴ, ἢ τε φυσικὴ καὶ ἡ ἠθικὴ· ὥστε φιλαυτος εἶνε μάλιστα ὁ ἀγαπῶν τοῦτο τὸ γενικόν αὐτοῦ καὶ καθολικόν συμφέρον, τὸ τε φυσικόν καὶ τὸ ἠθικόν καὶ ὁ χαριζόμενος τούτῳ. Ὁμοίως καὶ ἐγκρατῆς καὶ ἀκρατῆς λέγεται, καθόσον ἐπικρατεῖ ἢ μὴ ἐπικρατεῖ ὁ νοῦς, ἐπειδὴ ἕκαστος εἶνε κυρίως τοῦτο, ὁ νοῦς· διὰ τοῦτο καὶ πράξεις καὶ πεπραγμένα ἕκαστου ἔργα ἐκουσίως εἶνε τὰ μετὰ λόγου κυρίως. Ὁ ἐπιεικὴς λοιπὸν τοῦτο μάλιστα ἀγαπᾷ, τὸν νοῦν· διαφέρει δὲ τοσοῦτον τοῦ πρὸς ὄνειδος λεγομένου φιλαύτου, ὅσον διαφέρει τὸ κατὰ λόγον ζῆν τοῦ κατὰ πάθος καὶ τὸ ὀρέγεσθαι τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ δοκοῦντος.

Ὅθεν τοὺς περὶ τὰς καλὰς πράξεις διαφερόντως σπουδάζοντας πάντες ἐπαινοῦσι· συμβαίνει δὲ ἐν τούτοις καὶ τὸδε· ἐνῶ πάντες ἀμιλλῶνται πρὸς τὸ καλόν καὶ ἕκαστος διατείνεται νὰ πράττῃ τὰ κάλλιστα, γίνονται κοινῶς τε πᾶσι τὰ δέοντα καὶ ἰδίᾳ ἕκαστῳ τὰ μέγιστα ἀγαθὰ, ἐπειδὴ ἡ ἀρετὴ τοιοῦτον τυγχάνει ὄν χρῆμα, ὠφελεῖ καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ

τοὺς πάντας· διὸ ὁ μὲν ἀγαθὸς δέον νὰ εἶνε φιλαυτος· ἀλλ' ὁ μοχθηρὸς οὐχί· διότι καὶ ἑαυτὸν βλάπτει καὶ τοὺς ἄλλους, ἐπόμενος εἰς φαῦλα πάθη.

Ἐπὶ τούτοις παρατηρεῖ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ μοχθηρῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει διαφωνία· μετὰξὺ τοῦ ὁ δεῖ πράττειν καὶ ὁ πράττει, ἐνῶ ὁ ἀγαθὸς πράττει ἂν δεῖ πράττειν· διότι ὁ νοῦς αἰρεῖται τὸ βέλτιστον ἑαυτῷ· ἐπικρατεῖ δὲ ὁ νοῦς παρὰ τῷ ἀγαθῷ ἢ ἄλλως ὁ ἀγαθὸς πειθαρχεῖ τῷ νῷ.

Προσέτι λέγει ὅτι ὁ σπουδαῖος πολλὰ πράττει ἕνεκα τῶν φίλων καὶ ἕνεκα τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ὧν καὶ ἐν ἀνάγκῃ ὑπεραποθνήσκει· ὁ σπουδαῖος παραιτεῖται καὶ χρήματα καὶ τιμὰς καὶ ὅλως τὰ περιμάχητα ἀγαθὰ, περιποιούμενος ἑαυτῷ τὸ καλόν, (—ἡ ὑπερτάτη ἰδέα εἶνε τὸ καλόν, ἣν λατρεύουσιν οἱ Ἕλληνες—) διότι καλὰ ἠθικῶς αἱ τοιαῦται πράξεις καὶ θαυμάσιαι· προτιμᾷ λοιπὸν ὁ τοιοῦτος μίαν πρᾶξιν καλὴν καὶ μεγάλην, οἷα τὸ ὑπὲρ πατρίδος ἀποθνήσκειν, ἢ πολλὰς καὶ μικρὰς· καὶ χρήματα ἀφίνουσι τοῖς φίλοις πλείω, ὅτε ὁ μὲν φίλος χρήματα ἀποκτᾷ, αὐτὸς δὲ τὸ καλόν, ὃ εἶστι τὸ μείζον ἀγαθὸν ἀπονέμει ἑαυτῷ· καὶ περὶ τὰς τιμὰς καὶ ἀρχὰς ὁμοίως τὸν αὐτὸν τρόπον· διὰ ταῦτα καὶ εὐλόγως λέγεται σπουδαῖος, ἐπειδὴ ἀντὶ πάντων αἰρεῖται τὸ καλόν. Καὶ πράξεις δὲ ἐνίοτε ἀφίνει τῷ φίλῳ νὰ πράξῃ, ἐπειδὴ εἶνε κάλλιον νὰ γίνηται αἷτιος τῷ φίλῳ ἀντὶ νὰ πράξῃ αὐτὸς ταύτας.

Συμπεραίνων τὴν θεωρίαν ταύτην λέγει ὅτι ὁ σπουδαῖος ἐν ἅπασιν τοῖς ἐπαινετοῖς φαίνεται ἀπονέμων ἑαυτῷ πλεόν τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Καλλίστη ἢ τοιαύτη φιλαυτία, (—ἦν καὶ ἀληθῆ φιλοτιμίαν εἶποι τις ἄν—)!

Εἶτα ζητεῖται, ἂν ὁ εὐδαίμων ἔχῃ χρεῖαν φίλων ἢ μὴ. Κρίνει δὲ ἄτοπον ὁ εὐδαίμων ἔχων πάντα τὰ ἀγαθὰ νὰ στερηθῆται φίλων, ἀφοῦ τὸ ἔχειν φίλους δοκεῖ μέγιστον ἀγαθὸν τῶν ἐκτός. Πλὴν τούτου ἐπειδὴ τὸ εὖ ποιεῖν εἶνε ἴδιον τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἀρετῆς, θὰ ἔχῃ ὁ σπουδαῖος οὗς θὰ εὐεργετήσῃ καὶ τούτους προτιμότερον φίλους ἢ ξένους· ἀλλ' ἐκτός τούτου καὶ ἄτοπον νομίζει τὸ νὰ εἶνε μονώτης ὁ μακάριος· διότι ὁ ἄνθρωπος φύσει εἶνε πολιτικὸς καὶ κοινωνικός, ὥστε οὐδεὶς θὰ ἠθελεν ἐκλέξει πάντα τὰ ἀγαθὰ νὰ ἔχῃ καθ' ἑαυτὸν καὶ μόνος. Ἄρα ἔχει ἀνάγκην φίλων καὶ ὁ εὐδαίμων· ἀλλ' οὐχί φίλων διὰ τὸ χρήσιμον ἢ τὸ ἡδύ· διότι ἅπας ὁ βίος αὐτοῦ ὧν ἡδύς ἐπεισάκτου ἡδονῆς χρεῖαν δὲν ἔχει· ἀλλὰ φίλων κατ' ἀρετήν· διότι ἡ εὐ-

δαιμονία εἶνε ἐνέργειά τις· ἡ ἐνέργεια δὲ γίνεται καὶ δὲν ὑπάρχει ὡς τι κτῆμα. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ εὐδαιμονεῖν συνίσταται εἰς τὸ ζῆν καὶ ἐνεργεῖν, καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἡ ἐνέργεια σπουδαία καὶ ἡδεῖα, ἐπειδὴ δὲ μᾶλλον τοὺς πλησίον δυνάμεθα νὰ θεωρῶμεν καὶ τὰς πράξεις αὐτῶν ἢ ἑαυτοῦς, αἱ δὲ πράξεις τῶν σπουδαίων φίλων ἡδεῖαι τοῖς ἀγαθοῖς, διὰ ταῦτα ὁ μακάριος καὶ εὐδαίμων φανερὸν ὅτι χρεῖαν ἔχει φίλων τοιοῦτων, ὧν νὰ θεωρῆ ἡδεῖως τὰς πράξεις καὶ μεθ' ὧν νὰ συνεργάζεται, ἐνῶ μονώτης νὰ ἐνεργῆ καθ' ἑαυτὸν συνεχῶς δὲν εἶνε εὐκόλον· ἀλλὰ καὶ χαίρει ὁ σπουδαῖος, καθ' ὃ σπουδαῖος, ἐπὶ ταῖς κατ' ἀρετὴν πράξεσι καὶ δυσχεραίνει ταῖς ἀπὸ κακίας, ὡς ὁ μουσικὸς ἡδεῖται τοῖς καλοῖς μέλεσι καὶ ἐπὶ τοῖς φαύλοις λυπείται· ἔπειτα καὶ ἀσκησίς τις γίνεται τῆς ἀρετῆς ἐκ τῆς μετὰ τῶν ἀγαθῶν συμβιώσεως. Ἐνδιατρίβων ἐν τῇ θεωρίᾳ ταύτῃ προστίθηναι ὅτι καὶ φύσει ὁ σπουδαῖος αἰρεῖται τὸν σπουδαῖον φίλον· διότι ὡς συναισθάνεται καὶ νοεῖ ὅτι ζῆ καὶ ἐστί, καὶ ἡδεῖται ἐπὶ τούτῳ, ὡς ἀγαθῷ, οὕτω συναισθάνεται καὶ περὶ τοῦ φίλου ὅτι ὑπάρχει καὶ ζῆ, ὅπερ γίνεται ἐν τῷ συζῆν καὶ ἐν κοινωνίᾳ λόγων καὶ διανοίας· διότι ἄλλος ἐγὼ ὁ φίλος. Συνάγει λοιπὸν ὅτι ἔχει χρεῖαν φίλου καὶ ὁ κατὰ τὰ ἄλλα εὐδαίμων καὶ μακάριος.

Ἐπειδὴ δὲ χρῆζομεν φίλων, ζητεῖται νῦν ἂν πολλοὺς ποιητέον φίλους ἢ ὀλίγους; ἐπειδὴ τὸ συζῆν καὶ διημερεῦειν ὥρισεν ἀναγκαστικὸν τῇ φιλίᾳ καὶ ἐπειδὴ οἱ φίλοι πρὸς τινα ἢ πρὸς ἀλλήλους δέον νὰ εἶνε φίλοι, συνάγει ὅτι θὰ ἔχη καλῶς νὰ μὴ ζητῆ τις νὰ εἶνε πολυφιλότατος· ἀλλὰ τοσοῦτους νὰ ἔχη φίλους, ὅσοι ἱκανοὶ εἰς τὸ συζῆν· ἀλλ' οὐδὲ φαίνεται δυνατόν νὰ εἶνέ τις πολλῶν σφόδρα φίλος, ὡς οὐδὲ νὰ ἔρῃ πλειόνων. Τοιαῦτα δὲ καὶ αἱ ὑμνούμεναι φιλίαι. Οἱ δὲ πολύφιλοι καὶ πᾶσιν οἰκειῶς ἐντυγχάνοντες πρὸς οὐδένα φίλοι ἄλλως πλὴν πολιτικῶς. Πολιτικῶς λοιπὸν, λέγει, εἶνε δυνατόν νὰ εἶνέ τις φίλος πρὸς πολλοὺς, ἀρκεῖ τις ἄρα νὰ εὖρη καὶ ὀλίγους δι' ἀρετὴν καὶ δι' ἑαυτοῦς.

Τελευταῖον διαπορεῖται πότερον ἐν εὐτυχίαις δεῖ μᾶλλον φίλων ἢ ἐν ἀτυχίαις; διότι καὶ οἱ ἀτυχοῦντες χρεῖαν ἔχουσιν ἐπικουρίας καὶ οἱ εὐτυχοῦντες συντρόφων καὶ οὐς θὰ εὐεργετήσωσι· διότι βούλονται τοῦτο· ἐν ἀμφοτέραις ἄρα ταῖς περιστάσεσι δεῖ φίλων· ἀλλ' ἐν ταῖς ἀτυχίαις μὲν εἶνε ἀναγκαιότερον τὸ ἔχειν φίλους, ἐν δὲ ταῖς εὐτυχίαις κάλλιον. Ζητητέον

δὲ βεβαίως οἱ ἐπιεικεῖς· διότι προτιμότερον τὸ εὖ ποιεῖν τούτους καὶ τὸ μετὰ τούτων διακείν. Καὶ αὐτὴ ἡ παρουσία τῶν φίλων ἐν τε εὐτυχίαις καὶ ἐν ἀτυχίαις εἶνε ἡδεῖα· αὐτὸ τὸ ὄρᾳ τούτους φίλους ἡδὴ εἶνε ἡδὴ καὶ μάλιστα τῷ ἀτυχοῦντι, συντελοῦν πως εἰς τὸ μὴ λυπεῖσθαι· παραμυθητικὸν ὁ φίλος καὶ τῇ ὄψει καὶ τῷ λόγῳ. Ὡσαύτως καὶ ἐν ταῖς εὐτυχίαις ἡ παρουσία τῶν φίλων ἡδεῖα, ὑπονοουμένου ὅτι ἡδονταὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ. Φαίνεται δὲ ὅτι πρέπει νὰ καλῆ τις τοὺς φίλους ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις προθύμως, ὀλιγώτερον δὲ ἐν ταῖς ἀτυχίαις· διότι ὅσον δυνατόν ὀλιγώτερον πρέπει νὰ μεταδώσῃ τις πρὸς τοὺς φίλους τῶν κακῶν καὶ λυπηρῶν· ἀλλ' ἐκ μέρους τῶν φίλων ἀρμόζει τὸ ἀνάπαλιν, πρὸς μὲν τὸν ἀτυχοῦντα προθύμως καὶ ἀκλήτος πορευόμενος νὰ φανῆ αὐτῷ χρήσιμος, ὡς φίλος, πρὸς δὲ τὸν εὐτυχοῦντα προθύμως μὲν, ὅπως συνεργάζεται μετ' αὐτοῦ, βραδέως δὲ πρὸς εὐπάθειαν καὶ ἀπόλαυσιν· διότι οὐ καλὸν τὸ προθυμείσθαι εἰς τὸ ὠφελείσθαι. Ἄρα ἡ παρουσία τῶν φίλων ἐν ἅπασι φαίνεται αἰρετή. Ἡ δὲ φιλία τῶν ἐπιεικῶν γίνεται ἐπιεικῆς συναυξανομένη ταῖς ἀναστροφαῖς καὶ ὁμιλίαις· γίνονται δὲ καὶ βελτιῶνες ἑαυτῶν οἱ τοιοῦτοι φίλοι ἐνεργοῦντες καὶ ἀλλήλους διορθοῦντες. — Τοιαῦτα ἐν δυοῖς βιβλίοις μετὰ τοσαύτης ἀκριβολογίας καὶ βαθείας παρατηρήσεως καὶ συνεχῶν πολλάκις ἐπαναλήψεων λέγει περὶ φιλίας ἢ ἀγάπης, οἷα παρατηρεῖται ὑπάρχουσα ἐν τοῖς ἀνθρώποις.

Μετὰ τὰ περὶ φιλίας διερευνᾷ τὰ περὶ ἡδονῆς καθ' ὅλου τῆς ὑψίστης καὶ τῆς εὐδαιμονίας, ὡς τοῦ ἀκροῦ ἀγαθοῦ, ἀφ' οὗ καὶ ὠρμήθη τὸ πρῶτον καὶ ὅπερ τίθεται ὁ τελειότατος τοῦ ἀνθρώπου σκοπός, τὸ τέλος τὸ τελειότατον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ προορισμὸς αὐτοῦ, κατὰ τὸν φιλόσοφον.

Ἡ ἡδονή, λέγει, φαίνεται σύμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ· διὸ καὶ μέγιστον πρὸς τὴν ἀρετὴν τοῦ ἡθους, πρὸς τὸ ἐθίξασθαι τὰ καλά, εἶνε τὸ χαίρειν οἷς δεῖ καὶ μισεῖν ὅσα δεῖ. Ταῦτα δὲ, λέγει, τὰ συναισθήματα πληροῦσι πάντα τὸν βίον· τὰ ἡδέα προαιροῦνται οἱ ἄνθρωποι, τὰ λυπηρὰ φεύγουσιν. Ἀλλὰ τί εἶνε ἡ ἡδονή; Διεξέρχεται τὰς διαφορὰς περὶ τούτου γνώμας καὶ πρῶτον ἀναφέρει ὅτι ὁ Εὐδοξὸς, φιλόσοφος καὶ ἀστρονόμος καὶ γεωγράφος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐνόμιζε τὴν ἡδονὴν αὐτὸ τὸ ἀγαθόν· διότι πάντα καὶ ἔλλογα καὶ ἄλογα ἐφένται αὐτῆς· ὅ,τι εἶνε εἰς πάντας ἀγαθόν καὶ οὐ

πάντες ἐφίενται, τοῦτο συνεπέρανεν ὅτι εἶνε τὸ ἀγαθόν. Οἱ λόγοι δὲ αὐτοῦ, λέγει, ἐπιστεύοντο μάλλον, διότι αὐτὸς ἐφαίνετο σώφρων καὶ ἐπομένως ἐνομιζέτο ὅτι οὐχὶ ὡς φίλος τῆς ἡδονῆς λέγει ταῦτα, ἀλλ' ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα· ἐνίσχυε δὲ τὴν ἀπόφασιν ταύτην περὶ τῆς ἡδονῆς ἐκ τοῦ ἐναντίου συναισθημάτων τῆς λύπης.

Εἶτα συζητήσας καὶ τὰς τῶν ἄλλων περὶ ἡδονῆς γνώμας ἀποφαίνεται ὅτι ἡ ἡδονὴ οὔτε τὸ ἀγαθόν εἶνε οὔτε πᾶσα ἡδονὴ αἰρετή· ὅτι ὑπάρχουσι τινες ἡδοναὶ καθ' ἑαυτὰς αἰρεταί, διαφέρουσαι τῶν εἰδῶν ἢ τῶν ἀφ' οὗ γίνονται, ὡς αἱ ἡδοναὶ ἀπὸ τῶν καλῶν καὶ αἱ ἡδοναὶ ἀπὸ τῶν αἰσχροῶν, καὶ ἡδονὴ ἢ τοῦ δικαίου, ἣν ἡδέεται ὁ δίκαιος μόνος καὶ οὐδέποτε ὁ μὴ ὢν δίκαιος, καὶ ἡ ἡδονὴ τοῦ μουσικοῦ, ἣν ἀδύνατον νὰ αἰσθανθῆ ὁ μὴ ὢν μουσικός· καὶ οὕτως ἐπὶ τῶν ἄλλων. Αὕτη λοιπὸν καθ' ἑαυτὴν ἡ ἡδονὴ δὲν εἶνε τὸ ἀγαθόν οὐδὲ πᾶσα ἡδονὴ εἶνε λόγου ἀξία· διότι τίς θὰ προηρείτο νὰ ζῆ, διὰ βίου ἔχων διάνοιαν παιδίου, ἡδόμενος ἐφ' οἷς τὰ παιδία;

Ἐπειτα ζητῶν νὰ ὀρίσῃ τὴν οὐσίαν αὐτῆς καὶ τὴν ποιότητα, λέγει ὅτι εἶνε ὅλον τι παραβάλλων αὐτὴν πρὸς τὴν ὄρασιν καὶ ἀποφαινόμενος, ὅτι ὡς αὕτη (ἡ ὄρασις) τελεία ἐστὶ καὶ οὐδενὸς ἐνδεής, ὃ γινόμενον ὕστερον θὰ συναπετέλει αὐτῆς τὸ εἶδος, οὕτω καὶ ἡδονὴν δὲν ἔχει τις, δεχομένην αὐξήσιν καὶ τελειοποίησιν σὺν τῷ χρόνῳ· εἶνε ἄρα ὅλον τι· διότι τὸ ἐν τῷ νῦν χρόνῳ εἶνε ὅλον τι. Ὡς τοιαύτη δὲ οὐδὲ κινήσις εἶνε ἡ ἡδονή· διότι ἡ κινήσις πᾶσα ἐν χρόνῳ οὐδὲ γένεσις· διότι τὸ γινόμενον ἐξ ἀτελοῦς τελειοῦται· ὅπως οὐδὲ ἡ ὄρασις οὐδὲ ἡ στιγμή οὐδὲ ἡ μονὰς οὔτε κινήσις εἶνε οὔτε γένεσις, οὕτω καὶ ἡ ἡδονή. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσα αἰσθησις ἐν γένει ἐνεργεῖ πρὸς τὸ αἰσθητόν, ἡ δὲ εὖ διακειμένη αἰσθησις ἐνεργεῖ κατ' ἐντέλειαν πρὸς τὸ κάλλιστον τῶν ὑπὸ τὴν αἰσθησιν καθ' ἕκαστον δὲ βελτίστη εἶνε ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀριστα διακειμένου πρὸς τὸ κράτιστον τῶν ὑφ' αὐτὴν, διὰ τοῦτο αὕτη ἡ ἐνέργεια εἶνε ἡ τελειοτάτη καὶ ἡδίστη· διότι πᾶσαν αἰσθησιν συνοδεύει ἡδονή, ὁμοίως κατὰ τε διάνοιαν καὶ (θεωρίαν) ἐποπτεῖαν· ἡ δὲ τελειοτάτη αἰσθησις εἶνε καὶ ἡδίστη. Ὅτι δὲ καθ' ἕκαστην αἰσθησιν γίνεται ἡδονὴ φανερόν· ὀράματα καὶ ἀκούσματα εἶνε ἡδέα καὶ μάλιστα ὅταν ἡ αἰσθησις εἶνε κρατίστη καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐνεργῆ. Τελειοὶ δὲ τὴν ἐνέργειαν ἡ ἡδονή, ὡς τι ἐπιγινόμενον τέλος. Ἐν ὅσῳ λοιπὸν τὸ αἰσθητόν ἢ νοητόν εἶνε

(ΕΔΑ. ΦΙΛΟΛΟΓ. ΣΥΛΛΟΓ. ΤΟΜ. ΙΖ΄.)

ὅποιον δεῖ, καὶ τὸ κρίνον ἢ θεωροῦν ὁμοίως, θὰ ὑπάρχῃ ἡ ἡδονὴ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. Ἀλλὰ διὰ τί συνεχῶς δὲν ἡδέεται τις; διότι ἀδύνατον συνεχῶς τὰ ἀνθρώπινα νὰ ἐνεργῶσιν· ἐπομένως οὐδὲ ἡδονὴ γίνεται συνεχῆς· διότι αὕτη ἐπιτελεῖται τῇ ἐνεργείᾳ. Διὰ τοῦτο καὶ τὰ καινὰ τέρασι· κατόπιν δὲ οὐχὶ πλέον ὁμοίως· διότι εἰς τὰ καινὰ τὸ πρῶτον προσκαλεῖται ἡ διάνοια καὶ ἐνεργεῖ κατ' ἐπίτασιν, ἔπειτα γίνεται ἡ ἐνέργεια παρημελημένη· διὸ καὶ ἡ ἡδονὴ ἀμαυροῦται. Ὁρέγονται δὲ οἱ ἄνθρωποι τῆς ἡδονῆς ταύτης οὕτως ὡς ὀρέγονται τοῦ ζῆν· διότι ἡ ζωὴ εἶνε ἐνέργειά τις· ἕκαστος δὲ ἐνεργεῖ ζῶν περὶ ἐκεῖνα, & καὶ μάλιστα ἀγαπᾷ, οἷον ὁ μουσικός περὶ τὰ μέλη, ὁ φιλομαθὴς περὶ τὰ θεωρήματα τῇ διανοίᾳ καὶ οὕτω καθέξῃς. Οὕτω θεωρεῖ τὴν ἡδονὴν συνεζευγμένην τῇ ἐνεργείᾳ καὶ τῇ ζωῇ· ἄνευ ἐνεργείας οὐ γίνεται ἡδονή, πᾶσαν δὲ ἐνέργειαν τελειοὶ ἡ ἡδονή.

Εἶτα παρατηρεῖ ὅτι αἱ ἡδοναὶ διαφέρουσι καὶ κατ' εἶδος, ὡς τὰ φυσικὰ ὄντα καὶ τὰ τῆς τέχνης· καὶ δὴ διαφέρουσι, λέγει, αἱ ἡδοναὶ τῆς διανοίας τῶν ἡδονῶν τῶν κατὰ τὰς αἰσθησεις· καὶ αὗται πάλιν ἀπ' ἀλλήλων κατ' εἶδος· παρατηρεῖ πρὸς τοῦτοις ὅτι καὶ τὴν ἐνέργειαν συναυξεῖ ἡ οικεῖα ἡδονή· οἷον γεωμετρικοί γίνονται οἱ χαίροντες τῷ γεωμετρεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ φιλόμουσοι καὶ φιλοκοδόμοι· προσέτι αἱ ἀφ' ἐτέρων ἡδοναὶ ἐμποδίζουσιν ἄλλας ἐνεργείας· οἷον οἱ φίλαυλοι ἀδυνατοῦσι νὰ προσέχωσιν εἰς τοὺς λόγους, ἐὰν κατακούσωσιν αὐλοῦντος· φθείρει ἄρα ἡ ἡδονὴ ἡ κατὰ τὴν αὐλητικὴν τὴν περὶ τὸν λόγον ἐνέργειαν· τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ὅταν τις περὶ δύο ἐνεργῆ· ἡ ἡδίων ἐνέργεια ἐκκρούει τὴν ἐτέραν· καθόσον δὲ διαφέρουσιν αἱ ἐνέργειαι κατὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ φαυλότητα αὐτῶν, καὶ αἱ μὲν εἶνε αἰρεταί, αἱ δὲ φευκταί, κατὰ τοσοῦτον ὁμοίως καὶ αἱ ἡδοναί· ἡ μὲν ἡδονὴ ἡ οικεῖα τῇ σπουδαίᾳ ἐνεργείᾳ ἀγαθὴ, ἡ δὲ τῇ φαύλῃ μοχθηρὰ, καὶ αἱ ἐπιθυμίαι τῶν καλῶν μὲν ἐπαινεταί, τῶν δὲ αἰσχροῶν φευκταί. Διακρίνει δὲ τὴν ἡδονὴν καὶ τῆς διανοίας καὶ τῆς αἰσθησεως· οὔτε διάνοια εἶνε ἡ ἡδονή, λέγει, οὔτε αἰσθησις· ἀλλὰ συνοδεύει αὐτὰς καὶ δὲν χωρίζεται· πλὴν ἄλλη ἡ ἡδονὴ τῆς ὀράσεως καὶ ἄλλη ἡ τῆς ἀφῆς καὶ τῆς ἀκοῆς, ἄλλαι δὲ αἱ ἡδοναὶ περὶ τὴν διάνοιαν. Φαίνεται δὲ εἰς ἕκαστον ζῶον καὶ ἡδονὴ οικεῖα, ὡσπερ καὶ ἔργον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων διαλλάττουσιν αἱ ἡδοναὶ οὐχὶ ὀλίγον· διότι τὰ αὐτὰ ἄλλους μὲν

λυποῦσιν, ἄλλους δὲ τέρπουσι· καὶ ἄλλοις μὲν εἶνε λυπηρὰ καὶ μισητὰ, ἅτινα εἰς ἄλλους εἶνε ἡδέα καὶ ἀγαπητὰ· ὡς καὶ ἐπὶ τῶν γλυκέων τῆ γεύσει· διότι τὰ αὐτὰ δὲν φαίνονται ὁμοίως τῷ πυρέσσοντι καὶ τῷ ὑγίει καὶ οὕτω καθεξῆς· ὥστε ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου μέτρον ἐκάστου εἶνε ἡ ἀρετὴ καὶ ὁ ἀγαθός· ἀλήθειαις ἡδοναῖς εἶνε αἱ φαινόμεναι τοιαῦται τῷ σπουδαίῳ καὶ ἡδέα οἷς χαίρει οὗτος. Ἄλλ' ἂν φαίνονται ἡδέα εἰς τινας, ὅσα εἶνε τῷ ἀγαθῷ καὶ τῷ σπουδαίῳ δυσάρεστα, διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ θαυμάζωμεν· διότι πολλὰκι, λέγει, αἱ φθοραὶ καὶ λύμαι τῶν ἀνθρώπων· ὥστε τὰ τοιαῦτα δὲν εἶνε ἡδέα εἰμὴ τοῖς διεφθαρμένοις. Ἐπειτα διερευνᾷ ποῖα τῶν καλῶν ἡδονῶν εἶνε ἡ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἂν μία ἢ πλεονές αἱ τοῦ τελείου καὶ μακαρίου ἀνδρός. Οὕτω μεταβαίνει εἰς τὸ περὶ εὐδαιμονίας. Τὴν εὐδαιμονίαν τίθησιν ἐνέργειαν, ὡς ὠρισεν ἡδὴ αὐτὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς κατ' ἀρετὴν τελείαν· ἐπειδὴ δὲ τῶν ἐνεργειῶν αἱ μὲν ἀναγκαῖαι καὶ δι' ἕτερα αἰρεταί, αἱ δὲ καθ' ἑαυτὰς, δῆλον ὅτι ἡ εὐδαιμονία εἶνε ἐνέργεια τῶν καθ' ἑαυτὰς αἰρετῶν καὶ οὐχὶ τῶν δι' ἄλλο τι· διότι ἡ εὐδαιμονία οὐδενὸς τυγχάνει οὔσα ἐνδεής, ἀλλ' εἶνε αὐτάρκης. Ζητεῖται νῦν τίνας αἱ καθ' ἑαυτὰς αἰρεταὶ ἐνέργειαι, ἀφ' ὧν, λέγει, μηδὲν ἐπιζητοῦμεν παρὰ τὴν ἐνέργειαν. Τοιαῦται δὲ εἶνε αἱ κατ' ἀρετὴν πράξεις, οἷον τὸ τὰ καλὰ καὶ σπουδαῖα πράττειν. Ἐνταῦθα προβάλλεται ἡ ἔνστασις, ὅτι καὶ αἱ ἐνέργειαι τῶν παιδιῶν εἶνε καθ' ἑαυτὰς αἰρεταί· διότι οὐδὲν ἄλλο ἐπιζητοῦμεν παρὰ τὴν ἐνέργειαν, ὡς πράττουσιν οἱ πολλοὶ τῶν εὐδαιμονιζομένων (τῶν εὐτυχοῦντων), ἀλλὰ τὴν ἔνστασιν ταύτην ἀνακρίει ἐπιφέρων ὅτι σπουδαῖαι ἐνέργειαι εἶνε αἱ τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ νοῦς καὶ ὅτι οἱ χαίροντες τοιαύταις ἡδοναῖς ταῖς ἐκ τῶν παιδιῶν εἶνε ἀγευστοὶ εἰλικρινοῦς καὶ ἐλευθερίου ἡδονῆς· μόνον δὲ τὰ τίμια καὶ ἡδέα τῷ σπουδαίῳ ταῦτα εἶνε τοιαῦτα· τὸ δὲ παίζειν εἶνε καλόν, ὅπως τις σπουδάζῃ, οἷον εἰς ἀνακούφισιν καὶ ἐνίσχυσιν πρὸς τὴν σπουδαίαν ἐνέργειαν· διότι ἀδύνατον συνεχῶς νὰ ἐργάζεται τις· τῶν δὲ σωματικῶν ἡδονῶν δύναται καὶ ἀνδράποδον ν' ἀπολαύσῃ οὐχ ἥττον τοῦ ἀρίστου ἀνθρώπου· ἀλλ' εὐδαιμονίας οὐδεὶς τῶν ἀνδραποδώδη βίον βιούντων.

Ἐπανερχόμενος αὖθις εἰς τὸν ὅρισμόν τῆς εὐδαιμονίας, ὅτι εἶνε κατ' ἀρετὴν ἐνέργεια, καὶ ἐπιλέγων, ὅτι εὐλογον εἶνε κατὰ τὴν κρατίστην ἀρετὴν, ἐρωτᾷ τίς εἶνε αὕτη ἡ κρατίστη ἀρετὴ, καὶ τοιαύτην εὐρίσκει ἀναντιρρή-

τως τὴν ἀρετὴν τοῦ ἐν ἡμῖν ἀρίστου. Εἴτι λοιπὸν ὁ νοῦς εἶνε τοῦτο τὸ ἀριστον εἶτε ἄλλο τι, ὃ κατὰ φύσιν φαίνεται ὅτι ἀρχεὶ καὶ ἡγείται, ἔχον ἐννοίαν περὶ καλοῦ καὶ θείου, ἢτοι τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, εἶτε θεῖον ὄν καὶ αὐτὸ καὶ ὡς ἐκ τῆς συγγενείας δυνάμενον νὰ ἔχῃ τὴν ἰδέαν τοῦ θείου, εἶτε τέλος εἶνε τῶν ἐν ἡμῖν τὸ θεϊότατον, τούτου ἡ ἐνέργεια κατὰ τὴν οἰκείαν καὶ αὐτῷ ἀρμοζούσαν ἀρετὴν θὰ εἶνε ἡ τελεία εὐδαιμονία· αὕτη δὲ εἶνε ἀρα θεωρητικὴ. Συμφωνεῖ τοῦτο καὶ πρὸς τὰ πρότερον εἰρημένα καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν· διότι ἡ νοητικὴ αὕτη ἐνέργεια εἶνε τῶντι κρατίστη, καθόσον καὶ ὁ νοῦς εἶνε τὸ κράτιστον τῶν ἐν ἡμῖν καὶ πάντων τῶν γνωστῶν, περὶ ᾧ ὁ νοῦς· ἔπειτα καὶ συνεχεστάτη ἡ ἐνέργεια αὕτη· διότι μᾶλλον δυνάμεθα θεωρεῖν, λέγει, συνεχῶς ἢ ὅ,τι ἄλλο πράττειν· καὶ ἡ κατὰ τὴν σοφίαν ἡδονὴ ἡδίστη πασῶν τῶν κατ' ἀρετὴν ἐνεργειῶν· καὶ φαίνεται τῶντι ὅτι ἡ σοφία ἔχει θαυμαστάς ἡδονὰς κατὰ τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν βεβαιότητα· ἔπειτα παρατηρεῖ ὅτι ἡ αὐτάρκεια ὑπάρχει ἐν τῇ θεωρίᾳ, ἡ δὲ εὐδαιμονία εἶνε αὐτάρκης· διότι τῶν μὲν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, λέγει, πάντες δέονται, καὶ σοφοὶ καὶ δίκαιοι καὶ λοιποὶ. Ἐάν τις λοιπὸν ἔχῃ μὲν τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἰκανά, ὁ δίκαιος μὲν δεῖται πλὴν τούτων καὶ πρὸς οὐς θὰ δικαιοπραγήσῃ καὶ μεθ' ὧν· ὁμοίως καὶ ὁ σώφρων καὶ ὁ ἀνδρείος καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστος· ὁ δὲ σοφὸς καὶ καθ' ἑαυτὸν ὧν δύναται νὰ θεωρῇ καὶ νὰ ἐργάζεται διανοητικῶς, καὶ ὅσῳ σοφώτερος, τόσῳ μᾶλλον, ἴσως μὲν ἔχων συνεργούς κάλλιον, ἀλλ' ὅμως αὐταρκέστατα πάντοτε.

Ἐπειτα ἐπάγει καὶ τὴν παρατήρησιν, ὅτι ἡ σοφία μόνη ἀγαπᾶται αὕτη δι' ἑαυτήν· διότι ἀπ' αὐτῆς οὐδὲν γίνεται ἢ ἡ θεωρία· ἀπὸ δὲ τῶν πρακτῶν ζητοῦμέν τι παρὰ τὴν πρᾶξιν ἢ πλεῖστον ἢ ὀλιγώτερον. Ἄλλο χαρακτηριστικὸν τῆς εὐδαιμονίας τίθησι τὴν σχολήν· διότι αὕτη νομίζεται τέλος τῶν πράξεων καὶ τῶν πόνων, καθόσον καὶ ἀσχολούμεθα, ἵνα σχολάζωμεν (—περίεργος ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ φιλοσόφου· ἄλλως ἢ σχολὴ καὶ ἡ παῦλα θεωρεῖται ὡς κατὰ φύσιν ἀναγκαῖα πρὸς ἀναψυχὴν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν δυνάμεων. Ποῖαν ἄρα σχολὴν ἐννοητέον, ἀφοῦ ὅλος ὁ βίος ἐνταῦθα εἶνε ἀγών; πρόδηλον τὴν τοῦ θεωρητικοῦ βίου—) καὶ πολεμοῦμεν ἵνα εἰρήνην ἀγώμεν. Ἄρα τῶν μὲν πρακτικῶν ἀρετῶν αἱ ἐνέργειαι εἶνε περὶ τὰ πολιτικά, κοινωνικά καὶ πολεμικά, καὶ αὐταὶ αἱ πράξεις φαίνονται ἀσχοιοὶ· αἱ πολε-

μικαί μάλιστα παντελῶς· ἀλλὰ καὶ ὁ βίος τοῦ πολιτικοῦ ἄσχυλος, ἐπειδὴ περιποιεῖται ἑαυτῷ κατὰ τὸ πολιτεύεσθαι τιμὰς καὶ ἀρχὰς ἢ τὴν εὐδαιμονίαν ἑαυτῷ τε καὶ τοῖς πολίταις. Ἐάν λοιπὸν αἱ πολιτικαὶ καὶ πολεμικαὶ πράξεις ἐξέχουσι μὲν κάλλει καὶ μεγέθει, εἶνε δὲ ἄσχυλοι καὶ ἐφίενται τέλους τινός καὶ ἐπομένως δὲν εἶνε αἰρεταὶ δι' ἑαυτάς, ἢ ἐνέργεια τοῦ νοῦ καὶ κατὰ τὴν σπουδὴν διαφέρει, ἐπειδὴ εἶνε θεωρητικὴ καὶ παρ' αὐτὴν οὐδενὸς ἄλλου τέλους ἐφίεται, ἔχει δὲ τὴν οικειάν ἡδονὴν, ἣτις καὶ αὐξάνει τὴν ἐνέργειαν. Ἄρα ἡ ἐνέργεια τοῦ νοῦ ἔχει καὶ τὸ αὐταρκές καὶ τὴν σχολὴν καὶ τὸ ἀκαταπόνητον καὶ ὅσα ἄλλα ἀποδίδονται τῷ μακαρίῳ.

Αὕτη εἶνε βεβαίως ἡ τελεῖα εὐδαιμονία διὰ βίου μακροῦ ἐπεκτεινομένη· εἶνε δὲ, λέγει, ὁ τοιοῦτος θεωρητικὸς βίος κρείττων ἢ κατὰ ἄνθρωπον, ὃ ἐστὶν ὑπεράνθρωπος· διότι ὁ οὕτως εὐδαίμων δὲν θά ζῇ καθ' ὃ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καθόσον ἐνυπάρχει ἐν αὐτῷ θεῖόν τι. Ὅσῳ λοιπὸν διαφέρει τοῦτο τὸ θεῖον τοῦ συνθέτου, ὅπερ δὴ καὶ φθείρεται, ἐνῷ τὸ ἀπλοῦν καὶ θεῖον οὐδαμῶς, τοσοῦτον διαφέρει καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ τῆς κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετὴν ἐνεργείας. Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ νοῦς, λέγει, εἶνε θεῖον, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἄλλον ἄνθρωπον, θεὸς ἄρα εἶνε καὶ ὁ κατ' αὐτὸν βίος, παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον. Διὸ ὀφείλει ὁ ἄνθρωπος ἐφόσον ἐνδέχεται νὰ φρονῇ ἀθάνατα καὶ οὕτω νὰ διέγῃ, οὐχὶ δὲ θνητὰ ὡς θνητός· κατὰ πάντα νὰ ζῇ κατὰ τὸ κράτιστον τῶν ἐν αὐτῷ, τὸν νοῦν ἢ τὸν ὀρθὸν λόγον· διότι, λέγει, εἰ καὶ κατὰ τὸν ὄγκον ὁ ἄνθρωπος εἶνε μικρόν τι, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν τιμιότητα πολὺ ὑπερέχει πάντων· καὶ ἕκαστος εἶνε κυρίως τοῦτο, ὁ νοῦς· διὸ ἄτοπον θὰ ἦτο, ὡς ἀποφαίνεται, ἂν μὴ τις προηρείτο τὸν ἑαυτοῦ βίον, ἀλλὰ τινος ἄλλου, μὴ τὸν βίον τοῦ νοῦ καὶ τοῦ λόγου, ἀλλὰ τοῦ σώματος καὶ τοῦ συνθέτου. Καὶ οὐ μόνον οὗτος ὁ βίος εἶνε ὁ ἀρμόδιος τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ οικεῖον ἐκάστῳ τῇ φύσει εἶνε καὶ κράτιστον καὶ ἡδιστον, διὰ τοῦτο καὶ τῷ ἀνθρώπῳ ὁ κατὰ νοῦν βίος, ὁ θεωρητικὸς, εἶνε ὁ ἡδιστος καὶ κράτιστος, ἂν αὐτὸ (ὁ νοῦς) μάλιστα καὶ κυρίως εἶνε ὁ ἄνθρωπος· ἄρα ὁ κατὰ νοῦν βίος εὐδαιμονέστατος. Οὕτως ἔστησε τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀκρας εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου! Ἐντεῦθεν συγκρίνει αὐτὸν τὸν βίον τὸν θεωρητικὸν πρὸς τὸν πρακτικόν. Κατὰ δεύτερον λόγον εἶνε, λέγει, ὁ κατὰ τὴν ἄλλην ἀρετὴν βίος· διότι αἱ

ἐνέργειαι κατ' αὐτὴν εἶνε ἀνθρωπικαί, ἦγουν τὰ δίκαια καὶ τὰ ἀνδρεία καὶ τὰ ἄλλα πράττομεν πρὸς ἀλλήλους ἐν συναλλαγαῖς καὶ χρεῖαις καὶ παντοίαις πράξεσι καὶ ἐν τοῖς πάθεσι κατὰ τὸ πρέπον· ἔπειτα ἕνια τούτων παρατηρεῖ ὅτι προέρχονται ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ κατὰ πολλὰ αἱ ἠθικαὶ ἀρεταὶ εἶνε συμφωκωμένα πρὸς τὰ πάθη καὶ ἡ φρόνησις συνάπτεται μετὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἦθους, ἐπειδὴ αἱ μὲν ἀρχαὶ τῆς φρονήσεως στηρίζονται εἰς τὰς ἠθικὰς ἀρετάς, τὸ δὲ ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν ὀρίζεται κατὰ τὴν φρόνησιν, ἦτοι ἐκ τῶν καλῶν ἐξέων μορφοῦται ἡ φρόνησις, αὕτη δὲ ἀνδρωθεῖσα ὀρίζει καὶ ρυθμίζει τὰ ἦθη· ἐν τέλει παρατηρεῖ ὅτι αἱ τοιαῦται ἀρεταὶ ἀναφέρονται πρὸς τὸ σύνθετον τοῦ ἀνθρώπου· διὰ ταῦτα ὁ κατ' αὐτάς βίος εἶνε κατὰ ἄνθρωπον καὶ ἡ εὐδαιμονία ὁμοίως· ἀλλ' ἡ εὐδαιμονία τοῦ νοῦ εἶνε ἡ καθαρὰ καὶ ὑψίστη καὶ πάντων κεχωρισμένη. — Ὅποια πνευματικότης! — Τῷ ζῶντι βίον θεωρητικὸν οὐδεμία ὑπάρχει χρεῖα τῶν πράξεων· ἀλλὰ καὶ ἐμπόδια γίνονται αὐταὶ ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν· ἀλλ' ὅμως καθ' ὅσον εἶνε ἄνθρωπος καὶ ζῇ ἐν κοινωνίᾳ αἰρεῖται καὶ τὸ κατ' ἀρετὴν πράττειν καὶ ἀνθρωπεύεσθαι. Ἐπαναλαμβάνων δὲ νὰ ὀνομάζῃ τὴν τελεῖαν εὐδαιμονίαν θεωρητικὴν ἐνέργειαν παραβάλλει πρὸς τὸν βίον τῶν θεῶν· οἱ θεοὶ ζῶσι βεβαίως· ἀλλὰ τίς θὰ ἀποδώσῃ αὐτοῖς πράξεις δικαίας, ἀφοῦ δὲν συναλλάττονται; ἢ πράξεις ἐλευθερίους ἢ σωφροσύνης; οὐδεμία ἄλλη ὑπολείπεται αὐτοῖς ἐνέργεια ἢ ἡ θεωρία· ὡς τε ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια διαφέρουσα κατὰ τὴν μακαριότητα εἶνε θεωρητικὴ, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἢ ταύτη συγγενεστάτη εἶνε καὶ εὐδαιμονεστάτη. Ἐφόσον ἄρα τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχει ὁμοίωμα τι τῆς τοιαύτης θείας ἐνεργείας, ἐπὶ τοσοῦτον μετέχει ὁ ἄνθρωπος εὐδαιμονίας, ἐνῷ τῶν ἄλλων ζῶων οὐδὲν εὐδαιμονεῖ, ἐπειδὴ οὐδαμοῦ μετέχει θεωρίας.

Ἄλλ' εὐδαιμονῶν ὁ ἄνθρωπος οὕτω τὴν καθαρωτάτην καὶ θεῖαν εὐδαιμονίαν, ἔχει ὅμως χρεῖαν, ὡς εἶπε καὶ ἐν ἀρχῇ, καὶ τῆς ἐκτὸς εὐημερίας, ἄνθρωπος ὢν· διότι ἡ φύσις δὲν εἶνε αὐτάρκης πρὸς τὸ θεωρεῖν· ἔχει χρεῖαν λοιπὸν καὶ τὸ σῶμα νὰ εἶνε ὑγιής, καὶ τροφή καὶ λοιπὴ θεραπεία νὰ ὑπάρχῃ. Ἄλλὰ δὲν νομίζει ὅτι πολλῶν καὶ μεγάλων θὰ ἔχῃ ἀνάγκην ὁ εὐδαίμων, διότι ἡ αὐτάρκεια δὲν ἀπαιτεῖ ὑπερβολικὰ πράγματα· καὶ μὴ ἀρχῶν τις γῆς καὶ θαλάσσης εἶνε δυνατὸν νὰ πράττῃ τὰ καλά! ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ ἱκανὰ τὰ πρὸς τὸ ζῆν.

Ἐπὶ τούτοις ἀναφέρει τὴν γνώμην τοῦ Σό-

λωνος καὶ τὴν τοῦ Ἀναξαγόρου, ὧν ὁ μὲν ἔλεγεν ὅτι εὐδαίμονες εἶνε οἱ μέτρια μὲν τὰ ἐκτὸς ἀγαθὰ ἔχοντες, πράττοντες δὲ τὰ κάλλιστα καὶ βιοῦντες σωφρόνως· ὁ δὲ Ἀναξαγόρας ὑπελάμβανεν εὐδαίμονα οὐ τὸν πλούσιον οὐδὲ τὸν δυνάστην· ἐπισφραγίζει δὲ τὴν περὶ ἀρετῆς εὐδαιμονίας θεωρίαν τοῦ ἐπιλέγων ἔτι ὁ κατὰ νοῦν ἐνεργῶν καὶ τὸν νοῦν θεραπεύων καὶ ἀριστα διακειμένος εἶνε καὶ θεοφιλέστατος.

Περαιώσας οὕτω τὴν ἑλκὴν θεωρίαν περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ περὶ τῆς φιλίας καὶ τῆς ὑψίστης ἡδονῆς καὶ εὐδαιμονίας, ἐρωτᾷ ἂν πρέπη νὰ νομισθῇ ὅτι ἐτελείωσεν ὅπερ προηρείτο, καὶ ἀποφαίνεται ὡς ἐν ἐπιλόγῳ ὅτι ἐν τοῖς πρακτοῖς οὐκ ἔστι τέλος τὸ θεωρῆσαι ἕκαστα καὶ γινῶναι, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ πράττειν αὐτά· περὶ δὲ ἀρετῆς διαρρήδην λέγει ὅτι δὲν εἶνε ἱκανὸν τὸ εἰδέναι, ἀλλὰ δεόν νὰ ἔχη τις τὰς ἀρετὰς καὶ νὰ ἐπιμελῆται νὰ διάγη κατ' αὐτάς. Μνημονεύει δὲ ἐνταῦθα τὸ πολύκροτον ἐκεῖνο τοῦ Θεόγνιδος τριστιχον, ἐφαρμοζῶν αὐτὸ ἐπὶ τῶν λόγων :

Εἰ δ' Ἀσκληπιάδαις τοῦτό γ' ἔδωκε θεός,
ἰᾶσθαι κακότητα καὶ ἀτηρὰς φρένας ἀνδρῶν,
πολλοὺς ἂν μισθοὺς καὶ μεγάλους ἔφερον.

Οἱ λόγοι λοιπὸν καὶ αἱ θεωρίαι φαίνονται αὐτῷ ὅτι ἰσχύουσι μὲν εἰς τὸ προτρέψαι καὶ παρορμηῆσαι τοὺς νέους, τοὺς τυχόντας ἐλευθερίου ἀγωγῆς καὶ παιδείας καὶ ἦθος εὐγενές καὶ φιλόκαλον ἔχοντας, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὸ ἐνθουσιᾶν αὐτοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς· ἀλλὰ τοὺς πολλοὺς ἀδυνατοῦσι νὰ προτρέψωσιν ἐπὶ τὴν καλοκάγαθίαν· διότι οἱ πολλοὶ δὲν πειθαρχοῦσιν εἰς τὴν αἰδῶ καὶ τὸν λόγον, ἀλλ' εἰς τὸν φόβον οὐδ' ἀπέχονται τῶν φαύλων διὰ τὸ αἰσχρὸν, ἀλλὰ διὰ τὰς τιμωρίας. Οἱ πολλοὶ ζῶντες ἐν τοῖς πάθεσιν, ἐπιδιώκουσι τὰς οικείας ἡδονὰς καὶ ἀπολαύσεις, τοῦ δὲ καλοῦ καὶ ὡς ἀληθῶς ἠδέος οὐδὲ ἐννοίαν ἔχουσιν, ὄντες ἀγευστοὶ τούτου. Τοὺς τοιοῦτους λοιπὸν τίς λόγος ἤθελε μεταρρυθμίσει; Ἐπιζητῶν λοιπὸν τίνι τρόπῳ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ γίνωνται ἀγαθοὶ οἱ ἄνθρωποι, λέγει ὅτι οἱ μὲν φρονοῦσιν ὅτι φύσει γίνονται οἱ ἄνθρωποι ἀγαθοί, οἱ δὲ νομίζουσιν ὅτι ἀγαθοὶ γίνονται διὰ τοῦ ἔθους, οἱ δὲ διὰ διδασχῆς. Ἐπικρίνων δὲ τὰς γνώμας ταύτας ἀποφαίνεται, ὅτι τὸ μὲν τῆς φύσεως δῆλον

ὅτι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ ἐξουσίᾳ ἡμῶν, ὁ δὲ λόγος καὶ ἡ διδασχῆ εἶνε πολὺ ἀμφίβολον, ἂν δύναται νὰ ἰσχύῃ πρὸς πάντας· διότι ἀνάγκη ἢ ψυχὴ τοῦ ἀκροατοῦ νὰ εἶνε συνειθισμένη πρὸς τὸ καλῶς χαίρειν καὶ μισεῖν, ἀλλὰς λέξεσι νὰ εἶνε καλῶς ἀνατεθραμμένη· διότι ὁ κατὰ πάθος ζῶν δὲν δύναται ν' ἀκούσῃ λόγον ἀποτρεπτικόν.

Παραδέχεται λοιπὸν ὡς βέβαιον τὸ ἔθος τὸ οἰκεῖον τῆς ἀρετῆς, τὸ στέργον τὸ καλὸν καὶ δυσχεραίνον εἰς τὸ αἰσχρὸν. Ἀλλὰ θεωρεῖ χαλεπὸν τὸ τυχεῖν ἐκ νεότητος ὀρθῆς ἀγωγῆς ἄνευ νόμων τοιούτων. Ἐντεῦθεν συνάγεται ὅτι διὰ νόμων δεόν νὰ εἶνε ὠρισμένη ἢ ἀνατροφή καὶ ἐκχάστου ἢ διαγωγῆ, ἐπειδὴ νομίζει ὅτι διὰ τῆς συνηθείας δὲν θὰ εἶνε λυπηρὰ τὰ ἐπιτασσόμενα· δὲν ἀρκεῖ δὲ, λέγει, μόνον νέοι ὄντες νὰ τύχωμεν ὀρθῆς ἀνατροφῆς, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες γενόμενοι νὰ διαγωμεν ὁμοίως, ὥστε δι' ὅλου τοῦ βίου ὑπάρχει ἀνάγκη νόμων.

Οὕτω σκεπτόμενος καὶ διερευνῶν πάντα ταῦτα ἀφικνεῖται εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι διὰ νομοθεσίας σοφῆς καὶ πολιτείας οὕτω καλῶς συνηρμοσμένης δυνατόν νὰ διορθῶνται οἱ ἄνθρωποι καὶ πράττωσι τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ καλόν, καὶ ὅτι ὁ νόμος δὲν εἶνε ἐπαχθῆς ἐπιτάττων τὸ ἐπιεικὲς, ὅτι ὦν λόγος ἀπὸ τινος φρονήσεως καὶ νοῦ ἔχει δυνάμιν ἀναγκαστικὴν, ἐνῶ πρὸς τοὺς ἐναντιουμένους εἰς τὰς ὁρμὰς τῶν οἱ ἄνθρωποι ἐχθρεύονται· (—ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐπιταγὰς τοῦ νόμου πολλάκις ἀνηκουστοῦσιν οἱ ἄνθρωποι—). Ὅθεν ἀποφαίνεται κράτιστον τὸ νὰ γίνηται κοινὴ καὶ ὀρθὴ ἐπιμελεία ὑπὲρ τῆς ἀνατροφῆς· ἐὰν δὲ ἀμεληθῇ αὕτη, ἕκαστος προσήκει νὰ ἐπιμελῆται τῶν ἰδίων τέκνων καὶ τῶν φίλων· πρέπει ὅμως νὰ εἶνε νομοθετικός, ὡς λέγει, ἤτοι παιδαγωγικὸς σοφός· διότι ὡς ἐν ταῖς πόλεσιν ἰσχύουσι τὰ νόμια καὶ τὰ ἦθη, οὕτω καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ οἱ πατρικοὶ λόγοι καὶ τὰ ἦθη· «ὁ βουλούμενος δι' ἐπιμελείας καὶ ἀγωγῆς βελτίους ποιεῖν τοὺς ἄλλους εἴτε πολλοὺς εἴτε ὀλίγους πειρατέον γενέσθαι νομοθετικός καὶ εἰδέναι τὸ καθ' ὅλου ὡς ἐνδέχεται· τὸ γὰρ διατιθέναι ὄντιναδῆποτε καλῶς οὐ τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ τοῦ εἰδότης καὶ ἐπισταμένου».

Οὕτω μεταβαίνει εἰς τὰ Πολιτικά.

Κ. ΣΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.γ.Δ της Κ.ε.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008